

De Nederlandse samenleving
2008

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2006–2007	= 2006 tot en met 2007
2006/2007	= het gemiddelde over de jaren 2006 tot en met 2007
2006/'07	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2006 en eindigend in 2007
2003/'04-2006/'07	= boekjaar enz., 2003/'04 tot en met 2006/'07

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek
Facilitair Beheer

Druk

OBT bv, Den Haag

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax: (045) 570 62 68

Internet

www.cbs.nl

Prijs: € 32,50 (excl. administratie- en verzendkosten)

ISBN: 978-90-357-0544-9

ISSN: 1874-9941

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2008.
Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Anders dan vaak wordt gedacht is het geboorteoverschot en niet immigratie de belangrijkste oorzaak van de Nederlandse bevolkingsgroei. De sociale binding in de samenleving neemt de laatste jaren weer toe; mensen hebben meer contact en in buurten heerst een grotere saamhorigheid. Steeds meer Nederlanders onderhouden een gezonde leefstijl. Zo doen bijvoorbeeld meer mensen voldoende aan beweging.

Voortijdige schooluitval komt het meeste voor in het middelbaar beroepsonderwijs. De arbeidsdeelname neemt in 2007 toe, maar de beroepsbevolking vergrijst. Er zijn meer jongeren aan het werk en steeds meer ouderen hebben een pensioen onder het sociale minimum. De conjunctuur is halverwege 2008 over zijn hoogtepunt heen.

In multiculturele stadsbuurten met veel huurwoningen ervaren mensen de meeste overlast. Nederlanders lijken wat aan milieubewust gedrag te hebben verloren. We brengen minder vaak afvalglas naar de glasbak en scheiden minder vaak groente- en fruitafval.

Deze en andere belangrijke inzichten en ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving staan beschreven in de nieuwe CBS-publicatie "De Nederlandse Samenleving 2008". De publicatie biedt via de invalshoeken *Demografie, Sociale aspecten, Macro-economische context, Arbeidsmarkt en inkomen en Leefomgeving* een totaalbeeld van de Nederlandse samenleving. Voor de verschillende maatschappelijke terreinen is aangegeven hoe het er momenteel voor staat in ons land, welke veranderingen zich hebben voorgedaan en hoe die ontwikkelingen verschillen tussen bevolkingsgroepen.

Deze publicatie bundelt slechts een klein deel van de kennis die binnen het CBS aanwezig is over de Nederlandse samenleving. Uitgebreidere informatie is te vinden op onze website www.cbs.nl. U kunt ook contact opnemen met de infoservice van het CBS.

De Directeur-Generaal van de Statistiek

Drs. G. van der Veen

Den Haag/Heerlen, november 2008

Inhoud

Voorwoord	3
Nederland vanuit het perspectief van de burger	7
Demografie	
1. Meer inwoners door natuurlijke groei	13
Sociale aspecten	
2. Integratie een kwestie van generatie	27
3. Ervaren gezondheid verandert weinig	39
4. Hogere zorguitgaven, meer mensen wanbetaler	49
5. Onderwijs: keuzes maken voor de toekomst	57
6. Meer contacten, meer vertrouwen	71
7. Jeugd gezonder, fitter en actiever, maar ook vaker verdacht	79
8. Beroepsbevolking vergrijst snel	91
Macro-economische context	
9. Conjunctuur in 2008 over hoogtepunt heen	101
10. Krappe koopwoningenmarkt in het westen	109
11. Buitenlandse ondernemingen in Nederland presteren goed	119
Arbeidsmarkt en inkomen	
12. Steeds meer mensen melden zich op de arbeidsmarkt	131
13. Explosieve groei onvolledige AOW-uitkeringen	141
14. Koopkracht fors gestegen, ongelijkheid licht gestegen	153
15. Banen niet gelijk verdeeld over het land	163
Leefomgeving	
16. Ergernis over jongeren, minder last van vliegtuigen	177
17. Samenhang en diversiteit binnen de stad	189
Aan deze publicatie werkten mee	199

Nederland vanuit het perspectief van de burger

Sociale en economische ontwikkelingen op wereldschaal en Europees niveau hebben hun uitwerking op de samenstelling van de bevolking, de werkgelegenheid, de rol van het onderwijs, de aard van de uitkeringen en ga zo maar door. Toch is de eigen leefomgeving, de wijk of buurt waarin we wonen, veelal het perspectief van waaruit we die samenleving in al zijn aspecten ervaren. In deze publicatie staat het perspectief van de burger centraal. De volgende hoofdstukken beschrijven zo veel mogelijk vanuit dat perspectief elk op één terrein de actuele trends of geven inzicht in de structuur en bieden zo een samenhangend beeld van de Nederlandse samenleving in 2008.

Bevolking groeit nog twintig jaar

Sinds de eeuwwisseling is het aantal inwoners van Nederland met 540 duizend toegenomen tot 16,4 miljoen op 1 januari 2008. Deze bevolkingsgroei is voor ruim vier vijfde het gevolg van de natuurlijke groei. Hoewel migratie veel meer de aandacht trekt dan geboorte en sterfte, zal ook in de komende decennia de natuurlijke groei van groter belang zijn voor de ontwikkeling van de bevolkingsomvang. Pas eind jaren twintig zal deze groei negatief worden. Een landelijke bevolkingskrimp zal pas over een kwart eeuw gaan optreden. (01)

Bijna 20 procent van de bevolking, dat zijn 3,2 miljoen landgenoten, is allochtoon. Niet-westerse allochtonen hebben op diverse terreinen nog een achterstand op autochtonen en westerse allochtonen, maar de afstand wordt geleidelijk wel kleiner zoals de slagingspercentages in het voortgezet onderwijs en de participatie op de arbeidsmarkt laten zien. (02)

De sociale binding in de samenleving neemt de laatste jaren weer toe. De sociale contacten zijn gestegen en er is een sterkere betrokkenheid bij de buurt. Tevens zijn burgers de laatste jaren politiek actiever geworden. De meeste mensen zijn lid van een maatschappelijke organisatie en bijna de helft is actief als vrijwilliger. (06)

Gezonde leefstijl neemt toe

Steeds meer Nederlanders onderhouden een gezonde leefstijl: het aantal rokers en (zware) drinkers neemt gestaag af en meer mensen doen voldoende aan beweging. Bijna 80 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar of ouder vindt zijn gezondheid goed. Vergeleken met honderd jaar geleden sterven minder mensen aan infectieziekten en meer mensen aan kanker. (03)

Een kleine half miljoen mensen zijn niet verzekerd tegen ziektekosten of hebben de premie hiervoor niet betaald, om wat voor reden dan ook. Ongeveer de helft van hen is al minstens een jaar lang onverzekerd of wanbetaler, maar er is ook een grote instroom van nieuwe onverzekerden en wanbetalers. (04)

Meeste schooluitval op mbo

Aan het eind van de basisschool maken leerlingen de eerste keuze in hun schoolloopbaan. Leerlingen die het schooladvies van de Citotoets niet volgen, veranderen na de brugklas vaker van niveau in het voortgezet onderwijs. Het middelbaar beroepsonderwijs kent naar verhouding de meeste voortijdig schoolverlaters, vooral vanuit de opleidingen tot assistent en basisberoepsbeoefenaar. Leerlingen die na een middenkaderopleiding in het mbo doorleren in het hoger beroepsonderwijs, doen dat in het algemeen binnen hetzelfde vak- of studiegebied. (05)

Jeugd meer aan het werk maar beroepsbevolking vergrijst

Met de jeugd gaat het steeds beter: ze zijn gezonder, fitter, komen steeds vaker van school met een diploma dat nodig is om succesvol te zijn op de arbeidsmarkt en er zijn meer jongeren aan het werk. (07)

De gemiddelde leeftijd van de Nederlandse beroepsbevolking was in 2007 opgelopen tot bijna veertig jaar. In het onderwijs en bij de overheid waren werkenden gemiddeld het oudst. De vergrijzing van de beroepsbevolking is bij mannen verder gevorderd dan bij vrouwen. In de bedrijfstakken onderwijs en gezondheidszorg leidt dit tot een verdere toename van het aandeel vrouwelijke werknemers. (08)

Conjunctuur over hoogtepunt, één miljoen werknemers in buitenlandse ondernemingen

Het conjunctuurbeeld is in de loop van 2008 minder florissant geworden. Zo was de banengroei iets minder krachtig, vlakke de daling van de werkloosheid af en liep de inflatie op. Het optimisme onder producenten zwakte af, terwijl de consument verder in mineur raakte. In september is de overgang naar een volgende fase in de conjunctuur-cyclus in zicht; van hoogconjunctuur naar teruggang. (09)

In de Nederlandse economie en samenleving spelen buitenlandse ondernemingen een steeds grotere rol. Steeds meer ondernemingen komen in buitenlandse handen. Ze dragen inmiddels al voor een achtste bij aan het bruto binnenlands product en verschaffen werk aan ruim één miljoen werknemers (2005). Buitenlandse ondernemingen zijn productiever en innovatiever dan ondernemingen in Nederlandse handen. Er werken naar verhouding minder vrouwen en meer hoogbetaalden. (11)

Kleinste stijging woningprijzen in jaren

Op 1 januari 2008 waren er in ons land iets meer dan 7 miljoen woningen. De woningvoorraad bestaat voor ruim de helft uit eigenwoningen. In de stedelijke gebieden staan relatief meer huurwoningen en in landelijke gebieden meer eigenwoningen. In het westen van het land zijn de verkoopprijzen meer gestegen dan gemiddeld in Nederland. De prijsstojname is in het oosten en zuiden van het land al enkele jaren het kleinst. Het tweede kwartaal van 2008 kende de kleinste prijsstijging in jaren. (10)

Arbeidsdeelname neemt toe, meer bijstandsonderen

In 2007 is de beroepsbevolking gegroeid, tot gemiddeld 7,6 miljoen personen. Dit is het hoogste aantal ooit. Vooral de arbeidsdeelname van ouderen en vrouwen is gestegen. Met de toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen stijgt ook het aantal deeltijders harder dan het aantal voltijders. De werkzame beroepsbevolking vormt het grootste deel van de beroepsbevolking. Sinds 2005 daalt de werkloze beroepsbevolking. Het sterkst onder niet-westerse allochtonen en bij mannen sterker dan onder vrouwen. (12)

Steeds meer ouderen hebben een pensioen onder het sociale minimum; met name arbeidsmigranten die vanaf de jaren zestig op volwassen leeftijd naar ons land zijn gekomen. Zij hebben geen volledige AOW-rechten en een onvoldoende aanvullend pensioen opgebouwd en zijn genoodzaakt een beroep te doen op de bijstand. Begin 2008 waren er bijna 450 duizend onvolledige AOW-uitkeringen. Dat is 3,5 keer zoveel als twintig jaar geleden. Het aantal 65-plussers met een bijstandsuitkering is in tien jaar verdubbeld. De groei van het aantal bijstandsonderen komt voornamelijk uit de groep niet-westerse allochtonen. (13)

In westen hoogste inkomens en meeste banen

De inkomensongelijkheid in Nederland ligt een stuk lager dan gemiddeld in de Europese Unie. De ongelijkheid is in 2006 en 2007 iets toegenomen. In 2007 had de rijkste 20 procent van de mensen in totaal meer dan vier keer zoveel inkomen als de armste 20 procent. De koopkracht is na de achteruitgang in 2005 flink toegenomen in 2006 en 2007. Personen met de hoogste inkomens wonen in het westen en midden van Nederland. Het noorden kent de laagste inkomens per inwoner. (14)

In de ene regio zijn er meer banen van werknemers dan in de andere. Tussen regio's bestaan bovendien forse verschillen in het aantal banen per inwoner. Er zijn relatief weinig banen in het noorden en in Flevoland. Rondom de grootste steden van het land (in het westen en in het zuidoosten van Noord-Brabant) zijn relatief veel banen per inwoner. Amsterdam heeft vergeleken met andere gemeenten veel banen in de financiële dienstverlening. In de gemeenten in het zuidoosten is de industrie meer dan gemiddeld vertegenwoordigd. (15)

770 duizend personen in aandachtswijken

Bijna eenderde van de bevolking woont in één van de vijfentwintig gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners. Dit leidt tot meer aandacht voor binnengemeentelijke verschillen. Voor hun beleid kiezen gemeenten of andere overheden dan een ruimtelijke invalshoek. Een voorbeeld is de selectie door het Rijk van veertig aandachtswijken met een cumulatie van problemen, zoals bewoners met een slechte sociaal-economische positie. In 2007 woonden er 770 duizend mensen in aandachtswijken. (17)

Een woonbuurt kan objectief gezien veilig zijn, zonder dat de buurtbewoners zich zo voelen. Eén op de zes inwoners geeft aan dat ten minste één vorm van overlast vaak voor

komt in de eigen woonbuurt. In de aandachtswijken wordt meer dan twee keer zo vaak overlast gemeld dan in andere wijken. Dat heeft bij nadere analyse te maken met de samenstelling van de wijk. De meeste overlast wordt namelijk ervaren in multiculturele stadsbuurten met veel huurwoningen. (16)

Milieubewust gedrag loopt terug

We ergeren ons steeds meer aan het geluid van het wegverkeer en minder aan dat van het vliegverkeer. De stankoverlast van open haarden en allesbranders is toegenomen, maar we maken ons juist minder druk over de stank van landbouwactiviteiten, industrieën en bedrijven. Tegelijkertijd lijken we wat aan milieubewust gedrag te hebben verloren. We gaan minder vaak met afvalglas naar de glasbak en scheiden minder vaak het groente- en fruitafval. Het gescheiden inleveren van oud papier en karton is licht toegenomen. (16)

Demografie

Meer inwoners door natuurlijke groei

01

Bevolkingsontwikkeling door natuurlijke groei

- Geboorte en sterfte voor bevolkingsgroei belangrijker dan migratiesaldo
- Pas over twintig jaar meer sterfte dan geboorte

Geboorteoverschot ondanks lage vruchtbaarheid

- Kindertal neemt weer iets toe
- Toename kindertal vooral resultaat van inhaal- en uitsteleffecten

Sterfte gaat toenemen, maar overlijdensrisico daalt

- Sterfte daalt door milder klimaat en betere zorg
- Minder grote sterfteverschillen tussen autochtonen en allochtonen

Sinds jaar en dag groeit de bevolking vooral doordat er meer kinderen worden geboren dan er ouderen overlijden. Het saldo van geboorte en sterfte zal ook in het grootste deel van de komende decennia de belangrijkste determinant zijn van de bevolkingsgroei of -krimp. Een effect van migratie op de bevolkingsgroei zal waarschijnlijk niet eerder dan na 2030 optreden.

1. Bevolkingsontwikkeling door natuurlijke groei

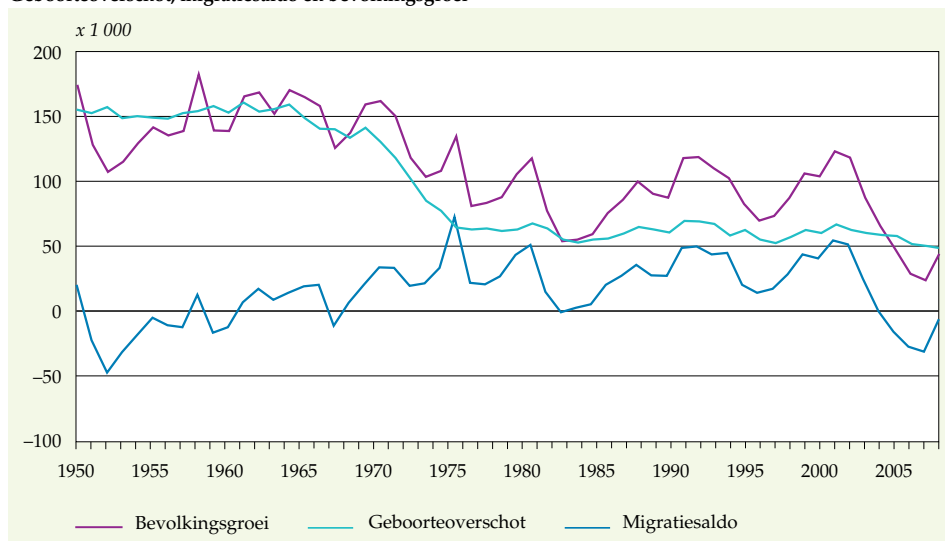
- Geboorte en sterfte voor bevolkingsgroei belangrijker dan migratiesaldo
- Pas over twintig jaar meer sterfte dan geboort

Sinds jaar en dag groeit de bevolking vooral doordat er meer kinderen worden geboren dan er ouderen overlijden. Dit zogenoemde geboorteoverschot was tot de jaren zeventig hoog, maar bleef ook in de jaren waarin het vruchtbaarheidscijfer onder het vervangingsniveau zakte voortdurend hoger dan het saldo van immigratie en emigratie. Sinds 1950 was maar in één jaar het migratiesaldo iets groter dan het geboorteoverschot: in 1975 veroorzaakte de onafhankelijkheid van Suriname een piek van bijna 40 duizend vestigingen vanuit dat land. In het algemeen kan gezegd worden dat het niveau van de bevolkingsgroei vooral wordt bepaald door het geboorteoverschot, terwijl het migratiesaldo verantwoordelijk is voor de schommelingen van jaar op jaar.

De sterkste daling van de bevolkingsgroei is van recente datum. Tussen 2000 en 2005 daalde de jaarlijkse aanwas van 123 duizend naar 24 duizend. In dezelfde periode ging een netto instroom van 54 duizend over in een netto uitstroom van 31 duizend. Steeds meer mensen verlieten het land, terwijl er steeds minder immigranten arriveerden. Sinds 2005 neemt het migratiesaldo echter weer toe, vooral doordat het aantal immigranten stijgt. In de eerste helft van 2008 is de bevolking met bijna 30 duizend mensen toegenomen, doordat er meer mensen naar Nederland kwamen dan er vertrokken. Een positief migratiesaldo – ofwel een netto instroom – is sinds het tweede halfjaar van 2003 niet meer waargenomen. De bevolking groeit in 2008 sneller dan in het jaar daarvoor.

Tussen de eeuwwisseling en 1 januari 2008 is het aantal inwoners van Nederland met 540 duizend toegenomen, tot 16,4 miljoen. Van een landelijke bevolkingskrimp is dus

Geboorteoverschot, migratiesaldo en bevolkingsgroei

zeker geen sprake. Deze zal pas over ongeveer een kwart eeuw gaan optreden.

De bevolkingsgroei is sinds de eeuwwisseling voor ruim vier vijfde het gevolg van de natuurlijke groei, het verschil tussen de aantallen geboren en overledenen. Pas eind jaren twintig zal deze groei negatief worden. Naar verwachting heeft alleen rond dit omslagpunt, als de natuurlijke groei nog maar licht positief of negatief is, de migratie een groter effect op de bevolkingsgroei. Hoewel migratie veel meer de aandacht trekt dan geboorte en sterfte, zal ook in de nabije toekomst de natuurlijke groei vrijwel steeds van groter belang zijn voor de ontwikkeling van de bevolkingsomvang.

2. Geboorteoverschot ondanks lage vruchtbaarheid

- Kindertal neemt weer iets toe
- Toename kindertal vooral resultaat van uitstel- en inhaaleffecten

Hoewel het inmiddels 35 jaar geleden is dat het vruchtbaarheidscijfer van Nederlandse vrouwen tot onder het vervangingsniveau zakte, zorgt juist het aantal geboorten nog steeds voor een groei van de bevolking. Van eind jaren zestig tot medio jaren zeventig liet het jaarlijks aantal geboorten een onverwacht spectaculaire daling zien. In 1975 werden nog maar 178 duizend kinderen geboren, 70 duizend minder dan in 1969. Nog dieper was de val van het totaal vruchtbaarheidscijfer, een cijfer dat meestal wordt geïnterpreteerd als het gemiddeld aantal kinderen per vrouw. In tien jaar tijd halveerde dat cijfer bijna. Daarna daalde het nog iets verder naar 1,47 in 1983, de laagste waarde die ooit in Nederland is gemeten.

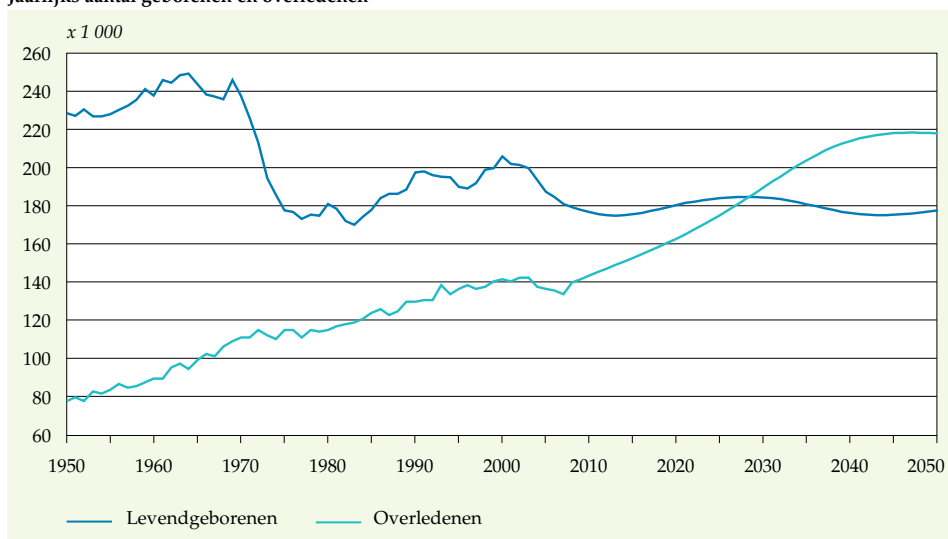
Inmiddels is het gemiddeld kindertal weer iets opgeklommen, tot een waarde die sinds de millenniumwisseling iets boven de 1,7 ligt. Die toename was beslist niet te wijten aan de groei van het aandeel niet-westers allochtone jonge vrouwen. Die krijgen, gemiddeld genomen, immers meer kinderen dan autochtone vrouwen. Het waren de autochtone vrouwen zelf die niet zozeer meer kinderen gingen krijgen, maar hun kinderwens niet (nog) verder uitstelden. Deze schijnbare trend in de richting van een groter kindertal maakt dan ook duidelijk wat de zwakte is van het totaal vruchtbaarheidscijfer: uitstel en inhaal hebben een groot effect op de waarde ervan, terwijl het uiteindelijk kindertal amper verandert.

Ook nu het vruchtbaarheidscijfer al vele jaren vrij constant is, verandert het aantal geboorten wel sterk van jaar op jaar. De oorzaak daarvan zit in de 'aanbodzijde', het aantal vrouwen in de leeftijdsklasse met de hoogste vruchtbaarheidscijfers. Veel vrouwen worden tegenwoordig rond hun dertigste voor het eerst moeder. De oorzaak van het dalende aanbod is de eerdergenoemde spectaculaire daling van het aantal geboorten in de eerste helft van de jaren zeventig. Een dergelijke golfbeweging is in demografische processen bovendien in meer dan één generatie zichtbaar: na 2030 zal, als de vruchtbaarheidscijfers niet sterk veranderen, opnieuw een – ditmaal lichtere – daling optreden in het aantal geboorten.

Verder uitstel van kinderen zal in de komende jaren geen groot effect meer hebben op de

waarde van het totaal vruchtbaarheidscijfer, omdat de grenzen van laat moederschap inmiddels in zicht zijn. Dat enig uitstel overigens nog mogelijk is, blijkt wel uit een vergelijking van de vruchtbaarheidscijfers van de oudste vrouwen: in 2006 kreeg één op de honderd 40- tot 45-jarige vrouwen een kind, maar in 1950 waren dat er 5,3. Ook in enkele specifieke bevolkingsgroepen, zoals sommige niet-westerse herkomstgroepen en laagopgeleide vrouwen, is nog wat ruimte voor uitstel, maar hun invloed op het gemiddelde cijfer blijft beperkt. Nederlandse moeders behoren nu tot de oudsten ter wereld, ook al voeren ze de ranglijst niet aan: in 2007 waren Nederlandse vrouwen gemiddeld bijna 29 jaar bij de geboorte van hun eerste kind, maar vrouwen in Spanje waren nog iets ouder. Wat betreft laat moederschap is Nederland dus zeker niet uniek.

Jaarlijks aantal geborenen en overledenen

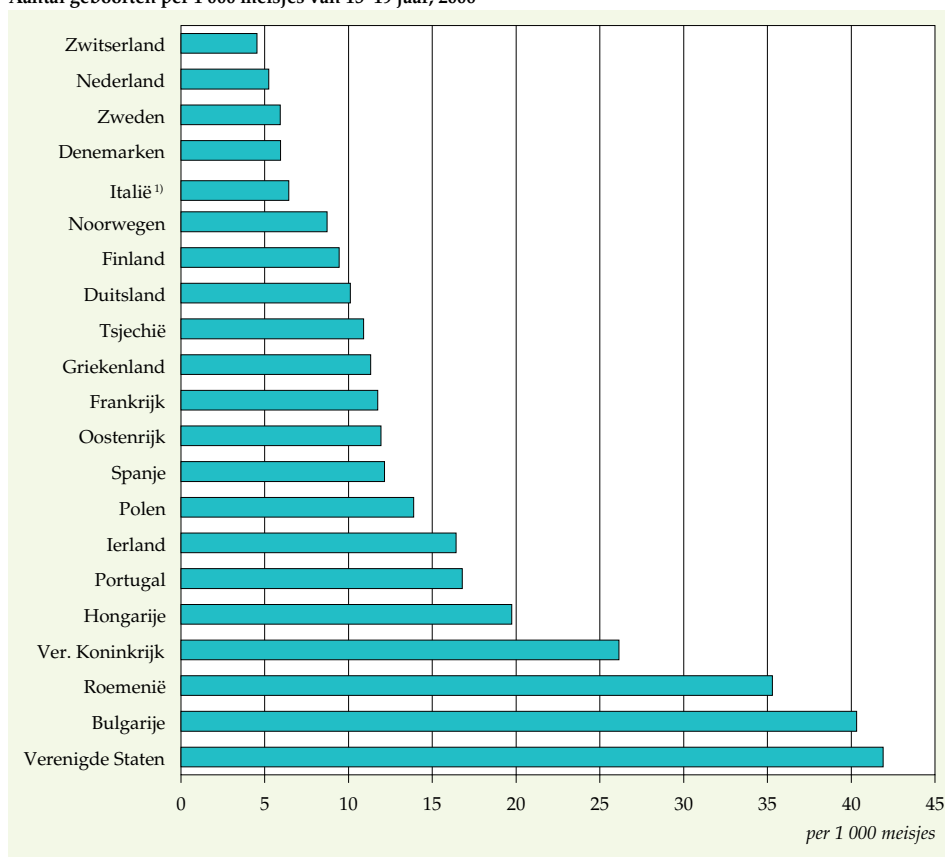
Relatief weinig tienergeboorten

Veelzeggender dan de cijfers over oudere moeders, zijn die over tienergeboorten. Tienergeboorten gelden als een symptoom van maatschappelijk ongewenste ontwikkelingen en leiden vaak tot slechtere maatschappelijke kansen voor de betrokkenen (Garssen, 2004). Het historisch verloop van het geboortecijfer onder tieners is in grote lijnen tegengesteld geweest aan dat voor de oudere moeders: een toename van het aantal tienergeboorten tot eind jaren zestig, gevolgd door een daling die vooral in de eerste helft van de jaren zeventig zeer snel verliep. In relatief opzicht was deze daling nog sterker dan die van het totaal aantal geboorten.

De laatste jaren dragen allochtone tienermeisjes steeds meer bij aan deze daling. Het (overigens zeer lage) cijfer onder autochtone meisjes bleef vrijwel constant, terwijl er een forse daling optrad onder niet-westers allochtone tieners. Het geboortecijfer van in Nederland geboren Turkse en Marokkaanse tieners nadert nu dat van autochtone tieners. Het hoogst is, ondanks een lichte daling, nog steeds het geboortecijfer van Antilliaanse

tienermeisjes. Hun cijfer is maar liefst bijna acht keer zo hoog als dat van autochtone meisjes. Maar zelfs dat cijfer is nog lager dan de nationale cijfers voor sommige andere westerse landen. Daarbij vallen vooral de hoge cijfers in de Angelsaksische landen op. Zo werden in 2005 in het Verenigd Koninkrijk per duizend meisjes van 15 tot 20 jaar 26 kinderen geboren, tegen slechts 5 in Nederland. Nog hoger, en recent zelfs toenemend, is het cijfer voor de Verenigde Staten, met 40 geboorten per duizend meisjes. Nederland neemt in de internationale rangorde dus een zeer gunstige positie in, waarschijnlijk alleen nog overtroffen door Zwitserland.

Aantal geboorten per 1 000 meisjes van 15–19 jaar, 2006

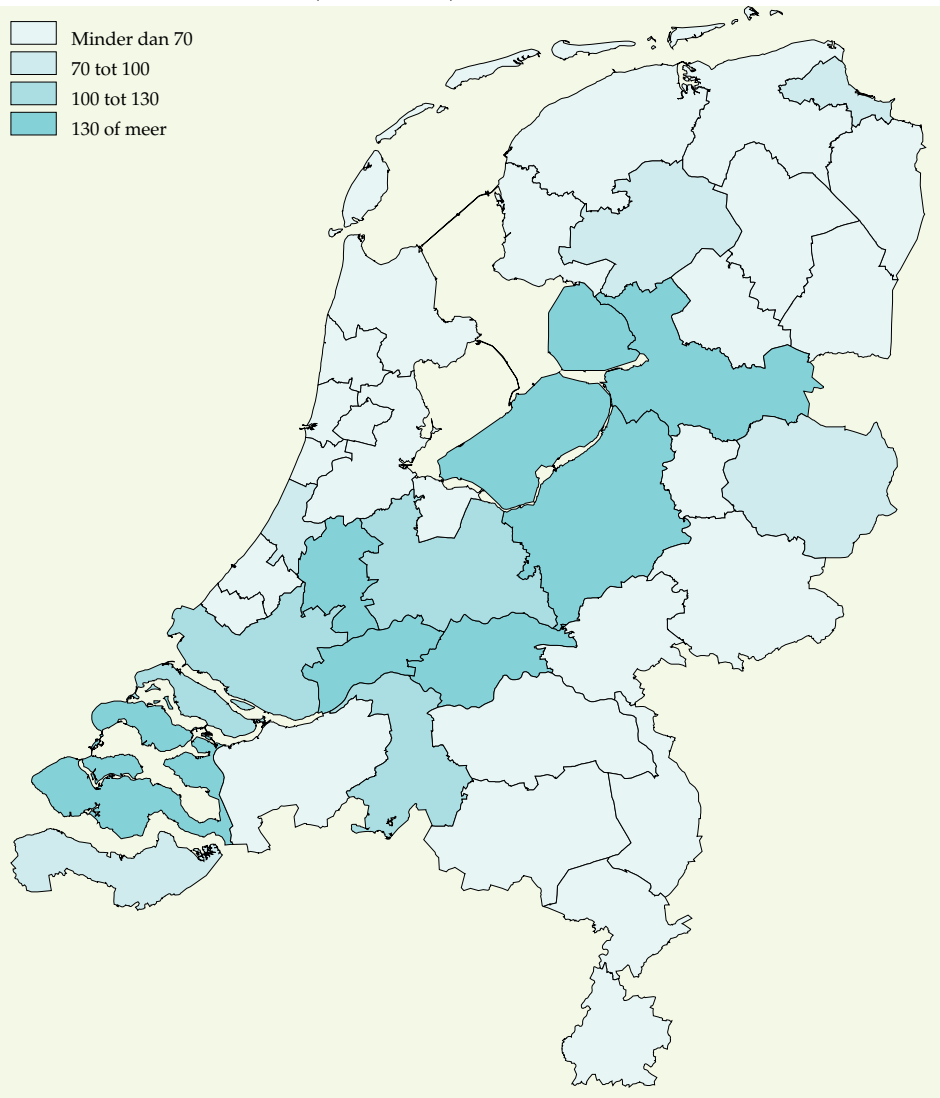
¹⁾ Cijfer betreft 2005.

Geleidelijk toenemende kinderloosheid

De lichte stijging van het totaal vruchtbaarheidscijfer sinds begin jaren tachtig is tot stand gekomen ondanks een geleidelijk toenemende kinderloosheid. Deze ontwikkeling laat zich het best beschrijven aan de hand van cohortcijfers, cijfers die betrekking hebben op vrouwen die in een bepaalde periode zijn geboren. Van het meest recente geboortecohort dat zijn vruchtbare periode nu bijna heeft afgesloten (vrouwen geboren tussen 1965 en

1970), zal waarschijnlijk ruim 20 procent kinderloos zijn gebleven. De uiteindelijke kinderloosheid van het twintig jaar eerder geboren cohort bedraagt 13,5 procent. Het percentage kinderlozen varieert sterk met het opleidingsniveau van de vrouw (en haar partner). Ruim een kwart van de hoogopgeleide vrouwen blijft kinderloos, tegen 10 tot 15 procent van de laagopgeleide vrouwen. Wat opvalt is dat het percentage kinderlozen onder hoogopgeleiden in de afgelopen decennia nauwelijks is veranderd, terwijl er wel sprake is van een forse toename onder laag- en middelbaar opgeleide vrouwen. Het gemiddeld kindertal van de jongere generaties hoogopgeleide vrouwen is groter dan

Gezinnen met acht of meer kinderen (Nederland=100)

dat van eerdere generaties. Uitstel van kinderen heeft bij hen, gemiddeld genomen, dus niet tot afstel geleid (Van Agtmaal en Van Huis, 2008).

Meer kinderloosheid heeft evenmin geleid tot minder gezinnen met kinderen. Tussen 1997 en 2007 is het aantal gezinnen met kinderen met 2 procent toegenomen, tot ruim 2,5 miljoen. Het sterkst groeide daarbij het aantal gezinnen met twee kinderen, maar ook de aantallen één-kindgezinnen en drie-kindgezinnen namen nog iets toe. Een zeer forse afname deed zich daarentegen voor bij de grotere gezinnen (met vier of meer kinderen). Opnieuw speelden bij deze afname de niet-westerse allochtonen een veel grotere rol dan de autochtonen. Zeer opvallend is bijvoorbeeld de snelle afname van het percentage gezinnen met vier of meer kinderen onder Marokkanen: in 1997 had 31 procent van de Marokkaanse gezinnen nog deze omvang, tegen 19 procent in 2007. Bij autochtonen was de afname veel geringer. De rol van het orthodox-protestantisme hierin wordt duidelijk uit de ruimtelijke spreiding van de zeer grote gezinnen (met acht of meer kinderen), met een sterke vertegenwoordiging in de Nederlandse bijbelgordel.

Meer kinderen uit niet-huwelijkse relaties

Een ontwikkeling rond de geboorte die zeer opvallend is, maar die tegelijkertijd maar weinig demografische consequenties heeft, is de toename van het aandeel kinderen met niet-gehuwde ouders. Hoewel deze ontwikkeling in het buitenland soms wordt beschouwd als een symptoom van maatschappelijke desintegratie (Kurtz, 2004), heeft in feite het huwelijk steeds meer plaats gemaakt voor niet-gehuwde, maar doorgaans wel stabiele samenwonenrelaties. Medio vorige eeuw, toen het aandeel 'onwettige' kinderen amper meer dan 1 procent bedroeg, waren de consequenties voor het kind meestal veel groter. Een aanzienlijk deel van deze kinderen groeide in elk geval op bij slechts één ouder, vrijwel altijd de moeder, of bij andere familieleden.

In 2007 hadden vier op de tien kinderen een niet-gehuwde moeder. Van de eerstgeborenen was dit zelfs de helft. De komst van het eerste kind vormt dan ook steeds minder vaak de aanleiding om alsnog in het huwelijk te treden. Deze trend is zeker geen typisch Nederlands verschijnsel. In de Scandinavische landen, maar ook in Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en Oostenrijk, zijn de aandelen niet-echtellijke geboorten zelfs beduidend hoger dan bij ons (Sprangers en Garssen, 2003).

Dat steeds meer kinderen in een eenoudergezin opgroeien, is veel vaker het gevolg van echtscheiding dan van niet-echtellijke geboorte. Alleen in enkele niet-westerse herkomstgroepen, met name Surinamers en Antillianen, is ook vaak al vanaf de geboorte geen vader aanwezig. Het aandeel eenoudergezinnen in het totaal van de gezinnen met kinderen neemt echter wel geleidelijk toe. In 2007 telde Nederland 459 duizend eenoudergezinnen, tegen 372 duizend in 1997. Momenteel is 18 procent van alle gezinnen een eenoudergezin.

Langzaam dalende vruchtbaarheid niet-westerse vrouwen

In de ontwikkeling van de geboorteaantallen spelen niet-westers allochtone vrouwen een steeds grotere rol. Dit is vooral zo omdat hun aandeel in het totaal aantal vrouwen in de

vruchtbare leeftijdsgroep toeneemt. Tegelijkertijd groeien de vruchtbaarheidsniveaus van niet-westerse en autochtone vrouwen per saldo naar elkaar toe (Garssen en Nicolaas, 2008). Toch zijn de verschillen tussen en binnen de herkomstgroepen nog groot. De eerste generatie van de belangrijkste herkomstgroepen (Turken en Marokkanen) heeft nog een hoge vruchtbaarheid, hoger zelfs dan die van de vrouwen in de herkomstlanden. De cohortcijfers laten een slechts langzaam dalende vruchtbaarheid zien. Anderzijds heeft de tweede generatie een gerealiseerde vruchtbaarheid en een leeftijd bij de geboorte van het eerste kind die maar weinig verschilt van die van autochtone vrouwen. Turkse en Marokkaanse jonge dertigers hebben zelfs een iets lager kindertal dan autochtone vrouwen van deze leeftijd. Zij blijken niet langer een tussenpositie in te nemen tussen de eerste generatie en de autochtonen, maar lijken wat betreft hun vruchtbaarheid meer op autochtonen dan op hun moeders.

3. Sterfte gaat toenemen, maar overlijdensrisico daalt

- Sterfte daalt door milder klimaat en betere zorg
- Minder grote sterfteverschillen tussen autochtonen en allochtonen

Het jaarlijks aantal sterfgevallen laat, anders dan het aantal geboorten, in de tijd een min of meer rechtlijnige trend zien. Pas na 2040, als de vergrijzing over haar hoogtepunt is en de Nederlandse bevolking ook op nationaal niveau is gaan krimpen, zal deze trend gaan afvlakken. De historische ontwikkeling vertoont hier en daar overigens wel kortstondige afwijkingen. Klimatologische omstandigheden, en vooral barre winters die gepaard gaan met een griepgolf, verklaren het grootste deel daarvan. De meest opvallende daling van de sterfte is van recente datum. Sinds 2002 neemt het aantal sterfgevallen tegen de verwachting in af. Milde weersomstandigheden en medische vooruitgang, vooral met betrekking tot preventieve en curatieve cardiovasculaire zorg, zijn hieraan grotendeels debet geweest. Naar alle waarschijnlijkheid komt aan deze gunstige trendbreuk en de ermee gepaard gaande snelle toename van de levensverwachting in 2008 een einde.

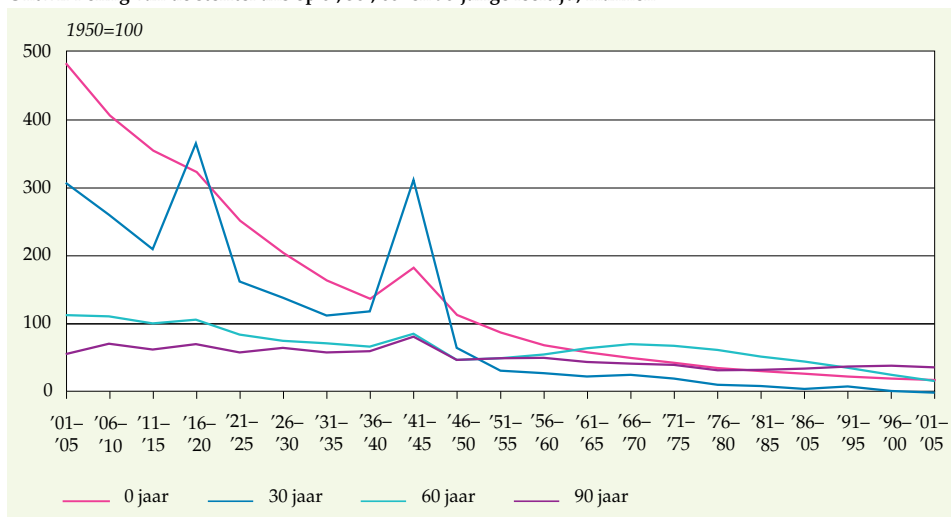
De levensverwachting bij geboorte is de meest gebruikte samenvattende maat om het sterfteniveau (en daarmee globaal de gezondheidstoestand) van een bevolking weer te geven, maar er kleven wel grote bezwaren aan. Het totaalbeeld komt immers soms tot stand door zich in verschillende richtingen ontwikkelende trends. Duidelijk blijkt dat de vaak genoemde sterke daling van de zuigelingensterfte als hoofdoorzaak van de stijgende levensverwachting weliswaar veel verklaart, maar lang niet alles: de daling van de kans om als 30-jarige te overlijden heeft in de eerste helft van de eeuw nauwelijks ondergedaan voor de daling onder 0-jarigen. Wel is de betreffende lijn grilliger. De piek in de tweede helft van de jaren twintig is veroorzaakt door de Spaanse griep, die onder jongvolwassenen veel slachtoffers maakte, en ook het effect van de Tweede Wereldoorlog komt duidelijk naar voren. Op de hogere leeftijden, waar de ontwikkelingen veel minder invloed hebben op de levensverwachting bij geboorte, is de daling van de sterftেকansen beduidend minder

sterk geweest en soms zelfs afwezig. Bovendien is de sterftekans van mannen van middelbare leeftijd in de jaren vijftig en zestig gestegen, waardoor de toename van de levensverwachting enige tijd stagneerde.

Tussen 1980 en 2007 is de levensverwachting van mannen met 5,5 jaar toegenomen, tot 78,0 jaar. Vrouwen boekten een winst van 3,1 jaar, tot 82,3 jaar. Het verschil tussen de seksen is daarmee kleiner geworden, al is het met 4,3 jaar nog steeds aanzienlijk. Vooral sinds 2002 is sprake van een gunstige ontwikkeling. In recente jaren is het overlijdensrisico van zowel mannen als vrouwen sterk gedaald. Bij mannen was deze daling tussen ongeveer 50- en 80-jarige leeftijd sterker dan bij vrouwen. Op de allerhoogste leeftijden hebben vrouwen daarentegen meer winst geboekt.

Het niveau van de huidige zuigelingensterfte is onvergelijkbaar met dat van een eeuw geleden. Toen stierf een op de acht à negen baby's in het eerste levensjaar. In 2007 was dit cijfer gereduceerd tot 4,1 per duizend. Ondanks dit relatief lage cijfer is ook de laatste jaren nog winst geboekt. In 2007 overleden 736 baby's. Vijf jaar eerder waren het er nog meer dan duizend.

Ontwikkeling van de sterftekans op 0-, 30-, 60- en 90-jarige leeftijd, mannen

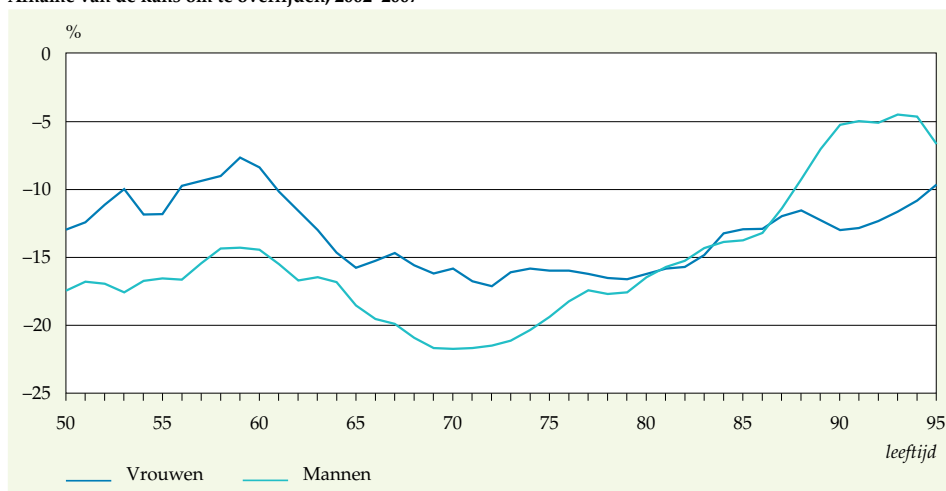

Risico om te overlijden aan hart- of vaatziekten sinds 1970 gehalveerd

In het historisch verloop van het overlijdensrisico hebben hart- en vaatziekten een grote rol gespeeld. Na een langdurige toename van het aandeel van deze ziekten in de totale sterfte, werd begin jaren zeventig een hoogtepunt bereikt. Voor ongeveer 45 procent van alle overledenen werd deze doodsoorzaak gerapporteerd. Medio jaren tachtig zette een daling in, die in de jaren negentig versterkte. Momenteel is voor 31 procent van alle overledenen een hart- of vaatziekte de primaire doodsoorzaak. Het risico om door een hart- of vaatziekte te overlijden is, sinds het begin van de jaren zeventig, ruim gehalveerd. Bij vrouwen is de winst op de jonge leeftijden, tot circa 60 jaar, echter kleiner geweest dan bij mannen. Hun

rookgedrag is daar voor een belangrijke deel schuld aan: terwijl het aandeel rokers onder mannen sterk blijft dalen, is onder vrouwen vooral sprake geweest van stagnatie. Het risico om door kanker te overlijden is sinds de jaren tachtig gedaald, maar deze daling is veel minder sterk geweest dan bij hart- en vaatziekten. Bij de laatstgenoemde groep van ziekten was sprake van gunstige ontwikkelingen voor beide geslachten en in alle leeftijdsgroepen, maar de sterfte door kanker laat een beeld zien dat sterk varieert met het type kanker. Daarbij zijn de ontwikkelingen rond longkanker, grotendeels samenhangend met het rookgedrag, het meest opvallend. Onder vrouwen nam longkankersterfte zeer sterk toe, terwijl bij mannen een daling plaatsvond (Garssen en Hoogenboezem, 2005).

Afname van de kans om te overlijden, 2002–2007¹⁾

¹⁾ 5-jaars voortschrijdende gemiddelden.

Kleinere verschillen tussen autochtonen en allochtonen

De forse daling van het sterfterisico in de afgelopen jaren beperkte zich niet tot autochtonen. Zo vond onder allochtonen de sterkste daling plaats van de zuigelingensterfte, al is het niveau onder niet-westerse allochtonen nog steeds veel hoger dan onder autochtonen. De hoogste sterftcijfers worden waargenomen onder kinderen met ten minste één Antilliaanse ouder. Hun kans om te overlijden is circa 50 procent groter dan van autochtone baby's. Ook op alle andere leeftijden was de neerwaartse trend van de risico's van niet-westerse allochtonen sterker dan die van autochtonen. De verschillen in de sterfterisico's naar herkomst zijn hierdoor afgenomen.

De verschillen in geboorte en sterfte tussen allochtonen en autochtonen zullen naar alle waarschijnlijkheid blijven afnemen. In de afgelopen jaren is deze afname vaak opvallend snel verlopen. Het vruchtbaarheidsgedrag van de belangrijkste niet-westerse herkomstsgroepen heeft zich in het tijdsbestek van één generatie sterk aangepast aan dat van autochtone Nederlanders. Hun gemiddeld kindertal is fors gedaald, de leeftijd bij geboorte van hun eerste kind is opgelopen en hun frequentie van tienergeboorten is, althans bij de

tweede generatie Turkse en Marokkaanse meisjes, nu bijna even laag als bij autochtone meisjes.

Ook wat betreft de kans om te overlijden en het risico om door een specifieke oorzaak te overlijden, zijn de verschillen tussen allochtonen en autochtonen kleiner geworden. Over de zuigelingensterfte is overwegend goed nieuws te melden: de kans om in het eerste levensjaar te overlijden is in vrijwel alle herkomstgroepen gedaald, en bovendien het sterkst in de groepen met het hoogste risico. Wel is er nog steeds ruimte voor aanzienlijke verbetering. Voor de hogere leeftijden is vooral sprake van convergentie: de verschillen tussen allochtonen en autochtonen nemen af, waarschijnlijk deels omdat allochtonen zich ook wat betreft hun leefstijl (en overig gezondheidsgedrag) aanpassen aan de in Nederland dominante leefstijl.

Begrippen

Vervangingsniveau

Het 'vervangingsniveau' is het vruchtbaarheidsniveau waarbij vrouwen gemiddeld precies genoeg dochters krijgen om zichzelf aantalsmatig te vervangen in de bevolking. Omdat er iets meer jongens dan meisjes worden geboren, en niet alle meisjes overleven tot de leeftijd waarop ze moeder kunnen worden, ligt dit vruchtbaarheidsniveau op ongeveer 2,1 kinderen per vrouw.

Literatuur

Agtmaal, E. van, en M. van Huis, 'De relatie tussen vruchtbaarheid en opleidingsniveau van de vrouw' *Bevolkingstrends* 56 (2), 32-41.

Garssen, J., 2004, 'Tienermoeders: recente trends en mogelijke verklaringen', *Bevolkingstrends* 52 (1), 13-22.

Garssen, J., J. Kardaun en I. Deerenberg, 2006, Enkele ontwikkelingen in de doodsoorzaken sinds 1950. In: Hilten, O. van, en A. Mares (red.), *Gezondheid en zorg in cijfers*. (Voorburg/Heerlen 2006), 53-69.

Garssen, J. en H. Nicolaas, 'Trends in cohort fertility of second generation Turkish and Moroccan women in the Netherlands: strong adjustment to native levels', *Demographic Research* 19 (33), 1249-1280.

Garssen J. en J. Hoogenboezem, Achtergronden van recente ontwikkelingen in de Nederlandse sterfte. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 149 (46), 2554-2560.

Kurtz, S., Dutch debate. Despite a challenge, the evidence stands: Marriage is in decline in the Netherlands. *National Review* 21 July 2004.

Sprangers, A. en J. Garssen, Non-marital fertility in the European Economic Area. (On-line publicatie, www.cbs.nl, 2003)

Kerncijfers: Demografie

	1950	1996	2000	2005	2006	2007	2008	2050
Bevolking (x mln)								
Totaal	10,0	15,5	15,9	16,3	16,3	16,4	16,4	16,8
Mannen	5,0	7,7	7,8	8,1	8,1	8,1	8,1	8,3
Vrouwen	5,0	7,8	8,0	8,2	8,3	8,3	8,3	8,5
Leeftijd (%)								
0 tot 20 jaar	37,3	24,3	24,4	24,5	24,3	24,2	24,0	21,6
20 tot 40 jaar	29,4	31,9	30,0	27,4	26,9	26,4	26,0	24,1
40 tot 65 jaar	25,6	30,5	32,0	34,1	34,5	34,9	35,3	30,7
65 tot 80 jaar	6,7	10,2	10,4	10,5	10,7	10,8	11,0	14,7
80 jaar en ouder	1,0	3,1	3,2	3,5	3,6	3,7	3,8	8,9
Demografische druk (%)								
Totaal	81,9	60,4	61,2	62,6	62,9	63,0	63,2	82,4
Groen	67,9	39,0	39,4	39,8	39,6	39,4	39,2	39,4
Grijs	14,0	21,3	21,9	22,8	23,2	23,6	24,0	43,1
Herkomstgroep (x 1 000)								
Autochtoon	.	12 995	13 089	13 183	13 187	13 188	13 190	12 000
Westers	.	1 328	1 367	1 424	1 428	1 432	1 450	2 105
Niet-westers	.	1 171	1 409	1 699	1 720	1 738	1 766	2 691
w.v.								
Turken	.	272	309	359	364	369	373	463
Marokkanen	.	225	262	316	323	329	335	452
Surinamers	.	281	303	329	332	334	336	360
Antillianen	.	87	107	131	130	130	132	257
overig niet-westers	.	307	428	564	571	577	590	1 160
Huishoudens (x 1 000)								
Totaal	.	6 518	6 801	7 091	7 146	7 191	7 242	8 035
Eenpersoons	.	2 124	2 272	2 449	2 502	2 537	2 571	3 518
Meerpersoons	.	4 394	4 529	4 642	4 644	4 654	4 671	3 977
samenwonend zonder kinderen	.	441	495	499	495	496	501	.
samenwonend met kinderen	.	112	163	249	264	281	299	.
gehuwd zonder kinderen	.	1 435	1 521	1 564	1 572	1 584	1 596	.
gehuwd met kinderen	.	1 994	1 920	1 839	1 813	1 785	1 759	.
Eenouderhuishouden	.	369	384	444	452	459	466	487
Overig huishouden	.	43	46	48	48	49	51	53
Geboorten								
Totaal	229 718	189 521	206 619	187 910	185 057	181 336		177 276
Naar leeftijd moeder (%)								
Jonger dan 20 jaar	2,2	1,3	1,6	1,5	1,4	1,4		1,0
20 tot 25 jaar	16,2	10,3	9,5	10,1	10,1	10,3		9,8
25 tot 30 jaar	31,7	34,9	30,9	27,9	28,6	28,9		28,8
30 tot 35 jaar	25,3	39,0	40,6	39,2	38,1	37,0		37,7
35 tot 40 jaar	17,4	12,9	15,4	18,6	19,0	19,5		19,0
40 tot 45 jaar	6,7	1,5	1,9	2,6	2,6	2,8		3,6
45 jaar en ouder	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1		0,1

Sociale aspecten

Integratie een kwestie van generatie

02

3,2 miljoen allochtonen

- Ruim 40 procent niet-westerse allochtonen van de tweede generatie
- Sterke toename van nieuwe migrantengroepen

Niet-westerse allochtonen minder snel door voortgezet onderwijs

- Per onderwijssoort hebben meisjes iets hogere slaagkans dan jongens
- Autochtonen vaker met diploma van school dan niet-westerse allochtonen

Sterke toename arbeidsdeelname niet-westerse allochtonen

- Surinamers en Antillianen/Arubanen vaker werkzaam dan Turken en Marokkanen
- Arbeidsdeelname hoogopgeleide niet-westerse allochtonen en autochtonen even groot

Weinig niet-westerse allochtonen in vrijwilligerswerk

- Minder vrijwilligers actief in buurten met veel niet-westerse allochtonen
- Turken meest gesegregeerde groep niet-westerse allochtonen

Integratie is een langlopend proces van toenadering tussen bevolkingsgroepen langs diverse dimensies. In het integratieproces moeten achterstanden worden goedge maakt en scheidslijnen worden overbrugd. Vooral niet-westerse allochtonen hebben op diverse terreinen nog een achterstand op autochtonen en westerse allochtonen, maar de afstand wordt geleidelijk wel kleiner.

1. 3,2 miljoen allochtonen

- Ruim 40 procent niet-westerse allochtonen van de tweede generatie
- Sterke toename van nieuwe migrantengroepen

Op 1 januari 2008 telde ons land 3,2 miljoen allochtonen, bijna 20 procent van de bevolking. Iets meer dan de helft hiervan is van niet-westerse herkomst. Van deze groep behoort 42 procent tot de tweede generatie allochtonen. Zij zijn in Nederland geboren. Van de westerse allochtonen is bijna 60 procent hier geboren.

Onder de niet-westerse allochtonen vormen de Turken met ruim 370 duizend personen de grootste groep, gevolgd door de Surinamers en Marokkanen met elk 335 duizend personen. De Antillianen/Arubanen volgen op ruime afstand met 132 duizend personen. Veertig tot vijftig procent van deze vier 'klassieke' herkomstgroepen behoort inmiddels tot de tweede generatie. Het aandeel tweedegeneratie Afghanen en Irakezen is ongeveer 20 procent. Deze groepen kwamen sinds het midden van de jaren negentig als asielzoekers naar Nederland en hebben een veel kortere migratiegeschiedenis dan de klassieke herkomstgroepen die al in de jaren zestig als arbeidsmigrant in ons land arriveerden (Nicolaas en Van Agtmaal-Wobma, 2008).

Aantal Oost-Europeanen fors toegenomen

Indonesiërs en Duitsers vormen veruit de grootste groepen onder de westerse allochtonen. Met elk 380 duizend personen zijn zij in omvang nog iets groter dan de grootste niet-westerse groep, de Turken. Dat zal over niet al te lange tijd overigens niet meer het geval zijn, want het aantal Indonesiërs en Duitsers neemt al een aantal jaren af door de relatief sterke vergrijzing onder deze herkomstgroepen.

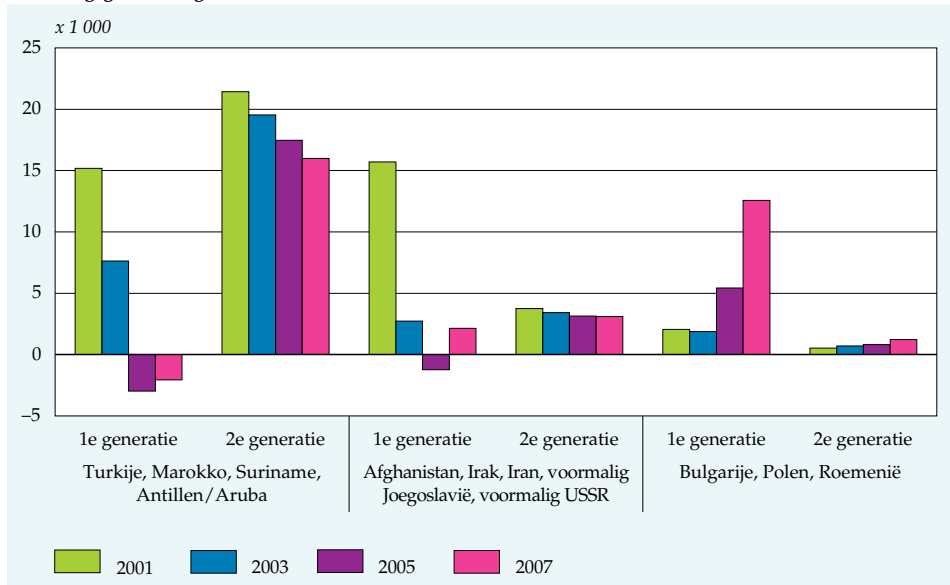
Een aantal nieuwe migrantengroepen is de laatste jaren juist fors in omvang toegenomen. Zo is het aantal Polen en Roemenen sinds 2000 verdubbeld en het aantal Bulgaren is, hoewel geringer in aantal, zelfs verviervoudigd. Dit heeft alles te maken met de toetreding tot de Europese Unie van deze landen per 1 mei 2004 (Polen) en 1 januari 2007 (Bulgarije en Roemenië).

Eerste generatie klassieke herkomstgroepen daalt in omvang

De vier klassieke herkomstgroepen groeien alleen nog dankzij de tweede generatie. De eerste generatie neemt de laatste jaren zelfs in omvang af. Het aandeel van de tweede generatie in de niet-westerse bevolking is de laatste jaren sterk toegenomen door een dalende immigratie en een naar verhouding hoge vruchtbaarheid van de eerste generatie. Deze sterke groei van de tweede generatie heeft zich onder alle groepen voorgedaan. Getalsmatig groeiden de Marokkaanse en Turkse tweede generatie het sterkst.

Een aantal nieuwe immigrantengroepen laat een compleet ander beeld zien. De eerste generatie Bulgaren, Polen en Roemenen neemt snel in omvang toe dankzij een hoge immigratie, met name sinds de toetreding van deze landen tot de Europese Unie. De tweede generatie is nog gering in omvang en groeit langzaam.

Bevolkingsgroei naar generatie

2. Niet-westerse allochtonen minder snel door voortgezet onderwijs

- Per onderwijssoort hebben meisjes iets hogere slaagkans dan jongens
- Autochtonen vaker met diploma van school dan niet-westerse allochtonen

In het schooljaar 2007/'08 volgden bijna 129 duizend leerlingen van niet-westers allochtone herkomst het voortgezet onderwijs; dat is 14 procent van het totaal aantal leerlingen in het voortgezet onderwijs. Dit aantal is exclusief leerlingen in het praktijkonderwijs dat leerlingen voorbereidt op een beroep, niet voor een diploma of voor het vervolgonderwijs.

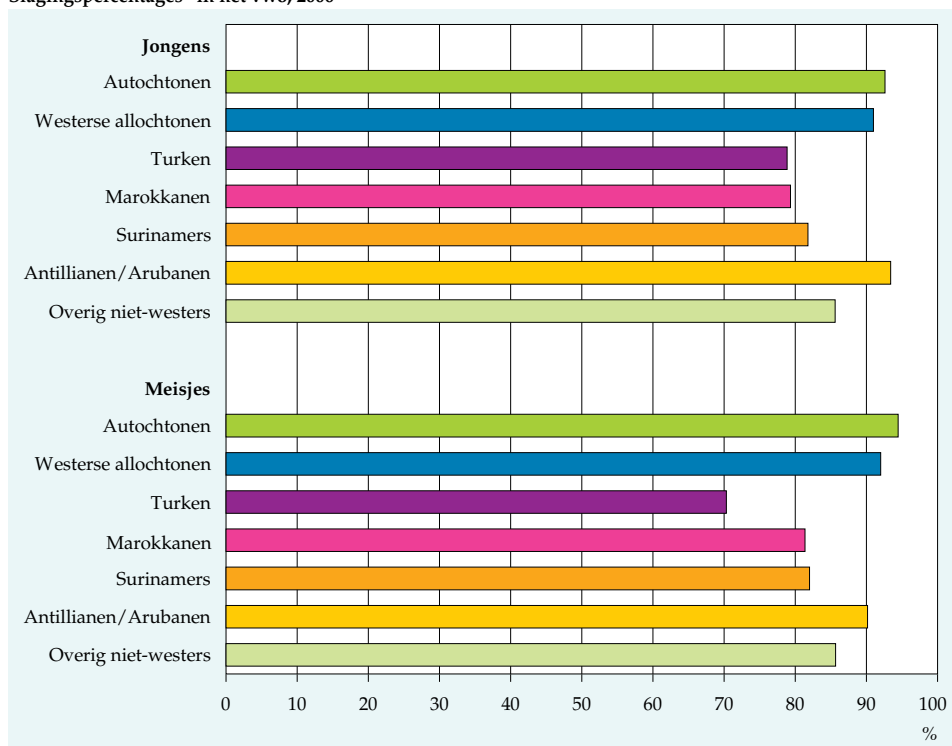
Van de niet-westers allochtone leerlingen die in 2004/'05 voor het eerst in de brugklas van het voortgezet onderwijs zaten, had drie jaar later 76 procent het vierde leerjaar bereikt. Twaalf procent zat in een derde leerjaar en liep dus vertraging op omdat ze langer over het voortgezet onderwijs zullen doen dan de norm is. Ongeveer 11 procent zat niet meer in het voortgezet onderwijs. De percentages verschillen van de groep autochtone leerlingen die veel minder vaak uitstroonden (3 procent) en minder vaak vertraagd waren (9 procent zat in leerjaar 3). Overigens betekent uitstroom uit het voortgezet onderwijs niet altijd dat de leerling geen onderwijs meer volgt. Een leerling kan bijvoorbeeld naar het speciaal onderwijs zijn gegaan of naar een opleiding in het particuliere onderwijs (Hartgers, 2008).

Weinig Turkse jongens op havo of vwo

De verdeling van herkomstgroepen over de onderwijssoorten van het voortgezet onderwijs kan het beste gemaakt worden met de aantallen leerlingen in leerjaar 3. In dat leerjaar hebben bijna alle leerlingen immers hun keuze voor een onderwijssoort gemaakt. Leerlingen met een niet-westerse allochtone achtergrond gaan gemiddeld veel vaker naar de beroepsgerichte leerwegen binnen het vmbo dan autochtonen. Zij gaan vooral naar de basisberoepsgerichte leerweg (vmbo-b). In 2007/'08 zat 12 procent van de autochtone leerlingen en 24 procent van de niet-westerse allochtonen op het vmbo-b. Van de Turkse en Marokkaanse jongens volgde bijna een derde deze opleiding.

Voor alle herkomstgroeperingen geldt dat jongens vaker naar de beroepsgerichte leerwegen gaan dan meisjes. Meisjes volgen relatief vaker havo of vwo. Van de autochtone meisjes zat in 2007/'08 de helft op havo of vwo. Van de Turkse jongens was dat maar 20 procent.

Slagingspercentages¹⁾ in het vwo, 2006

¹⁾ Percentage geslaagde examendeelnemers.

Niet-westerse allochtonen zakken vaker voor eindexamen

Het aandeel geslaagde eindexamenkandidaten varieert tussen onderwijssoorten, herkomstgroepering en geslacht. De hoogste slagingspercentages zijn te vinden binnen de beroepsgerichte leerwegen van het vmbo, de laagste binnen de havo. Per onderwijssoort hebben meisjes over het algemeen een iets hogere slaagkans dan jongens en slagen

autochtone leerlingen beduidend vaker dan niet-westers allochtone leerlingen. In 2006 waren vooral de verschillen binnen havo en vwo aanzienlijk. Bij de autochtone leerlingen lag het slagingspercentage respectievelijk 12 en 11 procentpunt hoger dan bij de niet-westers allochtone leerlingen. Bij de examens voor de gemengde of theoretische leerweg in het vmbo bedroeg het verschil 8 procentpunt en bij de examens voor de basis- of kaderberoepsgerichte leerweg in het vmbo 6 procentpunt. Voor al de onderscheiden onderwijssoorten zijn de verschillen sinds 1999 wel met 2 tot 4 procentpunt afgenomen.

3. Sterke toename arbeidsdeelname niet-westerse allochtonen

- Surinamers en Antillianen/Arubanen vaker werkzaam dan Turken en Marokkanen
- Arbeidsdeelname hoogopgeleide niet-westerse allochtonen en autochtonen even groot

Het tempo waarin autochtonen en allochtonen reageren op de economische op- en neergang verschilt. Niet-westerse allochtonen profiteren enigszins vertraagd van een economische opleving en zijn kwetsbaarder in perioden van economische neergang (Beckers, Lautenbach en Linden, 2008). Tijdens de verslechterende arbeidsmarktsituatie in de periode 2001–2005 nam de arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen met 4 procentpunt af, tweemaal zoveel als van autochtonen (2 procentpunt). Aan de andere kant is de arbeidsdeelname van autochtonen in de periode 1997–2007 met 6 procentpunt toegenomen, bij niet-westerse allochtonen bedroeg de stijging 10 procentpunt. Beide groepen profiteren dus van de verhoogde economische activiteit, waarbij de verschillen tussen de arbeidsdeelname van niet-westerse allochtonen en autochtonen langzaam iets kleiner worden.

De arbeidsdeelname van westerse allochtonen is weinig gevoelig voor conjuncturele schommelingen. Dit komt waarschijnlijk doordat deze groep iets beter opgeleid is dan de autochtone Nederlandse bevolking. Toen de arbeidsmarkt zich vanaf 2005 herstelde nam de arbeidsdeelname van autochtonen meteen toe. Bij de niet-westerse allochtonen gold dat alleen voor Surinamers en Antillianen/Arubanen, de twee groepen die het op de arbeidsmarkt toch al beter doen dan Turken en Marokkanen. Wel is van 2006 op 2007 de arbeidsdeelname van de totale groep niet-westerse allochtonen sneller toegenomen dan van autochtonen. De gevoeligheid voor conjuncturele schommelingen is onder niet-westerse allochtonen dus nog steeds groot. Wel staan niet-westerse allochtonen er op dit moment beter voor dan tien jaar geleden (Lautenbach et al., 2008).

Arbeidsdeelname Marokkaanse en Turkse vrouwen blijft achter

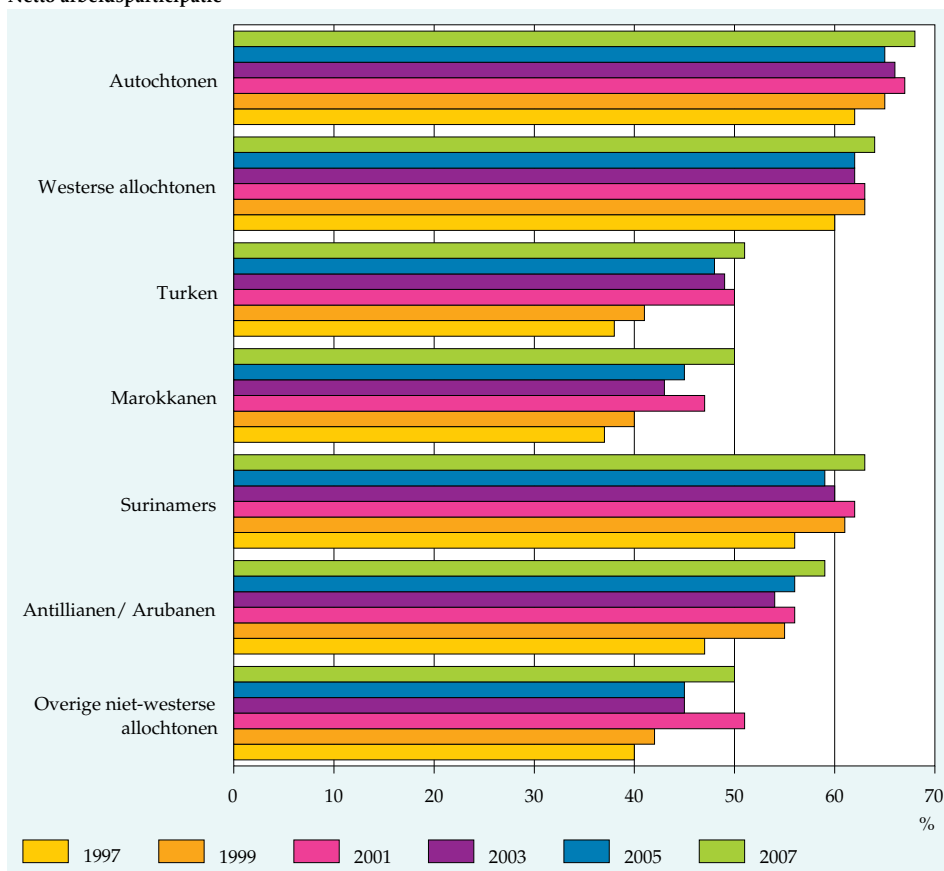
Er zijn grote verschillen in de arbeidsdeelname tussen de herkomstgroepen. De arbeidsdeelname van Turken en Marokkanen ligt ongeveer 10 procentpunt lager dan van Surinamers en Antillianen/Arubanen. Dit verschil is voor een groot deel toe te schrijven aan de veel lagere arbeidsdeelname van Turkse en Marokkaanse vrouwen. Nog geen 40 procent van de Turkse en Marokkaanse vrouwen heeft betaald werk voor ten minste

12 uur per week. Van de Antilliaanse vrouwen werkt de helft, van de Surinaamse vrouwen werken zes op de tien, net zoveel als van de autochtone vrouwen.

Niet-westers allochtone jongeren (15 tot 25 jaar) hebben veel minder vaak werk dan autochtone jongeren. Tussen de niet-westerse allochtone groepen onderling bestaat vrijwel geen verschil in de arbeidsdeelname van jongeren. Vanaf de leeftijd van 25 jaar wordt dat echter anders. In zowel de groep 25–44-jarigen, als de groep 45–64-jarigen ligt de arbeidsdeelname van Turken en Marokkanen 20 procentpunt lager dan van Surinamers en Antillianen/Arubanen. De arbeidsdeelname van 25–64-jarige Surinamers ligt maar weinig lager dan van autochtonen in dezelfde leeftijdsgroep.

Hoogopgeleide niet-westerse allochtonen uit de klassieke herkomstgroepen participeren vrijwel in gelijke mate op de arbeidsmarkt als hoogopgeleide autochtonen. In het algemeen is de arbeidsdeelname van lager opgeleiden lager dan van hoog opgeleiden. De arbeidsdeelname van Surinamers is bij elk opleidingsniveau vrijwel vergelijkbaar met die van autochtonen. Vooral voor laagopgeleide Turken en nog meer voor laagopgeleide Marokkanen zijn de kansen op de arbeidsmarkt ongunstig.

Netto arbeidsparticipatie

4. *Weinig niet-westerse allochtonen in vrijwilligerswerk*

- Minder vrijwilligers actief in buurten met veel niet-westerse allochtonen
- Turken meest gesegregeerde groep niet-westerse allochtonen

Autochtonen zijn actiever in het verenigingsleven dan allochtonen (Dekker, 2008). Toch bezoekt circa de helft van de Turken en Marokkanen en bijna 60 procent van de Surinamers en Antillianen/Arubanen wel eens een bijeenkomst van een vereniging en is een groot deel van hen lid van één of meer verenigingen.

Het verrichten van vrijwilligerswerk biedt gelegenheid om op informele wijze met andere sociale en etnische groepen in contact te komen. Van de Turken en Marokkanen is maar 10 procent vrijwilliger. Surinamers en Antillianen zetten zich wat meer in als vrijwilliger (circa 15 procent), terwijl van de autochtonen één op de drie vrijwilligerswerk doet (Gijsberts en Schmeets, 2008). In 2007 heeft 47 procent van de autochtonen in een periode van een jaar als vrijwilliger gewerkt, tegenover 27 procent van de niet-westerse allochtonen. Dit beeld is in de periode 1997–2007 vrijwel stabiel (Van Hertem, 2008).

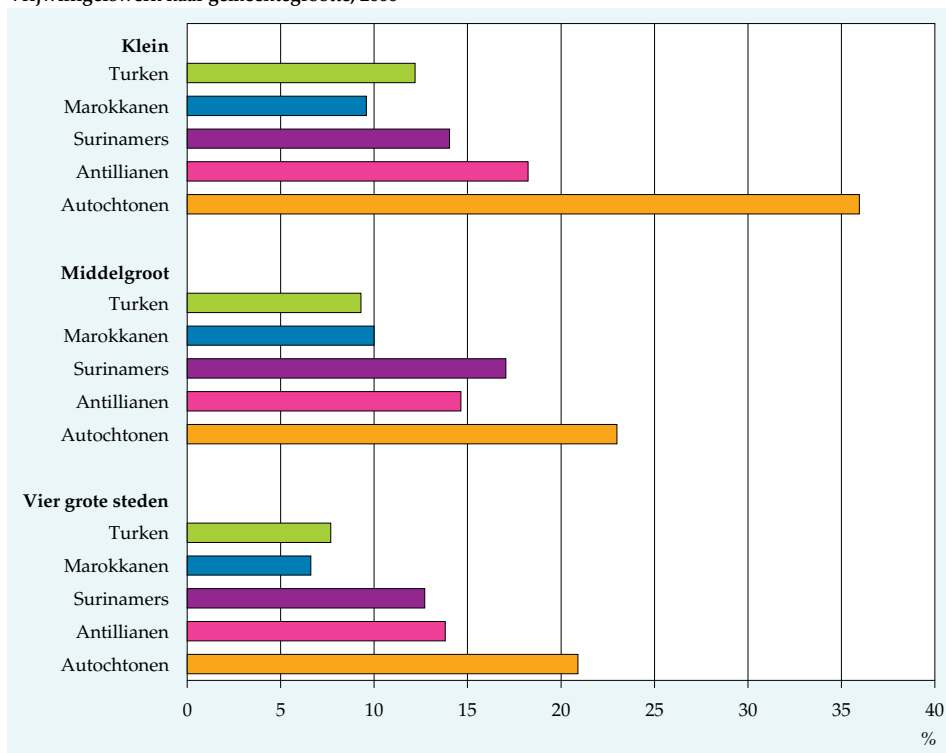
Turken meest gesegregeerde groep niet-westerse allochtonen

De eerste en de tweede generatie Turken doen ongeveer even vaak vrijwilligerswerk. Onder Marokkanen en Antillianen/Arubanen is de tweede generatie hierin wat actiever dan de eerste, terwijl dat bij Surinamers andersom is. Zowel bij autochtonen als bij allochtonen is een opleidingseffect aanwezig: hoger opgeleiden verrichten vaker vrijwilligerswerk dan lager opgeleiden.

In de vier grote steden wordt er duidelijk minder aan vrijwilligerswerk gedaan. Allochtonen verschillen hierin niet van autochtonen. Voor de Marokkanen, Antillianen/Arubanen en autochtonen geldt bovendien dat er minder vrijwilligers actief zijn in buurten waar veel niet-westerse allochtonen wonen. Als gecorrigeerd wordt voor opleiding en leeftijd dan blijven deze verschillen alleen bij Antillianen overeind.

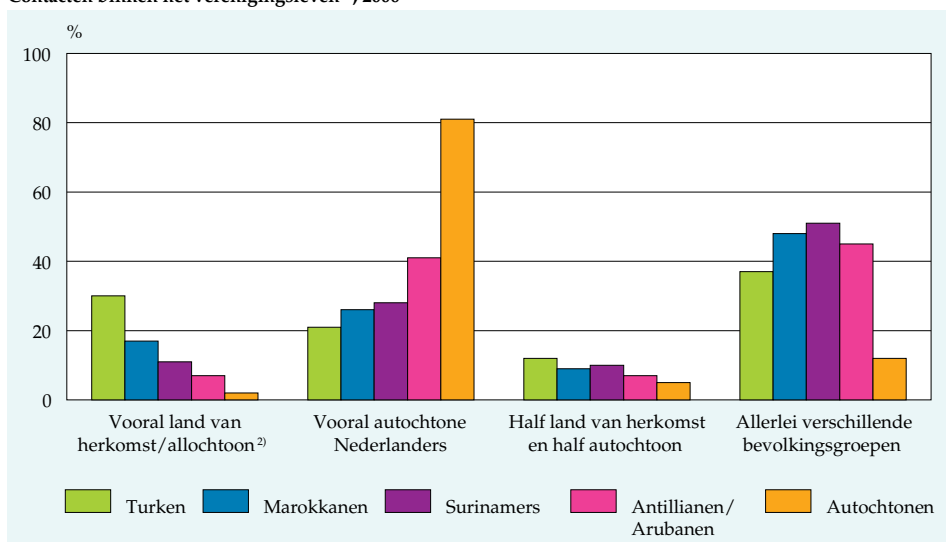
Louter door de omvang van de groepen hebben autochtonen meer kansen om andere autochtonen dan niet-westerse allochtonen te ontmoeten. Ook door de oververtegenwoordiging van autochtonen in het verenigingsleven is voor hen de kans groter om andere autochtonen te treffen. Het is dan ook niet vreemd dat onder autochtonen het contact binnen het verenigingsleven het meest gesegregeerd is: 81 procent van de autochtonen heeft alleen contact met autochtonen, 19 procent heeft contact met niet-westerse allochtonen. Van de niet-westerse allochtonen zijn Turken het meest gesegregeerd. Dertig procent komt in verenigingsverband voornamelijk in contact met andere Turken. De overige groepen geven in grote meerderheid aan met allerlei verschillende bevolkingsgroepen in contact te komen, dan wel voornamelijk met autochtone Nederlanders.

Vrijwilligerswerk naar gemeentegrootte, 2006

Bron: SCP/CBS, SIM.

Contacten binnen het verenigingsleven ¹⁾, 2006

Bron: SCP/CBS, SIM.

¹⁾ Vervolg vraag wanneer men zegt lid te zijn van een vereniging: met wie heeft u het meeste contact?

²⁾ Voor Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen: vooral land van herkomst; voor autochtonen: vooral allochtonen.

Literatuur

Beckers, I., H. Lautenbach en G. Linden, 'Onbenut arbeidsaanbod en economische groei', *Sociaal-economische trends 5* (2008), nr. 2, (37–43)

Dekker, P., 'Civil society', Broek, A. van den, en S. Keuzenkamp (red.), *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. (Den Haag 2008), 78–100.

Gijsberts, M. en H. Schmeets, 'Hoofdstuk 9 Sociaal-culturele oriëntatie en maatschappelijke participatie', in: J. Oudhof, H.N. van der Vliet en B.S.W. Hermans, *Jaarrapport Integratie 2008*. (Den Haag/Heerlen 2008)

Hartgers, M., 'Hoofdstuk 3 Onderwijs', Oudhof, J., H.N. van der Vliet en B.S.W. Hermans, *Jaarrapportage Integratie 2008*. (Den Haag/Heerlen 2008)

Herten, M. van, *Plausibiliteit POLS-module Vrijwillige Inzet 2007*. Interne nota CBS. (Den Haag/Heerlen 2008)

Lautenbach, H., H.N. van der Vliet, M. Cuijpers en J. van Rooijen, 'Hoofdstuk 4 Arbeidsmarkt', Oudhof, J., H.N. van der Vliet en B.S.W. Hermans, *Jaarrapport Integratie 2008*. (Den Haag/Heerlen 2008)

Nicolaas, H., en E. van Agtmaal-Wobma, 'Hoofdstuk 2 Demografie', Oudhof, J., H.N. van der Vliet en B.S.W. Hermans, *Jaarrapport Integratie 2008*. (Den Haag/Heerlen 2008)

Kerncijfers: Netto arbeidsparticipatie naar achtergrondkenmerken, 2007

	Autochtonen	Niet-westerse allochtonen	w.v.				
			Turken	Marokkanen	Surinamers	Antillianen/Arubanen	Overig niet-westers
	%						
Totaal	68	53	51	50	63	59	50
Man	77	62	63	62	65	68	59
Vrouw	59	45	38	37	61	51	41
15 tot 25 jaar	42	32	33	32	34	33	29
25 tot 45 jaar	86	65	61	60	80	77	60
45 tot 65 jaar	62	50	38	36	59	54	52
Eerste generatie	.	55	53	51	67	59	51
Tweede generatie	.	49	46	46	55	61	45
Basisonderwijs	38	31	33	27	38	29	29
Vmbo	52	43	43	39	51	49	38
Havo, vwo, mbo	72	62	63	64	70	67	55
Hbo, wo	84	73	80	85	80	79	64

Bron: EBB

Kerncijfers: Deelname voortgezet onderwijs¹⁾ leerjaar 3 naar schoolsoort, 2007/08*

	Totaal	w.v.						
		vmbo basis- beroeps	vmbo kader- beroeps	vmbo ge- mengd	vmbo theo- retisch	alge- meen leerjaar havo/ vwo	havo	vwo
	x 1 000	%						
<i>Autochtonen</i>	155,6	12	15	8	18	3	21	22
Jongens	78,9	14	16	8	18	3	21	20
Meisjes	76,7	11	14	9	17	4	21	25
<i>Westerse allochtonen</i>	12,4	13	13	6	18	4	21	25
Jongens	6,2	15	14	6	18	3	20	23
Meisjes	6,2	12	12	6	18	4	21	26
<i>Niet-westerse allochtonen</i>	29,1	24	19	6	21	3	15	13
Jongens	14,7	26	19	6	21	3	15	12
Meisjes	14,5	23	19	6	21	3	16	14
Eerste generatie	6,3	28	19	5	19	3	15	11
Tweede generatie	22,9	24	19	6	21	3	15	13
Turken	6,8	31	21	7	20	2	12	8
Marokkanen	5,9	30	21	5	22	2	13	8
Surinamers	5,1	21	20	5	22	3	16	13
Antillianen/ Arubanen	2,1	27	20	5	18	2	15	12
Overig niet-westerse allochtonen	9,2	17	15	6	20	3	19	19

¹⁾ Exclusief praktijkonderwijs.

Ervaren gezondheid verandert weinig

03

Meeste Nederlanders hebben een goede ervaren gezondheid

- Hoger opgeleiden voelen zich gezonder dan lager opgeleiden
- Eén op de acht Nederlanders heeft psychische klachten

Aantal mensen met een gezonde leefstijl neemt toe

- Minder rokers en zware drinkers dan in 2002
- Ruim helft bevolking heeft voldoende lichaamsbeweging

Ouderen met langdurig laag inkomen vaker naar specialist

- Groter beroep op medische zorg als inkomen lager is
- Bezoek aan huisarts is inkomensneutraal

In honderd jaar minder sterfte aan infectieziekten, meer kankersterfte

- Vooral tuberculose honderd jaar geleden belangrijke doodsoorzaak
- Meer longkankersterfte, met name onder vrouwen

Steeds meer Nederlanders onderhouden een gezonde leefstijl: het aantal rokers en (zware) drinkers neemt af en meer mensen doen voldoende aan beweging. Toch loopt één op de acht Nederlanders met psychische klachten.

1. Meeste Nederlanders hebben een goede ervaren gezondheid

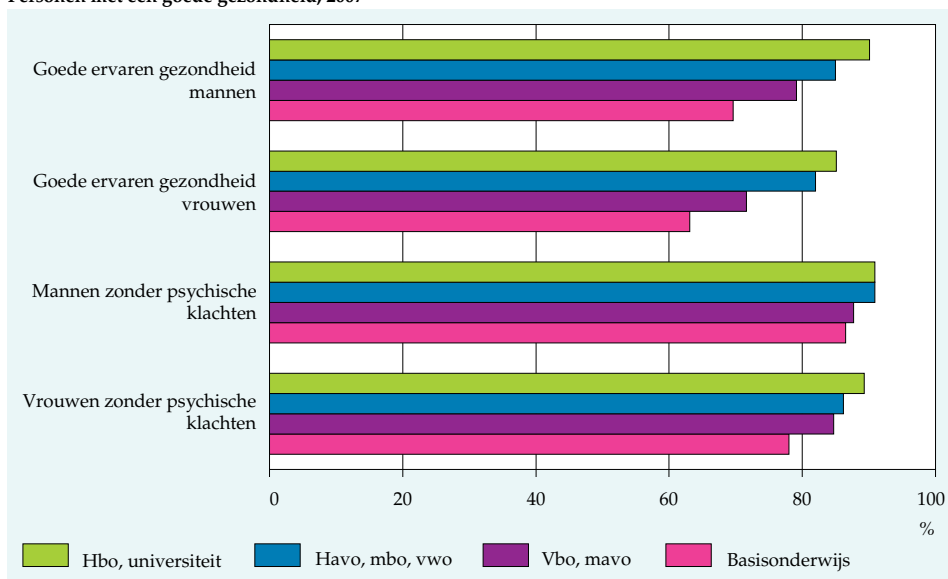
- Hoger opgeleiden voelen zich gezonder dan lager opgeleiden
- Eén op de acht Nederlanders heeft psychische klachten

In 2007 beoordeelt bijna 80 procent van de Nederlandse bevolking van 12 jaar of ouder zijn gezondheid als goed tot zeer goed, 20 procent vindt de eigen gezondheid minder goed tot slecht. Vrouwen voelen zich minder gezond dan mannen: bijna een kwart van de vrouwen vindt de gezondheid 'minder dan goed', tegen 18 procent van de mannen.

Voor mannen en vrouwen geldt dat ervaren gezondheid toeneemt met het niveau van de opleiding. Mannen en vrouwen met een hbo- of universitaire opleiding voelen zich gezonder dan mannen en vrouwen die basisonderwijs hebben gevolgd. Ruim 90 procent van de mannen met een hoge opleiding beoordeelt zijn gezondheid positief (70 procent van de mannen met alleen basisonderwijs). Ook voelen vrouwen die alleen basisonderwijs hebben genoten zich bijna twee keer zo vaak minder gezond dan vrouwen met een afgeronde hoge opleiding. Deze verschillen tussen laag- en hoogopgeleiden zijn iets kleiner wanneer rekening wordt gehouden met leeftijd.

Ruim 12 procent van de bevolking rapporteert psychische klachten, en vrouwen vaker dan mannen. Van de vrouwen heeft bijna 15 procent deze klachten, van de mannen ruim 10 procent. Ook hier speelt opleiding een belangrijke rol. Mannen en vrouwen die basisonderwijs volgden rapporteren vaker psychische klachten dan mannen en vrouwen met een hbo- of universitaire opleiding. Onder vrouwen zijn de verschillen in psychische gezondheid tussen de opleidingsniveaus ook relatief groot.

Personen met een goede gezondheid, 2007

De gezondheidstoestand van de Nederlandse bevolking is sinds 2001 niet of nauwelijks veranderd. In 2001 beoordeelde 22 procent van de 12-plussers de gezondheid 'minder dan goed' tegen ruim 20 procent in 2007. In 2002 was het percentage mensen met psychische klachten ruim 13 procent tegen bijna 12 procent in 2007.

2. Aantal mensen met een gezonde leefstijl neemt toe

- Minder rokers en zware drinkers dan in 2002
- Ruim helft bevolking heeft voldoende lichaamsbeweging

Een ongezonde leefstijl draagt in niet onbelangrijke mate bij aan de ziektelast. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) schat de kosten van ziekten als gevolg van roken op 3,7 procent van de totale zorgkosten. Voor overgewicht is dit 2 procent. De relatie tussen alcoholgebruik en zorggebruik is veel moeilijker te leggen.

In 2007 rookte 28 procent van de bevolking, 31 procent van de mannen en 25 procent van de vrouwen. Bijna 8 procent van de mannen en 6 procent van de vrouwen rookt 20 sigaretten of meer per dag. Hoogopgeleiden roken minder dan laagopgeleiden. Van de mannen en vrouwen die hbo- of universitair onderwijs gevolgd hebben, rookte 22 procent, van de mensen met alleen basisonderwijs rookte 28 procent. Wanneer rekening wordt gehouden met leeftijd en geslacht zijn de verschillen in onderwijs nog groter: 34 procent rokers onder de Nederlanders van 12 jaar en ouder met alleen basisonderwijs, 18 procent rokers die hbo- of universitair onderwijs volgden.

Het percentage rokende mannen daalde sinds 2001 met 7 procent, het percentage vrouwen met 4 procent. De doelstelling van de overheid is: minder dan 20 procent rokers in 2010. Bijna 9 procent van de Nederlandse bevolking drinkt gemiddeld drie glazen alcohol of meer per dag, 17 procent van de mannen en 4 procent van de vrouwen. Daar staat tegenover dat één op de vijf Nederlanders nooit alcohol drinkt.

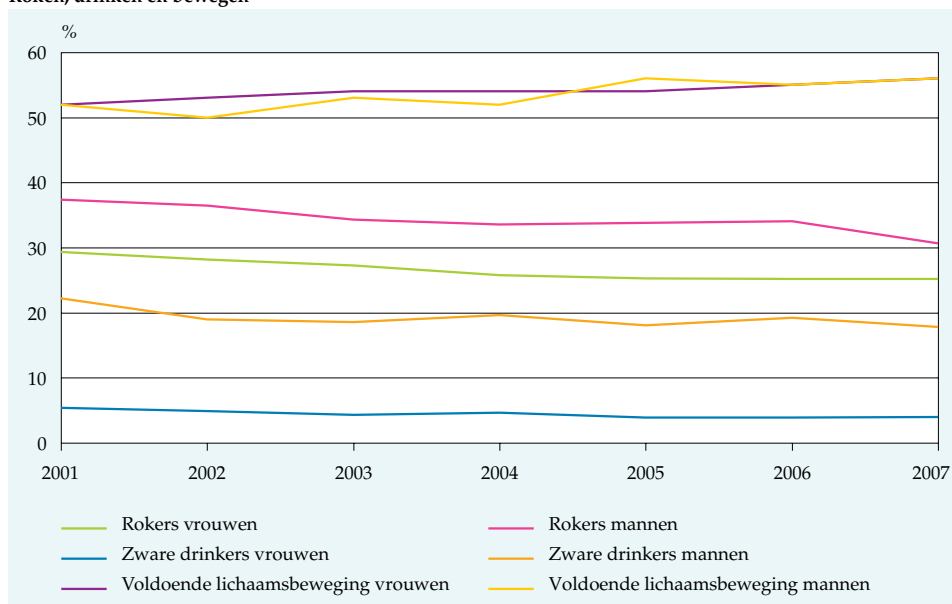
Bijna 11 procent van de Nederlanders behoort tot de zware drinkers. Zij drinken minstens één keer per week zes of meer glazen alcohol. Mannen zijn viermaal zo vaak zware drinkers als vrouwen, en mensen met een hbo- of universitaire opleiding iets vaker dan mensen die alleen basisonderwijs volgden. Het hoogste percentage zware drinkers (ruim 13 procent) komt voor bij mannen en vrouwen die havo, mbo of vwo hebben gevolgd. Na correctie voor leeftijd en geslacht blijkt dat het laagste percentage zware drinkers voorkomt bij mensen met een hbo- of universitaire opleiding. Voor mensen van 25 jaar en ouder geldt: hoe hoger de opleiding, hoe lager het percentage zware drinkers.

Het percentage zware drinkers is afgenomen van 14 procent in 2001 tot 11 procent in 2007. De doelstelling van het kabinet is om het percentage volwassen probleemdrinkers terug te dringen tot 8 procent in 2011.

Ruim 56 procent van de Nederlanders voldoet in 2007 aan de Nederlandse norm gezond bewegen. In 2001 was dit nog 52 procent. Verschillen tussen mannen en vrouwen op dit punt zijn er niet. Verschillen zijn er wel naar opleidingsniveau: laagopgeleiden doen

minder aan lichaamsbeweging dan hoogopgeleiden. Van de Nederlanders met alleen basisonderwijs had slechts 44 procent voldoende lichaamsbeweging. Dit is beduidend lager dan personen met een vbo- of mavo-opleiding (ruim 58 procent), een havo-, mbo- of vwo-opleiding (bijna 61 procent), of een hbo- of universitaire (bijna 59 procent) opleiding. De verschillen in bewegen tussen de opleidingen zijn iets kleiner als rekening wordt gehouden met leeftijd en geslacht.

Roken, drinken en bewegen

3. Ouderen met langdurig laag inkomen vaker naar de specialist

- Groter beroep op medische zorg als inkomen lager is
- Bezoek aan huisarts is inkomensneutraal

In 2007 consulteerden acht op de tien ouderen (55- tot 80-jarigen) de huisarts, 57 procent raadpleegde de medisch specialist en een kwart ging naar de fysiotherapeut.

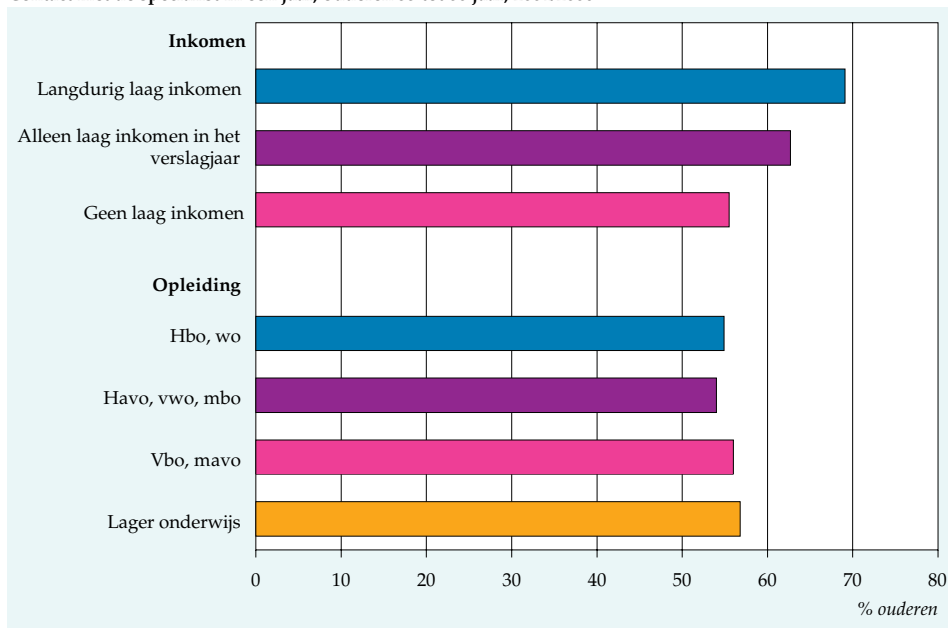
Ouderen die al langere tijd moeten rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens gaan vaker naar de medisch specialist dan ouderen met een inkomen boven deze grens. Zeven op de tien ouderen met een langdurig laag inkomen bezochten ten minste één keer per jaar een specialist. Dat deed ook iets meer dan de helft van de meer welvarende ouderen.

Ook bezocht 34 procent van de ouderen met een langdurig laag inkomen ten minste een keer de fysiotherapeut. Bij ouderen met een inkomen boven de lage-inkomensgrens was dit 23 procent. Geen inkomensverschillen zijn er in huisartsbezoek: het percentage ouderen

met een langdurig laag inkomen dat naar de huisarts gaat is ongeveer net zo hoog als het percentage ouderen met een betere inkomenspositie.

Opleiding blijkt bij het raadplegen van de huisarts, de fysiotherapeut of de medisch specialist nauwelijks een rol te spelen. Evenveel 55- tot 80-jarigen met een lage opleiding als met een hoge opleiding doen een beroep op deze zorg.

Contact met de specialist in een jaar, ouderen 55 tot 80 jaar, 2004/2006

4. In honderd jaar minder sterfte aan infectieziekten, meer kankersterfte

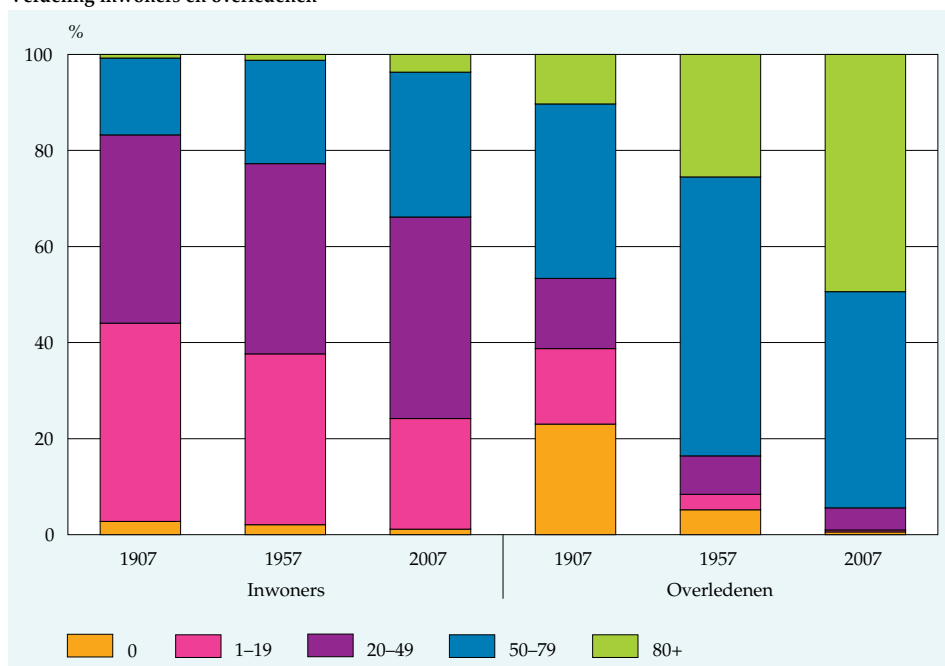
- Vooral tuberculose honderd jaar geleden belangrijke doodsoorzaak
- Meer longkankersterfte, met name onder vrouwen

In 2007 overleden in Nederland 133 duizend personen. In 1907 en 1957 overleden per jaar ongeveer 83 duizend personen. Dit zijn grote verschillen, maar ons land had destijds minder inwoners. Honderd jaar geleden telde ons land 5,6 miljoen inwoners, in 1957 bijna 11 miljoen en in 2007 16,3 miljoen. Dit betekent dat in 1907 van iedere duizend inwoners er bijna 15 overleden. In 1957 was deze verhouding 7,5 per duizend inwoners, in 2007 8 per duizend inwoners.

De verdeling van de overledenen naar leeftijd is voor de drie jaren zeer verschillend. In 2007 was ongeveer de helft van de overledenen 80 jaar of ouder. Honderd jaar geleden was een tiende van de overledenen een 80-plusser, in 1957 een kwart. De relatieve sterfte-

cijfers naar leeftijd liggen minder ver uit elkaar. Per duizend inwoners overleden honderd jaar geleden tweehonderd 80-plussers, in de jaren vijftig waren dat er ruim 155, en in 2007 bijna 110.

Verdeling inwoners en overledenen

Vooral tuberculose honderd jaar geleden belangrijke doodsoorzaak

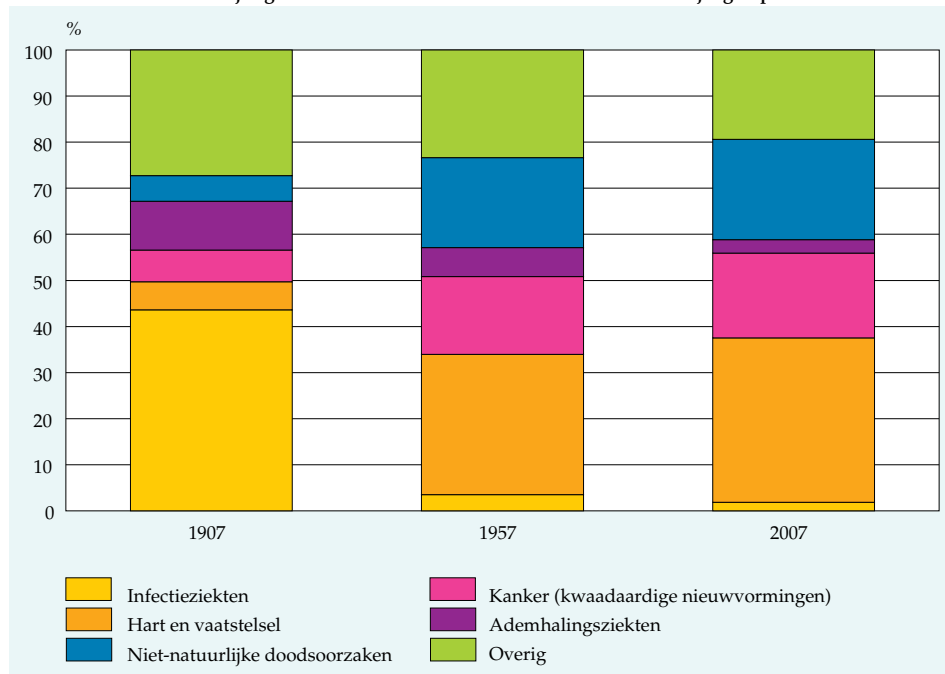
Honderd jaar geleden was bijna een kwart van de overledenen 0 jaar. Tegenwoordig vormt de babysterfte een half procent van de totale sterfte. Het overlijden in het eerste levensjaar kan komen doordat de kindjes ernstig ziek geboren werden of doordat in de periode rond de geboorte iets is mis gegaan. In 2007 was er bij 27 procent sprake van een aangeboren afwijking en lag bij 58 procent van de nuljarigen de doodsoorzaak in aandoeningen in de periode rond de geboorte.

In 1907 speelden infectieziekten nog een grotere rol. Bijna 9 procent van de overleden baby's overleed door een infectieziekte, tegen één procent nu. Infectieziekten waren de oorzaak van ruim 40 procent van de sterfte van kinderen en jongeren tot 20 jaar. Het gaat hier om de sterfte aan mazelen en tuberculose. In 2007 overleden veertien kinderen en jongeren aan een infectieziekte, 2 procent van de sterfte in deze leeftijdsgroep.

Ook bij 20-49-jarige personen waren in 1907 de infectieziekten, waaronder tuberculose, een belangrijke doodsoorzaak. In 1957 en 2007 zijn kanker, verkeersongevallen en zelfdoding op deze leeftijden de belangrijkste doodsoorzaken. Het aantal vrouwen dat op deze relatief jonge leeftijd overlijdt, is lager dan het aantal mannen. Dit komt vooral doordat ze minder vaak door een niet-natuurlijke doodsoorzaak om het leven komen. Het

aantal vrouwen dat overlijdt door zelfdoding is in 2007 minder dan de helft van het aantal mannen. Ook verongelukken veel minder vrouwen in het verkeer. Verder overlijden minder vrouwen op jongere leeftijd aan ziekten. De sterfte aan hart- en vaatziekten ligt onder vrouwen lager dan bij mannen. Daar staat tegenover dat meer vrouwen op jongere leeftijd overlijden aan kanker, omdat borstkanker in deze leeftijdsgroep al een relatief grote rol speelt. In 2007 overleden bijna vierhonderd vrouwen jonger dan vijftig jaar aan borstkanker.

Doodsoorzaken van 20–49-jarigen in % van totale sterfte van de betreffende leeftijdsgroep

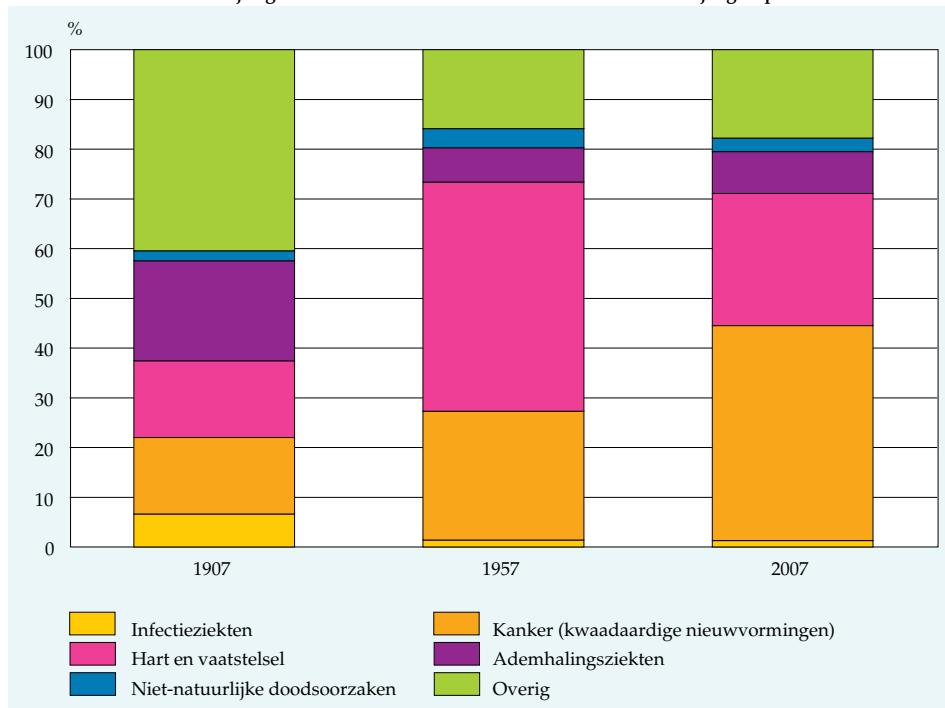
Meer longkankersterfte, met name onder vrouwen

Voor de overledenen die 50–79 jaar oud zijn geworden, waren in de jaren vijftig kanker en hart- en vaatziekten de voornaamste doodsoorzaken. Deze doodsoorzaken verklaren ruim 70 procent van de sterfte van 50-plussers, net zoveel als in 2007. Wel is in vijftig jaar de verhouding van deze twee doodsoorzaken veranderd en overleden minder mensen aan hart- en vaatziekten, en meer mensen aan kanker. Longkankersterfte komt het meest voor. In 2007 zijn bijna tienduizend personen aan longkanker overleden, ruim 7 procent van alle overledenen. Het aantal vrouwen dat aan longkanker overlijdt is sinds 1970 ruim vervijfvoudigd. Toch sterven nog steeds tweemaal zoveel mannen als vrouwen aan longkanker, maar dit verschil wordt steeds kleiner doordat de afgelopen decennia meer vrouwen zijn gaan roken.

Honderd jaar geleden overleed 44 procent van de 80-plussers aan zogeheten ouderdomsgebreken. Deze doodsoorzaak wordt tegenwoordig nog maar in 2 procent van de sterf-

gevallen gesteld, omdat door meer en betere diagnostiek de doodsoorzaak preciezer vastgesteld kan worden. In 1957 en 2007 vormden de hart- en vaatziekten met respectievelijk 58 en 36 procent van de totale sterfte de voornaamste doodsoorzaken. De daling van hart- en vaatziekten in de laatste vijftig jaar staat tegenover een stijging van sterfte door dementie, kanker en ademhalingsziekten.

Doodsoorzaken van 50–79-jarigen in % van totale sterfte van de betreffende leeftijdsgroep

Kerncijfers: Zelf ervaren gezondheidstoestand en leefstijl

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
		%							
Zeer goede ervaren gezondheidstoestand	Mannen	27,8	27	27,3	27,5	27,8	27,6	28,6	27,9
	Vrouwen	24	23,6	23,6	24,1	23,2	23,5	23,6	24,6
Goede ervaren gezondheidstoestand	Mannen	55,3	56,4	55,8	55,9	55,2	54,5	54,8	56,0
	Vrouwen	53,6	54,6	54,5	53,5	54,7	54,3	54,8	54,0
Minder goed ervaren gezondheidstoestand	Mannen	16,9	16,7	16,9	16,6	17	17,9	16,6	16,1
	Vrouwen	22,3	21,8	21,9	22,4	22,1	22,2	21,6	21,5
Roken (12+)	Mannen	.	37,4	36,5	34,3	33,6	33,8	34,1	30,7
	Vrouwen	.	29,3	28,2	27,3	25,8	25,3	25,2	25,2
Zware drinkers (12+)	Mannen	21,3	22,2	19	18,6	19,6	18,1	19,2	17,8
	Vrouwen	4,8	5,4	4,9	4,3	4,6	3,9	3,9	4,0
Voldoen aan norm gezond bewegen (12+)	Mannen	.	52	50	53	52	56	55	56
	Vrouwen	.	52	53	54	54	54	55	56

Kerncijfers: Doodsoorzaken

	Mannen			Vrouwen		
	1996	2000	2007	1996	2000	2007
Totaal alle doodsoorzaken	69 008	68 773	64 797	68 553	71 754	68 225
Kwaadaardige nieuwvormingen	20 754	20 718	21 701	16 466	17 028	18 084
Ziekten van hart en vaatstelsel	25 208	23 638	19 333	26 105	25 553	21 516
Ziekten van de ademhalingsorganen	7 183	7 708	7 098	5 872	6 969	6 438
Ziekten van de spijsverteringsorganen	2 208	2 312	2 377	2 952	3 025	3 019
Totaal endocriene-, voedings- en stofwisselingsziekten	1 554	1 598	1 673	2 526	2 719	2 378
Psychische stoornissen	1 199	1 464	1 902	2 974	3 669	4 575
Niet-natuurlijke doodsoorzaken	3 116	3 023	2 933	2 193	2 146	2 274
Overige doodsoorzaken	7 786	8 312	7 780	9 465	10 645	9 941

Hogere zorguitgaven, meer mensen wanbetaler

Uitgaven aan zorg ruim 74 miljard euro

- Uitgaven voor gezondheids- en welzijnszorg stijgen in 2007 met 5 procent
- Meeste geld naar ziekenhuizen

Aantal onverzekerden tegen ziektekosten iets gedaald

- Helft van de onverzekerden is jonger dan 40 jaar
- Relatief veel allochtonen onverzekerd

Aantal wanbetalers fors gestegen

- Meer wanbetalers onder bijstandsgerechtigden
- Helft onverzekerden en wanbetalers heeft die status al zeker een jaar

Sinds 2003 stijgen de zorguitgaven met ongeveer hetzelfde percentage als het bruto binnenlands product. Omdat de omvang van de bevolking de laatste jaren vrijwel constant is, nemen de zorguitgaven per hoofd van de bevolking verder toe.

Een kleine half miljoen mensen zijn niet verzekerd tegen ziektekosten of heeft de premie hiervoor niet betaald, om wat voor reden dan ook. Ongeveer de helft van hen is al minstens een jaar lang onverzekerd of wanbetaler, maar er is ook een grote instroom van nieuwe onverzekerden en wanbetalers.

1. Uitgaven aan zorg ruim 74 miljard euro

- Uitgaven voor gezondheids- en welzijnszorg stijgen in 2007 met 5 procent
- Meeste geld naar ziekenhuizen

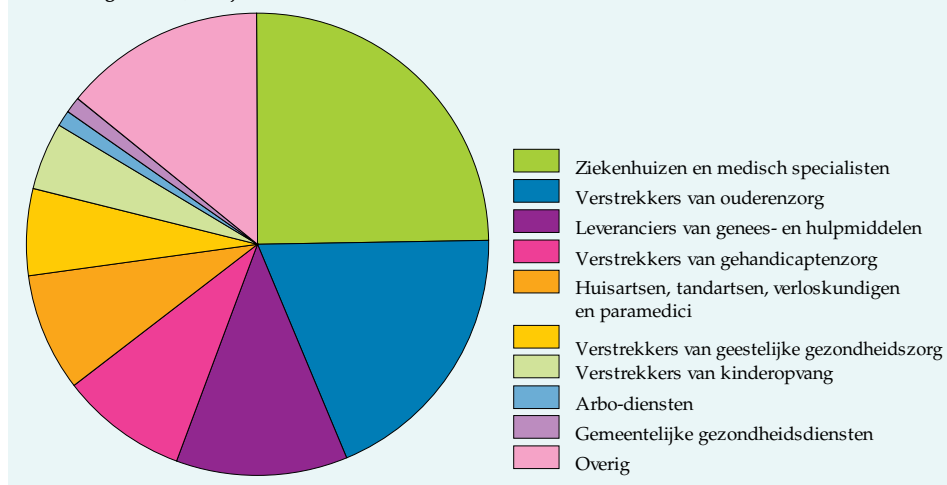
In 2007 bedroegen de uitgaven aan gezondheids- en welzijnszorg ruim 74,1 miljard euro. Hiervan ging 42,7 miljard euro naar de gezondheidszorg, 28,9 miljard euro naar de welzijnszorg, waaronder de ouderenzorg en de gehandicaptenzorg, en 2,5 miljard euro naar beleids- en beheersorganisaties.

Omgererekend per hoofd van de bevolking bedragen de uitgaven aan zorg in 2007 4 524 euro. Dat is 4,8 procent meer dan in 2006. Het aandeel van de uitgaven aan zorg in het bruto binnenlands product (bbp) bedroeg 13,1 procent.

Er circuleren regelmatig heel andere bedragen als het gaat om de zorg. In de Miljoenennota 2009 worden de zorguitgaven in 2009 begroot op ongeveer 58 miljard euro (55 miljard euro in 2008). Achter deze afwijkende bedragen ligt een andere definitie van zorg. De hier gepresenteerde cijfers zijn gebaseerd op een brede definitie van zorg, inclusief kinderopvang en welzijn ouderen. De bedragen die in de Miljoenennota worden genoemd, zijn de uitgaven die onder de financiële verantwoordelijkheid vallen van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De uitgaven voor kinderopvang horen daar niet bij – die zijn voor het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen –, maar ook de zorg die geleverd wordt door arbodiensten, de GGD's en de zorg die vergoed wordt vanuit de aanvullende verzekeringen, vallen er niet onder.

Uitgaven voor gezondheidszorg, 2007

Totale uitgaven: 74,1 miljard euro

Het meeste geld in de gezondheidszorg gaat naar de ziekenhuizen. In 2007 is ruim 18,3 miljard euro besteed aan de ziekenhuiszorg, inclusief medisch specialisten. Op grote

afstand volgen de leveranciers van geneesmiddelen (6,0 miljard euro) en de verstrekkers van geestelijke gezondheidszorg (4,5 miljard euro). Aan huisartsen, tandartsen, verloskundigen en paramedici is 6,1 miljard euro uitgegeven.

In de welzijnszorg ontvangen de verstrekkers van ouderenzorg (verpleeghuizen, verzorgingshuizen en thuiszorginstellingen) verreweg het meeste geld. In 2007 was dat 14,1 miljard euro. Aan gehandicaptenzorg en kinderopvang is 6,8 miljard en 3,5 miljard euro uitgegeven. De uitgaven aan beleids- en beheersorganisaties bedroegen ongeveer 2,5 miljard euro. Dit betreft vooral de uitvoeringskosten van de zorgverzekeraars en de beleidskosten van de overheid.

Zorguitgaven stijgen met 5 procent

In 2007 zijn de uitgaven aan de gezondheids- en welzijnszorg met 5,0 procent toegenomen ten opzichte van 2006. Deze stijging is toe te schrijven aan een hogere productie van zorgdiensten en hogere loonkosten van de zorginstellingen. Daarnaast is in 2007 een aantal zorgvormen in het bijzonder toegenomen. De uitgaven aan huisartsen namen toe met 6,5 procent, vooral door de stijging van het aantal langdurige consulten en visites en het uitvoeren van meer verrichtingen. De uitgaven aan fysiotherapeuten en tandartsen stegen met 10,9 procent en 9,1 procent. Met name nam de zorg die is verleend op basis van aanvullende verzekeringen fors toe.

De uitgaven aan via apotheken verstrekte geneesmiddelen zijn in 2007 met 6,8 procent toegenomen. Uit diverse bronnen is bekend dat het aantal recepten verder is gegroeid en dat goedkopere geneesmiddelen steeds meer worden vervangen door kwalitatief betere, maar duurder. Daarnaast is sprake van een voortgaande verschuiving van ziekenhuiszorg, waar de kosten van medicijngebruik 'verstopt' zitten in de totale kosten, naar zorg in de thuissituatie, waar de medicijnen via de apotheek verstrekt worden. Ook zijn eind 2007 geneesmiddelen op voorraad ingekocht met het oog op de invoering van het verplichte eigen risico in de basisverzekering.

De uitgaven aan kinderopvang waren in 2007 bijna 14 procent hoger dan in 2006. Doordat kinderopvang voor ouders goedkoper is geworden, steeg het gebruik van dagopvang en buitenschoolse opvang sterk. Vooral de uitgaven aan kinderopvang via gastouderbureaus zijn zeer sterk gestegen.

De uitgaven aan gehandicaptenzorg zijn met slechts 2,7 procent toegenomen. Dit cijfer is neerwaarts beïnvloed door een daling van de uitgaven aan voorzieningen voor gehandicapten na de introductie van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (woon- en vervoersvoorzieningen, rolstoelen).

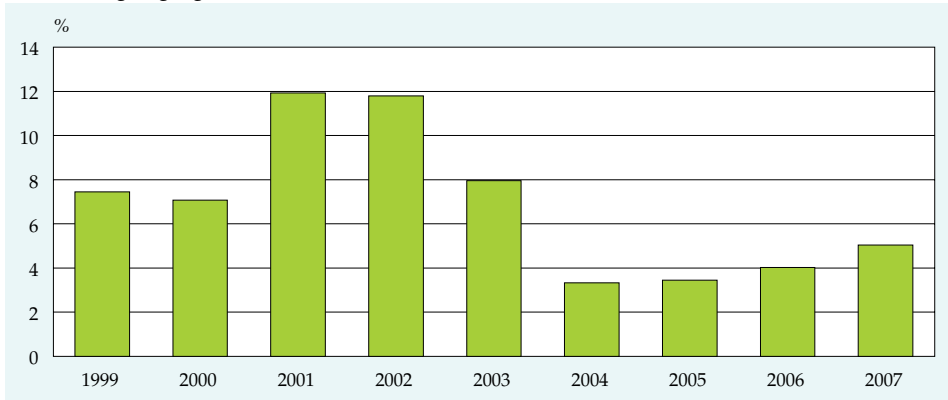
De zorguitgaven groeien net zo hard als bbp

Vanaf 2004 nemen de zorguitgaven jaarlijks met 3 tot 5 procent toe, met een oplopende tendens. In de periode 1998–2003 bedroeg de toename gemiddeld ruim 9 procent.

Het aandeel van de zorguitgaven in het bbp bedraagt 13,1 procent in 2007. In de periode 1998–2003 steeg het aandeel van de zorguitgaven in het bbp van 11,3 naar 13,3 procent. Sindsdien ligt dit percentage iets boven 13 procent. De zorguitgaven groeien daarmee

ongeveer even hard als het bbp. Omdat de omvang van de bevolking de laatste jaren vrijwel constant is, blijven de zorguitgaven per hoofd van de bevolking gestaag doorgroeien.

Ontwikkeling zorguitgaven

2. Aantal onverzekerden tegen ziektekosten iets gedaald

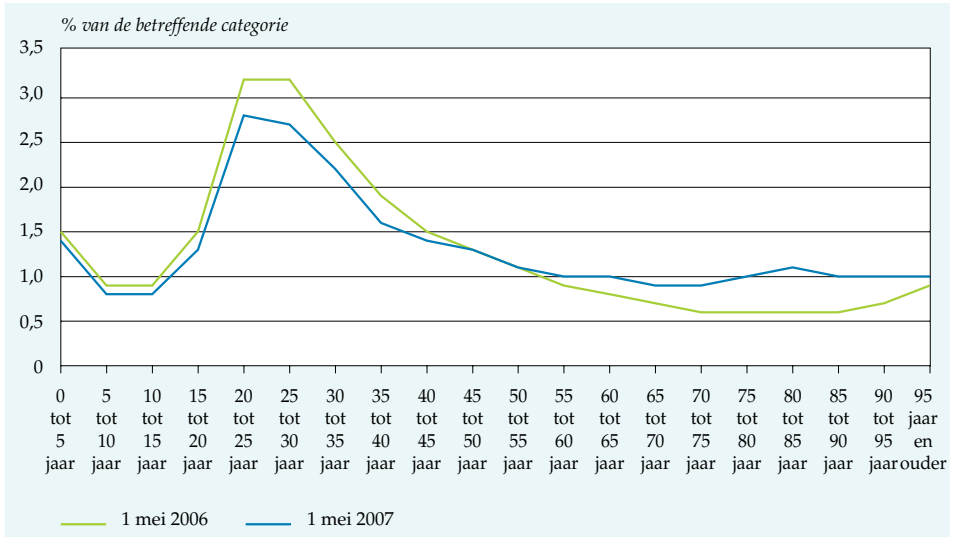
- Helft van de onverzekerden is jonger dan 40 jaar
- Relatief veel allochtonen onverzekerd

Sinds 1 januari 2006 is in principe elke Nederlandse ingezetene verplicht zich te verzekeren in het kader van de Zorgverzekeringswet (Zvw). Elke verzekerde van 18 jaar en ouder is bovendien verplicht premie te betalen. Niet iedereen doet dat: op 1 mei 2007 waren 231 duizend inwoners van ons land niet verzekerd tegen ziektekosten, 1,4 procent van de bevolking. Een jaar eerder waren 241 duizend mensen onverzekerd.

In een jaar tijd is de groep onverzekerden opvallend van samenstelling veranderd. Jongeren zijn op 1 mei 2007 minder vaak onverzekerd, ouderen vaker. Desondanks is bijna de helft van de onverzekerden jonger dan 40 jaar. Het aantal onverzekerden onder allochtonen is gedaald met ruim 11 duizend personen. Allochtonen zijn nog wel vaker onverzekerd dan autochtonen. Op 1 mei 2007 was 3,8 procent van de allochtonen en 0,8 procent van de autochtonen niet tegen ziektekosten verzekerd. Van alle uitkeringsgerechtigden was 0,5 procent onverzekerd. Net als een jaar eerder ligt dit aandeel opvallend lager dan het gemiddelde voor de gehele bevolking.

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport bereidt mede op basis van deze cijfers een wetsvoorstel voor dat actieve opsporing van onverzekerden vanaf 2010 mogelijk moet maken.

Aandeel onverzekerden tegen ziektekosten naar leeftijd

3. Aantal wanbetalers fors gestegen

- Meer wanbetalers onder bijstandsgerechtigden
- Helft onverzekerden en wanbetalers heeft die status al een jaar

Eind 2007 waren er 240 duizend inwoners van Nederland van 18 jaar en ouder die wel verzekerd waren, maar minstens zes maanden geen premie hadden betaald. Dit is 1,9 procent van de volwassen bevolking. In 2006 waren nog 190 duizend verzekerden wanbetaler. Ten opzichte van eind 2006 was er een relatief sterke groei bij de groep van 20–44 jaar en bij de personen van 70 jaar of ouder.

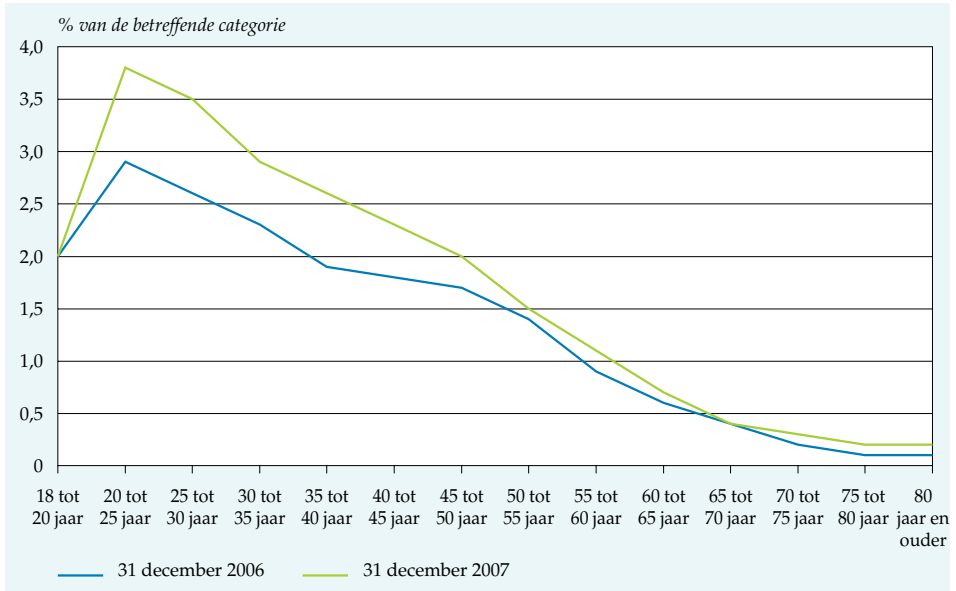
Het aantal wanbetalers onder personen met een bijstandsuitkering is in 2007 toegenomen met meer dan 40 procent. Inmiddels is één op de veertien bijstandsgerechtigden een wanbetaler. Van alle wanbetalers is bijna de helft van allochtone afkomst. Hun aantal steeg met 41 procent harder dan het aantal autochtone wanbetalers (17 procent).

De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport verwacht dat het aantal wanbetalers in 2008 verder zal stijgen. Om deze reden wil de minister per 1 januari 2009 overgaan tot inning van een bestuursrechtelijke premie, of bronheffing (Ministerie van VWS, 2008).

Helft onverzekerden en wanbetalers vormt vaste kern

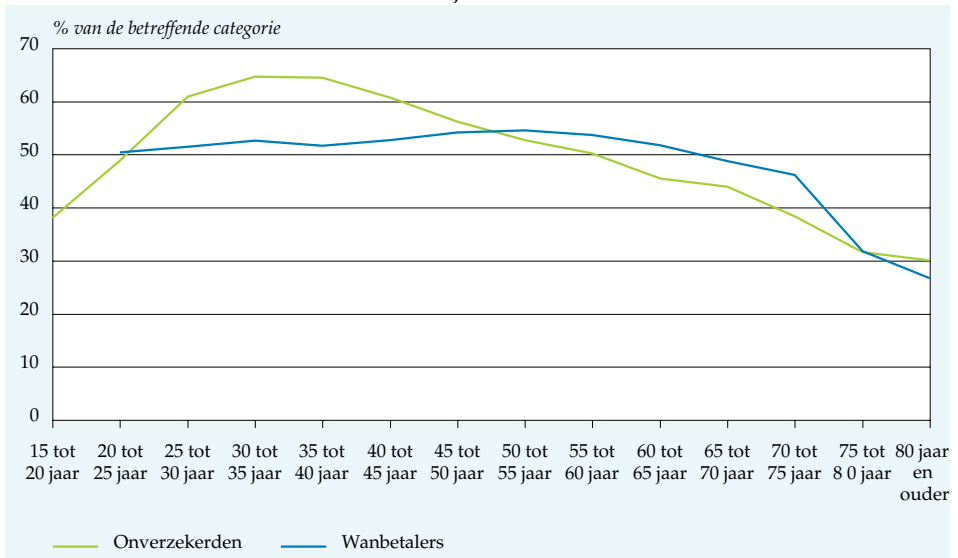
Nu er voor twee peilmomenten cijfers beschikbaar zijn over het aantal onverzekerden en wanbetalers, rijst de vraag of het gaat om een vaste groep van ‘hardnekkige’ onverzekerden en wanbetalers, of dat het juist vooral gaat om ‘nieuwkomers’. Voor veel mensen was de verzekeringsplicht in 2006 iets nieuws, en voor voormalig ziekenfonds-verzekerden steeg de premie die uit eigen zak betaald moest worden fors. Aangenomen mag worden dat

Aandeel wanbetalers voor de zorgverzekeringswet naar leeftijd

onbekendheid met de verzekeringsplicht in 2007 goddeels is verdwenen. Daarnaast hebben de verzekeraars hun incassobeleid richting de wanbetalers aangescherpt. De cijfers laten zien dat de helft van de groep onverzekerden en wanbetalers een jaar geleden ook al onverzekerd, respectievelijk wanbetaler was. Om precies te zijn: van de

Vaste kern onverzekerden en wanbetalers naar leeftijd

231 duizend onverzekerden op 1 mei 2007 waren 120 duizend personen ook op 1 mei 2006 onverzekerd. In deze vaste kern van onverzekerden komen relatief meer personen van 25–54 jaar voor en zijn de oudste leeftijdsklassen ondervertegenwoordigd. Ook zitten er in de vaste kern relatief veel allochtonen.

Ongeveer 122 duizend personen stonden zowel eind 2006 als eind 2007 te boek als wanbetaler. Dit komt neer op 51 procent van de wanbetalers. De vaste kern wanbetalers is relatief vaker te vinden in de drie noordelijke provincies, onder ouders in een eenouderhuishouden, onder Antillianen en Arubanen en onder personen met een uitkering. Het aandeel wanbetalers is voor alle leeftijdsklassen, met uitzondering van de alleroudsten, ongeveer gelijk.

Technische toelichting

Alle cijfers hebben betrekking op de gehele bevolking ingeschreven in de GBA en verzekeringsplichtig voor de Zorgverzekeringswet, tenzij anders vermeld.

Onverzekerden

Personen die op 1 mei onverzekerd zijn en een half jaar later nog steeds. Dit cijfer is gelijk aan het aantal formeel onverzekerden op de peildatum verminderd met het aantal personen dat zich binnen een half jaar na peildatum alsnog verzekerd heeft, geëmigreerd is of afgevoerd is uit de Gemeentelijke Basisadministratie. Er is hierbij geen rekening gehouden met sterfte en een andere verzekeringsplicht.

Wanbetalers

Personen die op 31 december van het verslagjaar ingeschreven staan in de Gemeentelijke Basisadministratie, 18 jaar of ouder zijn, verzekerd zijn tegen ziektekosten en minimaal zes maanden geen premie voor hun basisverzekering hebben betaald.

Literatuur

Tweede Kamer der Staten Generaal, *Tekstgedeelte van de Miljoenennota 2009*, 16 september 2008.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, *Verzekerdenmonitor 2008*, 27 juni 2008.

Kerncijfers: Uitgaven aan zorg

	2005	2006	2007*	2007*
	<i>mln euro</i>			<i>%-mutatie t.o.v. 2006</i>
Totale uitgaven	67 816	70 549	74 104	5,0
Uitgaven aan gezondheidszorg	39 188	40 678	42 735	5,1
Uitgaven aan welzijnszorg	26 337	27 542	28 908	5,0
Kosten beleids- en beheersorganisaties	2 291	2 329	2 462	5,7
Uitgaven aan zorg per hoofd van de bevolking	4 155	4 316	4 524	4,8
Uitgaven aan zorg als percentage van het BBP	13,2	13,1	13,1	

Kerncijfers: Onverzekerden

	Nog onverzekerd 6 maanden na peildatum	
	1 mei 2006	1 mei 2007
	<i>in % van totaal personen binnen categorie</i>	
Totaal	1,5	1,4
Autochtonen	0,8	0,8
Allochtonen totaal	4,2	3,8
Marokkanen	2,4	1,4
Turken	2,0	1,5
Surinamers	2,3	1,8
Antillianen en Arubanen	3,0	4,2
Overige niet-westerse allochtonen	6,8	6,1
Overige westerse allochtonen	4,6	4,4

Kerncijfers: Wanbetalers

	31 dec. 2006	31 dec. 2007
	<i>in % van totaal personen binnen categorie</i>	
Totaal	1,5	1,9
Autochtonen	1,1	1,3
Allochtonen totaal	3,0	4,2
Marokkanen	3,9	5,7
Turken	3,3	4,8
Surinamers	5,8	8,2
Antillianen en Arubanen	9,6	13,2
Overige niet-westerse allochtonen	3,2	4,4
Overige westerse allochtonen	1,7	2,2

Onderwijs: keuzes maken voor de toekomst

05

Naar de brugklas: Cito-advies meestal opgevolgd

- Kinderen van rijkere ouders kiezen vaker voor hoger schooltype dan Cito-advies
- Leerlingen die Cito-advies niet volgen, veranderen na de brugklas vaker van niveau

Voortijdig van school: aantal voortijdig schoolverlaters iets gedaald

- 50 duizend jongeren zonder startkwalificatie van school
- Grootste groep voortijdig schoolverlaters vanuit niveau één van het mbo

Na het voortgezet onderwijs: meisjes na vwo vaker op hbo

- Meeste leerlingen doen na het examen een vervolgopleiding
- Niet-westerse allochtonen kiezen vaker een hogere vervolgopleiding dan autochtonen

Naar het hoger beroepsonderwijs: goede aansluiting tussen mbo en hbo

- Helft mbo-gediplomeerden kiest voor vervolgopleiding op hbo
- Meisjes met mbo-techniek en informatica kiezen vaker een andere sector in het hbo

Op weg naar een titel in het hoger onderwijs: vrouwen studeren sneller af

- Bijna 60 procent hbo'ers binnen vijf jaar klaar
- Vwo'ers op het hbo studeren vaker en sneller af dan havisten

Europa streeft ernaar de leidende kenniseconomie van de wereld te worden. In het verlengde hiervan heeft onze overheid als onderwijsdoelen gesteld om iedereen aan een startkwalificatie te helpen en het aantal hoger opgeleiden te vergroten. Deze doelen brengen het terugdringen van school- en studie-uitval en het verbeteren van de aansluiting tussen de onderwijssoorten in de politieke en maatschappelijke belangstelling. Dit hoofdstuk brengt globaal de verschillende keuzemomenten van leerlingen gedurende hun onderwijsloopbaan in kaart: zoals de overgang van basisschool naar brugklas en de keuze tussen doorstuderen na een vmbo-diploma of gaan werken.

1. Naar de brugklas: Cito-advies meestal opgevolgd

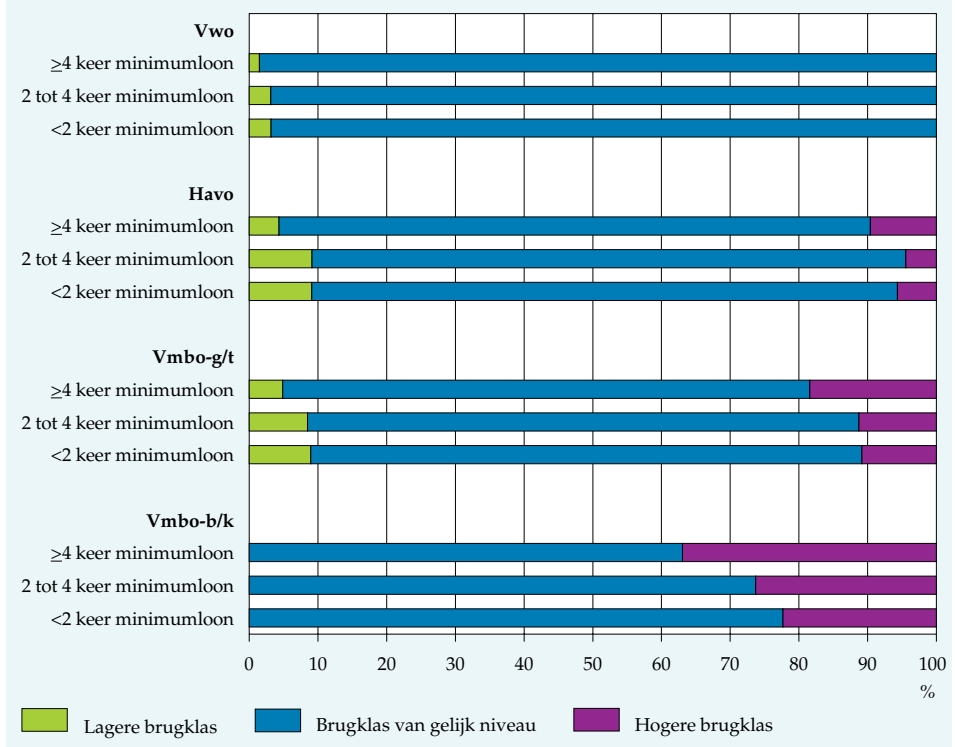
- Kinderen van rijkere ouders kiezen vaker voor hoger schooltype dan Cito-advies
- Leerlingen die Cito-advies niet volgen, veranderen na de brugklas vaker van niveau

De overgang van het basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs is belangrijk voor de verdere onderwijsloopbaan van de leerling. Hoewel veranderingen van onderwijssoort ook nog in de rest van de onderwijsloopbaan mogelijk blijven, is voor het merendeel van de kinderen de keuze die zij op de drempel van het voortgezet onderwijs maken van groot belang voor hun verdere gang door het onderwijssysteem. Deze keuze bepaalt namelijk of een leerling na het voortgezet onderwijs naar het mbo, hbo of de universiteit mag gaan. Aan het eind van groep 8 van de basisschool maken veel leerlingen de Eindtoets Basisonderwijs (Citotoets). In 2005 maakten jongens en autochtonen deze toets over het algemeen beter dan meisjes en allochtonen (Stroucken et al., 2008). Ook kinderen van wie de ouders hogere inkomsten hebben, haalden een hogere score op de Citotoets. Een hogere score leidde echter niet per definitie tot een hogere brugklas in het voortgezet onderwijs. Met behulp van de Citotoetscore en het advies van de leerkracht maakt de leerling met zijn of haar ouders een keuze voor een brugklastype in het voortgezet onderwijs. In 2005/'06 koos bijna 13 procent van de leerlingen voor een hoger brugklasniveau dan de Citotoets adviseerde. Ruim 4 procent volgde onderwijs op een lager niveau. Van de leerlingen die een beroepsgericht vmbo-advies kregen op basis van hun score op de Citotoets, ging 27 procent naar een hoger brugklastype. Bij kinderen met rijkere ouders lag dit percentage zelfs op 37. Leerlingen met een havo-advies gingen over het algemeen naar een brugklas van vergelijkbaar niveau. Autochtone leerlingen met een havo-advies gingen echter vaker naar een vmbo-brugklas dan allochtone leerlingen. Over het algemeen valt op dat leerlingen van wie de ouders meer inkomsten hebben vaker naar een hogere brugklas gingen dan de Citotoets adviseerde.

Niveau-wisselingen na afwijking Cito-advies

De meerderheid van de leerlingen zat in hun tweede jaar (schooljaar 2006/'07) op hetzelfde niveau als in de brugklas (Stroucken et al., 2008). Slechts 3 procent wisselde na het eerste jaar naar een hoger niveau en 3 procent naar een lager niveau. Leerlingen die hoger of lager dan hun Cito-advies waren ingestroomd in de brugklas, wisselden na het eerste jaar duidelijk vaker van niveau. Van de leerlingen die voor een lager brugklasniveau kozen, stroomde 13 procent na het eerste jaar op naar een hoger niveau. Van de leerlingen die naar een hogere brugklas waren gegaan, ging 8 procent in het tweede jaar alsnog terug naar een lager niveau.

Brugklasniveau in vergelijking met Cito-advies naar inkomsten van het huishouden¹⁾ van de leerling, 2005/'06

Bron: CBS/Cito.

¹⁾ Het gaat hier om de inkomsten uit arbeid en uitkeringen.

2. Voortijdig van school: aantal voortijdig schoolverlaters iets gedaald

- 50 duizend jongeren zonder startkwalificatie van school
- Grootste groep voortijdig schoolverlaters vanuit niveau één van het mbo

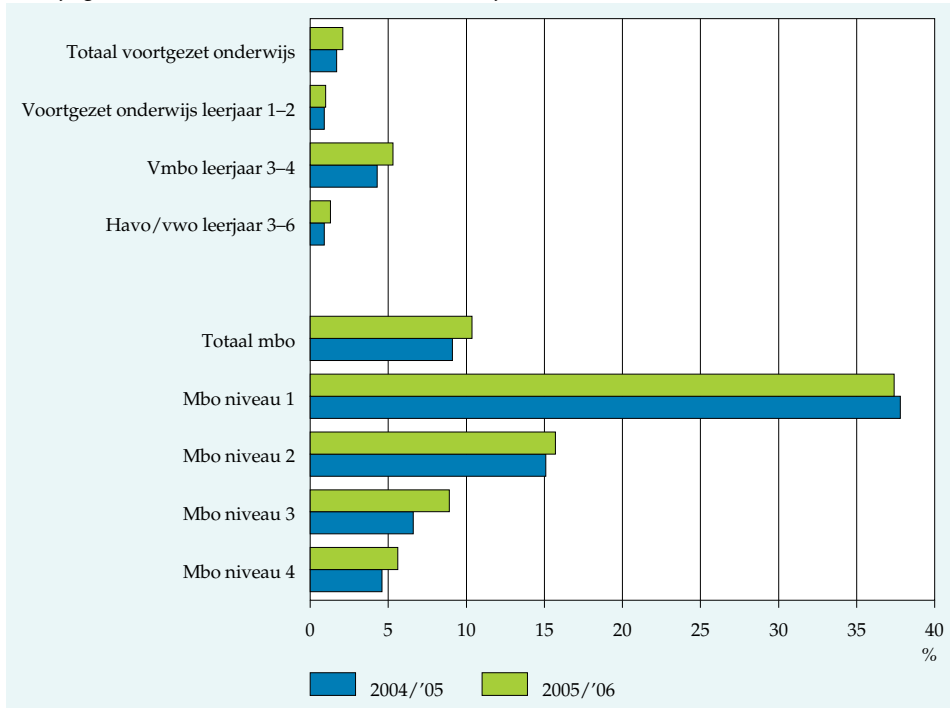
De meeste jongeren in ons land doen het goed op school en halen hun diploma's. Dat is onder andere belangrijk bij het vinden van een baan. Er zijn echter ook jongeren die de school voortijdig en zonder startkwalificatie verlaten. Een leerling heeft een startkwalificatie wanneer hij ten minste een havo- of vwo-diploma of een diploma op mbo-niveau twee (basisberoepsopleiding) op zak heeft.

In het schooljaar 2005/'06 zaten bijna 1,3 miljoen jongeren in het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Een jaar later (in 2006/'07) had 4 procent het onderwijs voortijdig verlaten (CBS, 2008). Dat zijn ruim 50 duizend jongeren. Jongens vielen iets vaker uit dan meisjes (5 procent tegen 3 procent).

Het aantal voortijdig schoolverlaters is ten opzichte van een jaar eerder minder geworden. In het schooljaar 2005/'06 verlieten bijna drieduizend leerlingen minder het onderwijs

zonder startkwalificatie dan in schooljaar 2004/'05. Het aandeel voortijdig schoolverlaters daalde het meest in het mbo op niveau drie (vakopleiding).

Voortijdig schoolverlaten vanuit vo en mbo naar onderwijssoort

Meeste uitval op mbo

In het mbo is meer voortijdige schooluitval (9 procent) dan in het voortgezet onderwijs (2 procent) (CBS, 2008). Binnen het mbo vallen vanuit de hogere niveaus echter veel minder leerlingen voortijdig uit dan vanuit de lagere niveaus. Van de leerlingen op niveau één (assistentopleiding) behoorde 38 procent een jaar later tot de voortijdig schoolverlaters. Op niveau twee was dat 15 procent en op de niveaus drie en vier 7 en 5 procent. Vanuit de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) vallen leerlingen vaker uit dan vanuit de beroepsopleidende leerweg (bol).

Binnen het voortgezet onderwijs vindt naar verhouding veel uitval plaats vanuit de laatste twee leerjaren van het vmbo. Daar bedroeg de schooluitval in 2005/'06 ruim 4 procent. Het gaat vooral om leerlingen die vertraging hebben opgelopen en leerlingen met een indicatie voor leerwegondersteunend onderwijs (lwoo). Hoewel een vmbo-diploma geen startkwalificatie geeft, stroomde 6 procent van de vmbo'ers met een diploma op zak uit het onderwijs. Leerlingen die hun examenjaar afsluiten zonder een diploma vallen het vaakst voortijdig uit. Bij het vmbo ging het om bijna 17 procent van de ongediplomeerde examenleerlingen die in 2006/'07 geen bekostigd onderwijs meer volgde, bij het havo en vwo om ruim 8 procent.

Het aandeel voortijdig schoolverlaters onder niet-westerse allochtonen was met bijna 7 procent hoger dan onder autochtonen (3 procent). De eerste generatie valt vaker uit dan de tweede generatie, en dan vooral diegenen die korter dan vijf jaar in ons land woonden. Naar herkomstland (Turkije, Marokko, Suriname en de Nederlandse Antillen en Aruba) zijn de verschillen in schooluitval tussen niet-westerse allochtonen beperkt.

3. Na het voortgezet onderwijs: meisjes na vwo vaker op hbo

- Meeste leerlingen doen na het examen een vervolgopleiding
- Niet-westerse allochtonen kiezen vaker een hogere vervolgopleiding dan autochtonen

Aan het eind van hun opleiding in het voortgezet onderwijs, staan leerlingen voor verschillende keuzes. Een vwo'er kan kiezen tussen een universitaire studie of een opleiding op het meer praktijkgerichte hbo. Hij kan ook stoppen met leren en (een jaar) gaan werken.

Na het voortgezet onderwijs stromen de meeste leerlingen direct door naar een vervolgopleiding in het bekostigd onderwijs. Ongeveer 9 procent van de gediplomeerden volgt een schooljaar later geen regulier vervolgonderwijs (Hartgers, 2008). Zij stoppen bijvoorbeeld voor kortere of langere tijd met de studie of gaan een opleiding volgen in de particuliere sector of in het buitenland.

Jongens en meisjes verschillen in de soort vervolgopleiding die zij gaan volgen. In 2006 volgden meisjes met een beroepsgericht vmbo-diploma vaker dan jongens een mbo-opleiding in de beroepsopleidende leerweg (bol) (Hartgers, 2009). Onder de jongens was een werkend-leren opleiding meer in trek. Met een vmbo-g/t of havo-diploma bleven jongens daarnaast iets vaker in het voortgezet onderwijs om te proberen een havo- of vwo-diploma te behalen. Met een vwo-diploma op zak kozen meer meisjes dan jongens voor een hbo-opleiding.

Weinig animo vanuit havo voor mbo

Niet-westerse allochtonen stromen na het behalen van hun havo- of vwo-diploma minder vaak uit het onderwijs dan autochtonen (Hartgers, 2008). Bovendien stromen zij vaker door naar de hoogste vervolgopleiding die zij met hun diploma kunnen volgen. Onder autochtone leerlingen met een vwo-diploma is het hbo meer in trek dan onder allochtone leerlingen. Met een havo-diploma op zak kozen iets meer niet-westerse allochtonen dan autochtonen voor het vwo. De belangstelling voor een vervolgopleiding in het mbo is na de havo niet erg groot, maar autochtonen kiezen daar vaker voor dan niet-westerse allochtonen.

Met een beroepsgericht vmbo-diploma kozen niet-westerse allochtonen bijna uitsluitend voor de beroepsopleidende leerweg (bol) binnen het mbo. Slechts 4 procent koos voor een opleiding werkend-leren in de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Autochtone leerlingen

gingen duidelijk vaker naar de bbl. Doorstromen naar de havo vanuit het vmbo-g/t, om daarna een hbo-opleiding te kunnen volgen, wordt meer door niet-westers allochtone dan door autochtone leerlingen gedaan (21 procent versus 15 procent).

Bestemming van gediplomeerden uit het voortgezet onderwijs naar herkomstsgroepering, 2005/06–2006/07

4. Naar het hoger beroepsonderwijs: goede aansluiting tussen mbo en hbo

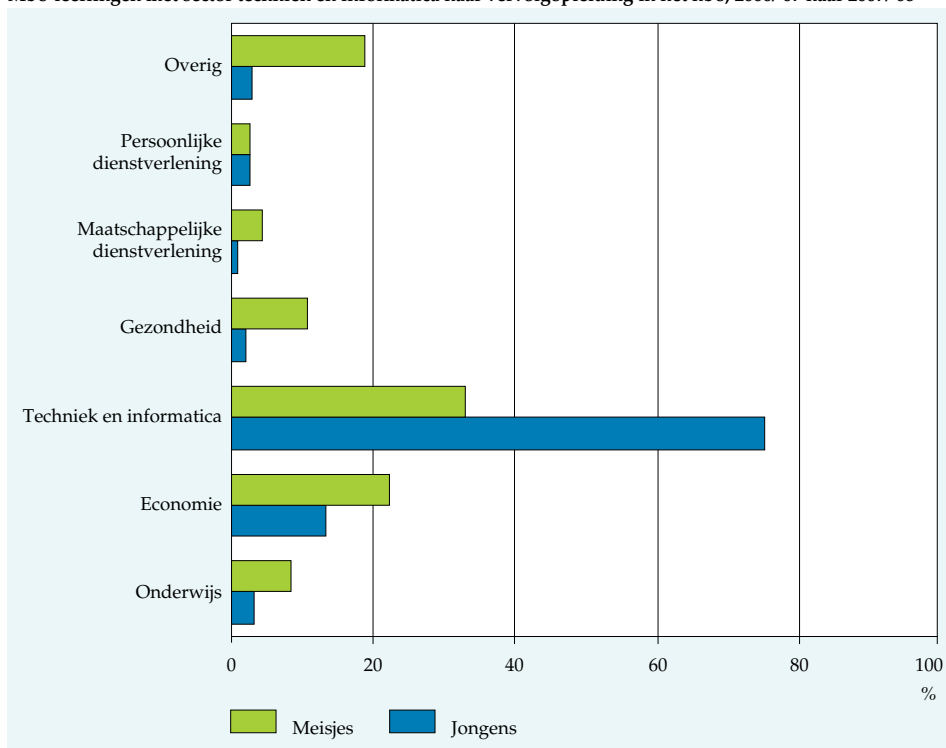
- Helft mbo-geplomeerden kiest voor vervolgoopleiding op hbo
- Meisjes met mbo-techniek en informatica kiezen vaker een andere sector in het hbo

Leerlingen die in het mbo een diploma op niveau vier (middenkader of specialisten-opleiding) hebben afgerond, kunnen gaan werken maar ook doorstromen naar het hbo. Als zij doorstromen, kunnen ze hun studie vervolgen in hetzelfde studiegebied als op het mbo, maar ze kunnen hier ook van afwijken. Ongeveer de helft van de mbo-geplomeerden op niveau vier kiest uiteindelijk voor verdere studie in het hbo (Takkenberg en Kapel, 2008). Het mbo is hiermee een belangrijke toeleverancier van studenten voor het hbo. Bij aanvang van het studiejaar 2007/'08 had bijna een derde van de eerstejaars studenten in het hbo een mbo-vooropleiding. Ruim driekwart van deze studenten waren directe doorstromers en gingen dus rechtstreeks van het mbo naar het hbo.

Studenten die in het mbo een opleiding in een bepaald vak- of studiegebied hebben gevolgd, blijven in het algemeen binnen dat studiegebied wanneer zij doorleren in het hbo. Anders gezegd: het mbo zorgt in vrij grote mate voor een voorsortering naar studiegebied.

Ruim zeven op de tien doorstuderende mbo'ers met een opleiding in de sector techniek en informatica gaan bijvoorbeeld door naar de overeenkomstige hbo-sector. Het zijn vooral jongens die deze stap maken. Van de 430 meisjes met een opleiding in deze sector koos maar een derde voor dezelfde sector in het hbo, ruim één op de vijf koos een hbo-opleiding in de sector economie als vervolgstudie.

Mbo-leerlingen met sector techniek en informatica naar vervolgopleiding in het hbo, 2006/'07 naar 2007/'08*

Hbo-vervolgstudies maatschappelijke dienstverlening vanuit mbo niet populair

Bij enkele mbo-sectoren wordt vaker van studierichting gewisseld bij de overstap naar het hbo (Takkenberg en Kapel, 2008). Vanuit de mbo-sector maatschappelijke dienstverlening is de doorstroom naar de overeenkomstige hbo-sector niet bijzonder hoog. Iets meer dan de helft van de ruim drieduizend leerlingen met een afgeronde mbo-opleiding uit 2006/'07 in die sector koos in het volgende jaar voor dezelfde sector in het hbo. De tweede keuze voor mbo'ers uit deze sector is hbo-onderwijs. In 2007 maakte een kwart van de mbo'ers vanuit de sector maatschappelijke dienstverlening de overstap naar een van de leraren-opleidingen. Van de meisjes was dat 27 procent, van de jongens 14 procent. Ten slotte ging

nog 12 procent van de mbo'ers vanuit de sector maatschappelijke dienstverlening naar hbo-economie. Dat waren vooral jongens.

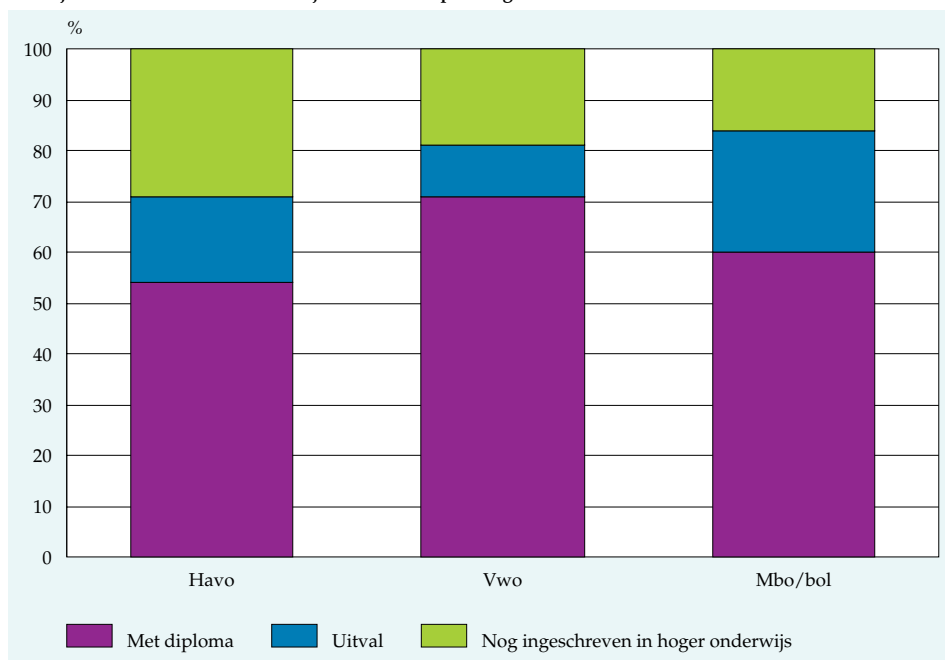
Ook vanuit de mbo-sector persoonlijke dienstverlening is de directe doorstroom naar de gelijknamige hbo-sector niet hoog: 37 procent van de mbo-leerlingen uit deze sector ging verder in dezelfde richting. Daarnaast stapte 28 procent van de leerlingen over naar hbo-economie. Hbo-onderwijs is de derde keuze. Die overstap werd gemaakt door 16 procent van de leerlingen. Overigens stappen ongeveer evenveel jongens als meisjes over naar een andere hbo-sector, maar ze maken daarbij wel verschillende keuzes.

5. Op weg naar een titel in het hoger onderwijs: vrouwen studeren sneller af

- Bijna 60 procent hbo'ers binnen vijf jaar klaar
- Vwo'ers op hbo studeren vaker en sneller af dan havisten

Studenten in het hoger onderwijs kunnen verschillende vooropleidingen hebben. Hbo'ers kunnen van de havo, het vwo of het mbo afkomen. Studenten op de universiteit kunnen het vwo of het hbo als vooropleiding hebben. Niet iedereen brengt zijn studie tot een goed einde en niet iedereen doet dit even snel.

Eerstejaars hbo'ers uit 2002/'03 na 5 jaar naar vooropleiding

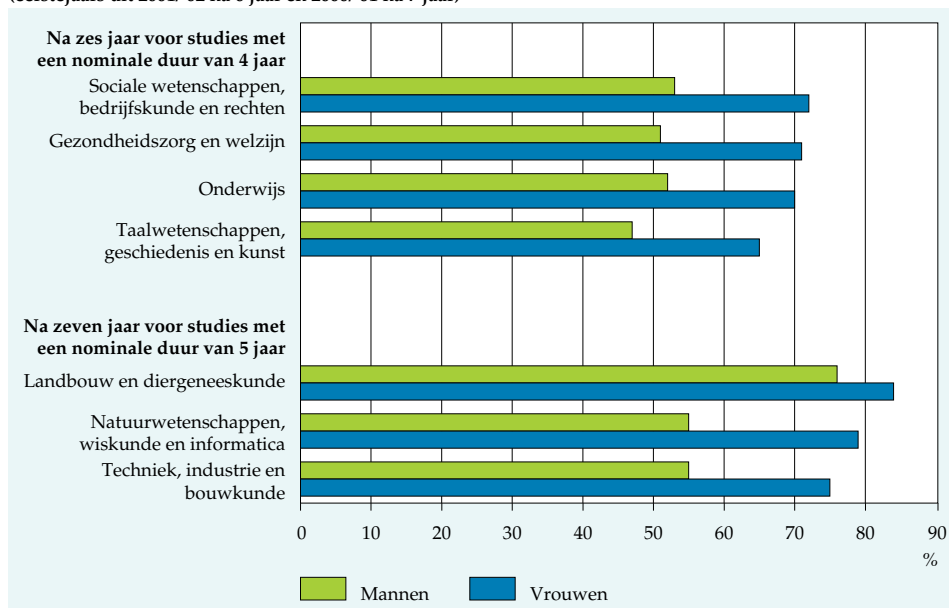

Voor de meeste opleidingen in het hoger beroepsonderwijs staat een studieduur van vier jaar. In het voltijd-hbo had van de eerstejaars in 2002/'03 na vijf jaar (aan het eind van 2006/'07) 58 procent van de studenten een eerste einddiploma in het hoger onderwijs op zak: 51 procent van de mannen en 65 procent van de vrouwen (CBS, 2008). Van deze eerstejaars had in de tussentijd één op de vijf het hoger onderwijs zonder diploma verlaten. Iets meer studenten stonden in het zesde jaar (2007/'08) nog ingeschreven.

Studenten met vwo als vooropleiding studeren niet alleen het snelste af, maar halen ook vaker de eindstreep dan havisten. Studenten met het mbo als vooropleiding hadden na vijf jaar ook wat vaker een hbo-diploma dan havisten, maar van hen viel een grotere groep uit. Van de grote groep autochtonen had na vijf jaar 61 procent de studie succesvol afgerond. Van de westerse allochtonen was dit 56 procent en van de niet-westerse allochtonen 44 procent. De niet-westerse allochtonen hadden na vijf jaar ook vaker zonder diploma het hoger onderwijs verlaten.

Bij het onderscheid naar studierichting lopen de slagingspercentages minder ver uiteen. Onder de eerstejaars van 2002/'03 werden de beste resultaten behaald bij gezondheidszorg en welzijn. Na vijf jaar was 63 procent voor een studie in deze richting geslaagd. Hier staat tegenover dat bij de studierichting natuurwetenschappen, wiskunde en informatica op hetzelfde moment pas 50 procent een diploma op zak had. Wel stond bij laatstgenoemde studierichtingen nog altijd een relatief grote groep studenten ingeschreven.

Geslaagden voor het eerste einddiploma¹⁾ in het voltijd wo met vwo als vooropleiding (eerstejaars uit 2001/'02 na 6 jaar en 2000/'01 na 7 jaar)

¹⁾ Doorgaans is dit het diploma voor een doctoraal- of bacheloropleiding. Incidenteel gaat het om een diploma voor een masteropleiding. De categorie 'persoonlijke dienstverlening, vervoer, milieu en veiligheid' is in deze grafiek niet vermeld omdat het aantal geslaagden in deze studierichting te klein is om daar betrouwbare cijfers over te geven.

Twee van de drie vwo'ers heeft na zes jaar universiteit een diploma

In het wetenschappelijk onderwijs stond voor de meeste doctoraalopleidingen een studieduur van vier of vijf jaar. Met de invoering van het bachelor-masterstelsel in 2002/'03 zijn de wetenschappelijke opleidingen gesplitst in een bachelorfase van drie jaar en een aansluitende masterfase van één of twee jaar.

In het voltijd-wo had van de eerstejaars studenten uit 2001/'02 na zes jaar (aan het eind van 2006/'07) twee derde van de vwo-instroom een eerste eindexamen in het hoger onderwijs behaald, dat wil zeggen het diploma voor een doctoraal- of bachelorexamen (CBS, 2008). Dit gold voor 58 procent van de mannen en 77 procent van de vrouwen. Van de autochtone studenten uit deze jaargroep had op dat moment 70 procent het doctoraaldiploma of het bachelordiploma op hbo- of wo-niveau op zak. De westerse en niet-westerse allochtonen bleven daar met respectievelijk 60 en 54 procent duidelijk bij achter. In het voltijd-wo had van de eerstejaars uit 2001/'02 na zes jaar 6 procent het hoger onderwijs zonder diploma verlaten. Vooral niet-westerse allochtonen stopten met hun studie. Daarnaast waren mannen vaker met hun studie in het hoger onderwijs gestopt dan vrouwen. In 2007/'08 stond in het voltijd-wo nog 26 procent van de vwo-instroom ingeschreven bij het hoger onderwijs.

Toelichting

Advies op basis van de Citotoetsscore

De score op de Citotoets wordt weergegeven als een standaardscore die over de jaren heen vergelijkbaar is, lopend van 501 tot en met 550. Het gemiddelde ligt ieder jaar rond de 535. Afhankelijk van de score volgt een advies voor een van de vijf schooltypen. De verdeling is als volgt:

- 501-523 Vmbo beroepsgerichte leerweg
- 524-529 Vmbo kaderberoepsgerichte leerweg
- 530-536 Vmbo theoretisch/gemengde leerweg (vmbo-g/t)
- 537-544 Havo
- 545-550 Vwo

Voortijdig schoolverlater

Voortijdig schoolverlaters zijn leerlingen uit het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs die op 1 oktober van het volgende schooljaar het (bekostigd) onderwijs hebben verlaten en niet in het bezit zijn van een startkwalificatie (dat wil zeggen minimaal een havo- of vwo-diploma, of een diploma op mbo-2-niveau). Bovendien betreft het de leerlingen die jonger zijn dan 23 jaar en die staan ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie.

Sectoren in het mbo en hbo

De indeling naar studiegebied of sectoren in het hbo en mbo is in dit hoofdstuk gebaseerd op de internationale classificatie van opleidingen (ISCED). Er is gebruikgemaakt van een indeling in zeven gebieden:

- Onderwijs (ISCED 100-199); in het hbo omvat dit de leraaropleidingen, in het mbo bijvoorbeeld onderwijsassistent.
- Economie (ISCED 300-399); dit omvat bijvoorbeeld boekhouden, commerciële opleidingen en administratieve opleidingen.
- Techniek en informatica (ISCED 400-599); technische opleidingen en automatiseringsopleidingen.
- Gezondheid (ISCED 720-759); dit omvat opleidingen in de gezondheidszorg.
- Maatschappelijke dienstverlening (ISCED 760-799); dit omvat opleidingen op het terrein van maatschappelijke zorg en pedagogisch werk (zoals sociaal pedagogische hulpverlening en sociaal juridische dienstverlening).
- Persoonlijke dienstverlening (ISCED 800-899); dit omvat onder andere opleidingen op het terrein van toerisme, horeca, logistiek en veiligheid.
- Overig (ISCED 200-299, 600-699); dit zijn onder andere opleidingen op het terrein van kunst, grafische vormgeving, mode en de landbouwopleidingen.

Eerste einddiploma in het hoger onderwijs

Het eerste einddiploma in het hbo is het bachelordiploma. Het eerste einddiploma op het wo is ofwel het doctoraal diploma ofwel het bachelordiploma (wat voorafgaand aan het masterdiploma behaald wordt). Het aandeel geslaagden voor de driejarige bacheloropleidingen in plaats van de vierjarige doctoraalopleidingen neemt een steeds belangrijker plaats in sinds de invoering van het bachelor-masterstelsel in 2002/'03.

Bekostigd onderwijs

Het onderwijs dat wordt bekostigd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap of het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.

Literatuur

CBS, *Jaarboek Onderwijs in cijfers 2009* (Den Haag 2008) (te verschijnen).

Hartgers, M.I., 'Hoofdstuk 3 Onderwijs', Oudhof, J., H.N. van der Vliet, B.S.W. Hermans, *Jaarrapport Integratie* (Den Haag 2008) (te verschijnen).

Hartgers, M.I., Portegijs, W., 'Hoofdstuk 3 Onderwijs', Merens, A., B.S.W. Hermans (red.), *Emancipatiemonitor* (Den Haag 2009) (te verschijnen).

Stroucken, L., D. Takkenberg, A. Béguin, 'Citotoets en de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs', *Sociaal-economische trends* (2008), nr. 2, 7–16.

Takkenberg, D., R. Kapel, 'Van mbo en havo naar hbo', *Sociaal-economische trends* (2008), nr. 2, 26–31.

Kerncijfers: Op-, af- en doorstroom van brugklas naar leerjaar 2, 2006/'07*

	Totaal leerlingen naar vo, exclusief praktijkonderwijs	Afstroom van jaar 1 naar jaar 2	Doorstroom van jaar 1 naar jaar 2	Opstroom van jaar 1 naar jaar 2
	<i>x 1 000</i>	%		
Totaal leerlingen met Cito-score w.v.	135,1	3	95	3
lagere brugklas dan Cito-score	5,9	2	85	13
brugklas gelijk aan Cito-score	111,8	2	96	2
hogere brugklas dan Cito-score	17,4	8	90	2

Bron: CBS, Cito.

Kerncijfers: Voortijdig schoolverlaters naar geslacht en herkomstgroepering, 2005/'06-2006/'07

	Totaal vo en mbo	w.v. voortijdig schoolverlaters vanuit			
		vo		mbo	
	<i>x 1 000</i>	%	<i>x 1 000</i>	%	
Totaal	1 285,3	15,8	2	35,0	9
Jongens	655,1	8,9	2	21,4	11
Meisjes	630,3	6,9	2	13,6	8
Autochtonen	1 009,6	10,9	2	22,7	8
Niet-westerse allochtonen	196,2	3,4	3	9,7	14
Westerse allochtonen	79,6	1,4	2	2,6	12

Kerncijfers: Bestemming van gediplomeerden uit het voortgezet onderwijs, 2005/06-2006/07

	Totaal	Vo	Mbo-bol	Mbo-bbl	Hbo	Wo	Uit bekostigd onderwijs ¹⁾
	<i>x 1 000</i>	%					
Vmbo-bk	52,9	0	75	17			8
Vmbo-gt	45,5	16	76	3			5
Havo	38,0	5	4	0	79		13
Vwo	29,5		0	0	13	72	14

¹⁾ Inclusief een kleine groep leerlingen die doorstromen naar overig bekostigd onderwijs, zoals vavo.

Kerncijfers: Directe doorstroom mbo-leerlingen naar het hbo naar sectoren, 2006/07-2007/08*

	Totaal naar het hbo	Onderwijs	Economie	Techniek en informatica	Gezondheid	Maatschappelijke dienstverlening	Persoonlijke dienstverlening	Overig
	<i>x 1 000</i>	%						
Mbo totaal	22,6	19	32	16	7	13	8	5
Onderwijs	2,8	83	3	0	3	10	1	0
Economie	6,6	5	73	4	2	8	7	1
Techniek en informatica	4,4	4	14	71	3	1	3	4
Gezondheid	1,0	5	4	1	78	11	1	1
Maatschappelijke dienstverlening	3,1	25	12	1	6	52	2	2
Persoonlijke dienstverlening	3,1	16	28	3	8	7	37	1
Overig	1,5	10	19	16	4	2	3	46

Meer contacten, meer vertrouwen

06

Netwerken en het vertrouwen met elkaar verolochten

- Participatie in samenleving van belang voor sociale samenhang
- Vertrouwen bevordert sociale samenhang

Meeste burgers kunnen terecht bij anderen

- Toename van contacten
- Tevredenheid over de kwaliteit van de relaties

Saamhorigheid in buurt neemt licht toe

- Betrokkenheid bij de buurt neemt toe
- Betrokkenheid in woonomgeving lager in multiculturele buurten

Helft van de Nederlanders als vrijwilliger actief

- Aantal vrijwilligers vrijwel stabiel
- Zo'n 85 procent is lid van een vereniging of organisatie

Politieke betrokkenheid neemt toe

- Opkomst bij verkiezingen groeit sinds 1998
- Meer kritische houding tegenover politiek en politici

Meer betrokkenheid, meer vertrouwen

- Breed wantrouwen over Europese Unie
- Hoe groter het vertrouwen, hoe groter de deelname aan de samenleving

De sociale binding in de samenleving neemt de laatste jaren weer toe. De sociale contacten zijn gestegen en er is een sterkere betrokkenheid bij de buurt. Tevens zijn burgers de laatste jaren politiek actiever geworden. De meeste mensen zijn lid van een maatschappelijke organisatie en bijna de helft is als vrijwilliger actief.

1. Netwerken en het vertrouwen met elkaar verolichten

- Participatie in samenleving van belang voor sociale samenhang
- Vertrouwen bevordert sociale samenhang

Deelname aan de maatschappij, in organisaties, in de politiek, maar ook de contacten met anderen, zijn belangrijke richtingwijzers voor de sociale samenhang. Dergelijke contacten vinden vaak in allerlei netwerken plaats waar gemeenschappelijke waarden worden gedeeld. Zulke netwerken worden wel gezien als het cement van de samenleving, omdat ze het onderlinge vertrouwen en het vertrouwen in (overheids)organisaties bevorderen. Anderzijds kan een groter vertrouwen de deelname aan deze netwerken stimuleren.

Deze netwerken en het gegenereerde vertrouwen vormen het sociale kapitaal, de smeeroelie, van de samenleving. Intensievere netwerken en een groter vertrouwen werken gunstig voor zowel het welzijn als de economische groei.

Participatie en vertrouwen zullen hier in hun samenhang worden geanalyseerd. Personen die meer participeren, zo is de gedachte, hebben een groter vertrouwen, en andersom: personen met meer vertrouwen, nemen vaker deel aan sociale activiteiten, in de buurt of directe omgeving, al dan niet binnen een vereniging of organisatie, en in de politiek. Integratie, van vooral niet-westerse allochtonen, is een essentieel onderdeel van sociale samenhang.

Een actueel thema in het publieke en academische debat is de invloed van de etnische samenstelling van de buurt op de deelname aan sociale activiteiten. Wat betekent bijvoorbeeld de mate van concentratie niet-westerse allochtonen in buurten op de sociale betrokkenheid in de buurten? Welke gevolgen heeft de gekleurdheid in de buurt voor de sociale participatie en de participatie in organisaties en de politiek?

2. Meeste burgers kunnen terecht bij anderen

- Toename van contacten
- Tevredenheid over de kwaliteit van de relaties

Weinig personen staan sociaal aan de kant. Zo heeft maar 2 procent van de bevolking zelden of nooit contact met familie. Ook 2 procent heeft vrijwel nooit contact met vrienden of kennissen. Een grote meerderheid heeft dergelijke contacten zelfs wekelijks: 86 procent met een familielid, 81 procent met een vriend, vriendin of kennis. Bovendien zijn deze contacten in de afgelopen tien jaar met 4 procentpunt toegenomen.

Ook de kwaliteit van de sociale contacten is hoog. De meesten kennen mensen met wie zij goed kunnen praten en die hen echt begrijpen. Zij zijn niet geïsoleerd en weten zich omringd door vrienden. Liefst 98 procent geeft aan dat ze indien ze hulp nodig hebben, ze terecht kunnen bij een familielid, vriend of buur.

3. Saamhorigheid in buurt neemt licht toe

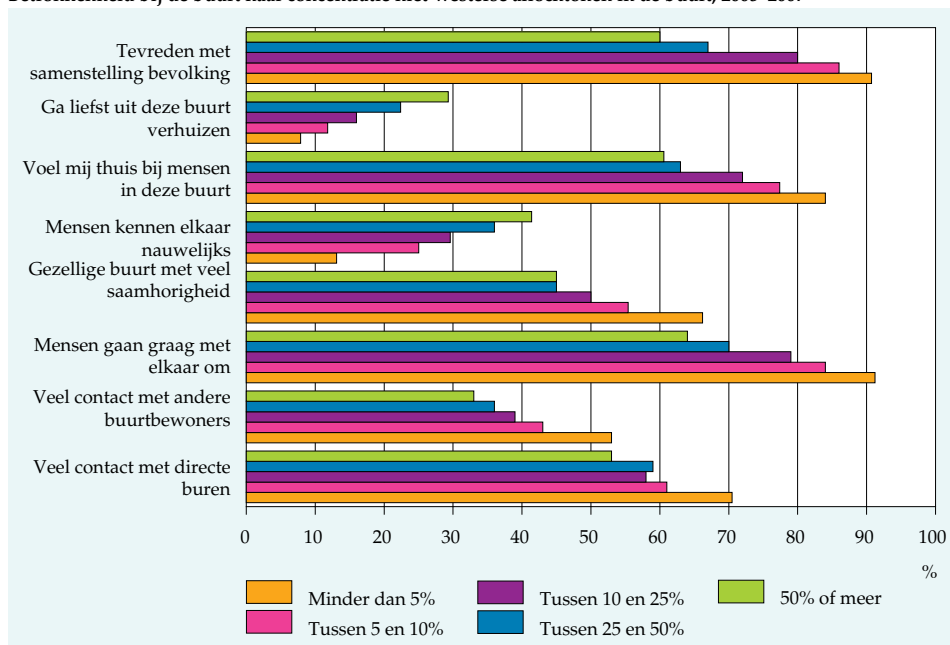
- Betrokkenheid bij de buurt neemt toe
- Minder betrokkenheid bij woonomgeving in multiculturele buurten

Er is volop sociaal leven in de directe woonomgeving. Bijna driekwart van de bevolking onderhoudt veel contact met de burens, bijna de helft heeft contact met buurtbewoners. Uit die contacten blijkt een grote saamhorigheid. Zo zegt een meerderheid in een gezellige buurt te wonen, een overgrote meerderheid vindt dat in de buurt iedereen prettig met elkaar omgaat en ze voelen zich thuis in de buurt. Deze saamhorigheid is vanaf 2005 licht toegenomen.

De mensen in de buurt helpen elkaar ook. Zo'n één op de drie personen geeft minstens een keer per maand hulp aan anderen buiten het eigen huishouden. Het bieden van dergelijke informele hulp aan bijvoorbeeld zieken, burens, familie, vrienden en bekenden, is vanaf 2000 toegenomen.

De samenstelling van de buurt is van belang voor de saamhorigheid. Naarmate de concentratie niet-westerse allochtonen hoger is, daalt het saamhorigheidsgevoel. Dat geldt trouwens niet alleen voor de autochtone bevolking, maar ook voor de westerse en niet-westerse allochtonen, en daarbinnen voor zowel de Surinamers, Antillianen, Turken en Marokkanen. Voorts blijkt dat het gevoel van saamhorigheid in de buurt sterker is bij hoger- dan bij lager opgeleiden, groter is op het platteland dan in de steden, en bij getrouwden of samenwonenden duidelijker aanwezig is dan bij alleenstaanden.

Betrokkenheid bij de buurt naar concentratie niet-westerse allochtonen in de buurt, 2005-2007

4. Helft van de Nederlanders als vrijwilliger actief

- Aantal vrijwilligers vrijwel stabiel
- Zo'n 85 procent is lid van een vereniging of organisatie

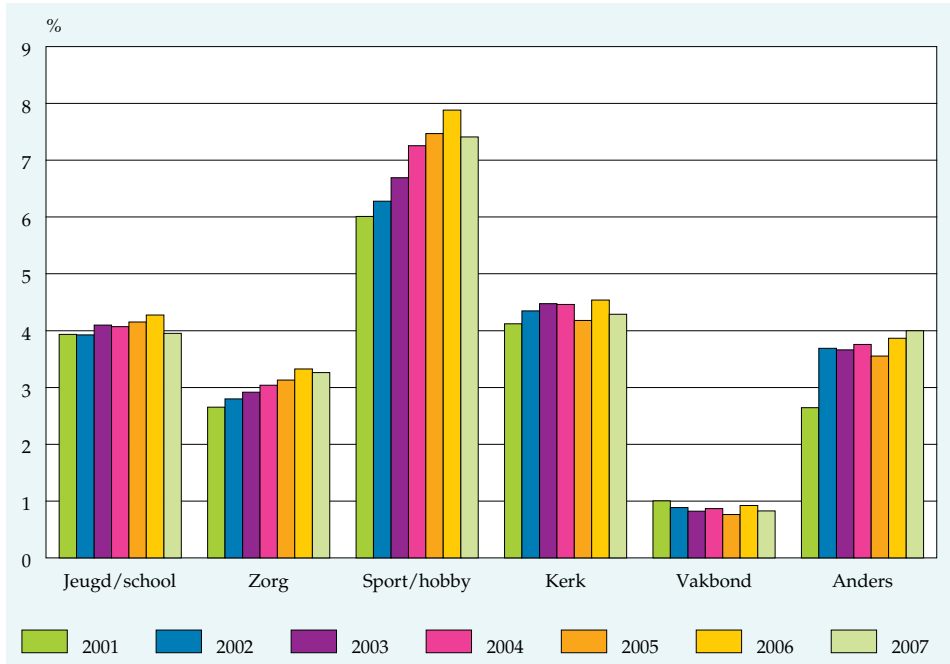
Een overgrote meerderheid van 85 procent is lid van een club of vereniging. Bijna vier op de tien personen zijn lid van een sportclub. Een op de drie is lid van een kerk of levensbeschouwelijke organisatie. Van een milieuvereniging, of van een buurtvereniging is dat ruim een kwart. Verder is bijna een op de vijf personen lid van een organisatie die zich inspant voor de mensenrechten, of van een vakbond. Minder leden hebben verenigingen op het terrein van muziek- of cultuur (16 procent), een beroepsorganisatie (12 procent) en werkgeversorganisatie (3 procent). De spreiding is fors over de leeftijdsgroepen.

Veel personen zetten zich in voor verenigingen. Bijna de helft van de bevolking staat te boek als vrijwilliger. Zij zijn minstens een keer per jaar op vrijwillige basis en onbetaald actief voor een organisatie. Zo'n 13 procent zet zich in voor een sportvereniging, zo'n 9 procent doet iets voor organisaties in de verpleging en verzorging. Ook is bijna een op de tien actief in het onderwijs en in een levensbeschouwelijke organisatie. Voorts is zo'n 4 tot 5 procent van de bevolking bereid om vrijwilligerswerk te doen voor instellingen op het gebied van cultuur, jeugd en hobby, en voor een buurtvereniging. Voor een vakbond is beduidend minder enthousiasme, voor de politiek is de animo zelfs zeer gering.

Deze cijfers fluctueren nauwelijks vanaf 1997. Dit geldt voor de groep met een jaarlijkse vrijwillige inzet, maar ook voor de personen die zeggen dat ze 'op dit moment' vrijwilligerswerk verrichten. Deze groep actuele vrijwilligers schommelt sinds 2001 rond de 20 procent. Alleen op de terreinen sport of hobby en zorg neemt het aantal vrijwilligerswerkers tot 2006 toe.

Door vrijwilligerswerk te doen, kunnen de diverse sociale en etnische bevolkingsgroepen met elkaar in contact komen. Maar per groep verschillen de percentages vrijwilligers. Landelijk heeft 44 procent zich in een jaar minstens een keer ingezet voor een vrijwilligersorganisatie. Bij personen met uitsluitend lager onderwijs is een kwart vrijwilliger, bij de personen met een afgeronde hbo-opleiding of universitaire studie ruim de helft. Van de autochtonen is bijna de helft vrijwilliger, van de westerse allochtonen ruim een derde en van de niet-westerse allochtonen ruim een kwart. De invloed van de samenstelling van de buurt op de deelname aan vrijwilligerswerk is echter minder duidelijk aanwezig dan bij de betrokkenheid in de buurt.

Actuele vrijwilligers

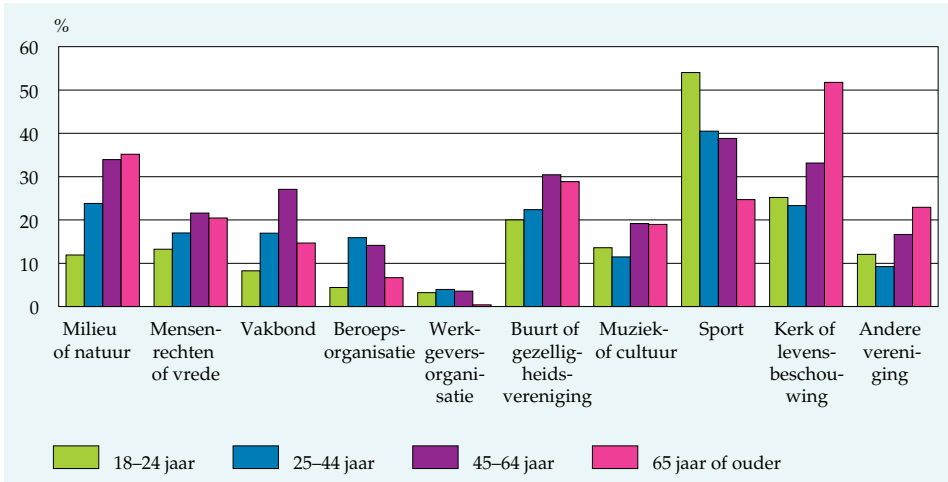
5. Politieke betrokkenheid neemt toe

- Opkomst bij verkiezingen groeit sinds 1998
- Meer kritische houding tegenover politiek en politici

Participatie in de politiek is – naast de sociale participatie en de participatie in organisaties – de derde invalshoek van sociale samenhang. De algemene politieke interesse en het meedoen aan discussies over politieke onderwerpen neemt toe. Ook stijgt de opkomst bij verkiezingen. Bij de verkiezingen van november 2006 lag de opkomst boven de 80 procent. Maar ook voor Europa neemt de interesse toe, getuige de stijging van de opkomst bij de Europese verkiezingen van 30 procent in 1999 tot 39 procent in 2004. Verder probeert een deel van de bevolking de politiek ook op een andere wijze te beïnvloeden, bijvoorbeeld door te demonstreren, een handtekening te zetten onder een petitie, een politicus te benaderen of aan politieke discussies deel te nemen. Binnen een periode van vijf jaar is ruim een derde van de bevolking op deze manier politiek actief geweest.

Toch is er ook sprake van een toenemende scepsis over de politiek. Twee op de drie personen onderschrijven de stelling dat er een kloof bestaat tussen de burger en de politiek. Het cynisme is gegroeid. Zo ondersteunt inmiddels 93 procent de stelling dat politici 'tegen beter weten in' meer beloven dan ze kunnen waarmaken. Dat 'ministers en staatssecretarissen vooral op hun eigen belang uit zijn' vindt 42 procent.

Politiek actieve personen naar leeftijd, 2006

Er is een duidelijk verband tussen politiek cynisme en opleiding. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe milder de houding is ten aanzien van de politiek. Jongeren zijn minder kritisch dan ouderen, vrouwen zijn milder dan mannen. Ook staan mensen met een hoger inkomen positiever tegenover de politiek dan de groep (langdurig) lage inkomens.

6. Meer betrokkenheid, meer vertrouwen

- Breed wantrouwen over Europese Unie
- Hoe groter het vertrouwen, hoe groter de deelname aan de samenleving

Als mensen gevraagd wordt of zij anderen vertrouwen, of dat zij eigenlijk vinden dat ze niet voorzichtig kunnen zijn in de omgang met anderen, spreekt 61 procent zich uit voor vertrouwen. Vergelijking met 1998 leert dat dit sociale vertrouwen is toegenomen. Nederland scoort op dit punt bovendien hoog vergeleken met de meeste andere Europese landen. Alleen in Scandinavië is het sociale vertrouwen nog groter.

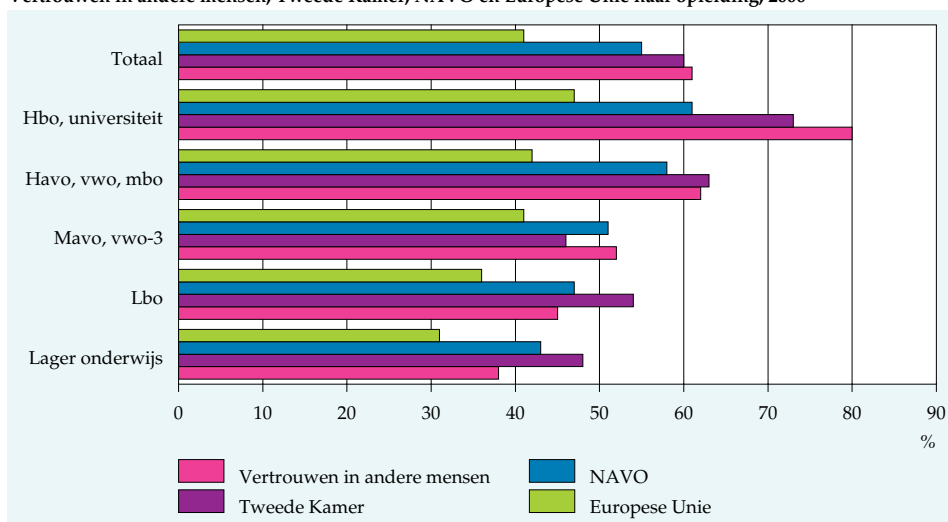
Het vertrouwen neemt toe als de deelname aan het verenigingsleven stijgt. Van personen die van geen enkele vereniging lid zijn, vertrouwt 45 procent anderen. Dit percentage loopt op tot 78 bij personen die lid zijn van minstens vijf organisaties. Het geldt voor het vertrouwen in mensen, maar ook voor het vertrouwen in (inter)nationale instellingen zoals de politie, de pers, de Europese Unie en de NAVO.

Het lijkt er op dat burgers huiverig zijn over ontwikkelingen die zich deels buiten de eigen landsgrenzen afspelen. Driekwart is tevreden met het functioneren van de democratie in Nederland, voor Europa is dat iets minder dan de helft. Niet alleen is er scepsis over het functioneren van de democratie, en bestaat er een breed wantrouwen over de Europese Unie. De burger staat ook tamelijk negatief tegenover een verdergaande Europese

eenwording: 55 procent is tegen, 26 procent is voor en 19 procent neemt een middenpositie in.

Ook heeft slechts een minderheid van 41 procent vertrouwen in de Europese Unie. Dit is beduidend minder dan het vertrouwen in de NAVO (55 procent), de Tweede Kamer (60 procent) en in andere mensen (61 procent). Er zijn sterke verschillen in het uitgesproken vertrouwen tussen opleidingsgroepen. Over het algemeen geldt dat het vertrouwen toeneemt met de opleiding. Bij het vertrouwen in de Europese Unie lopen de percentages op van 31 tot 47. Met een steun van 68 procent is de jongste groep kiezers (18–25 jaar) de enige bevolkingsgroep die echt warm loopt voor Europa.

Vertrouwen in andere mensen, Tweede Kamer, NAVO en Europese Unie naar opleiding, 2006

Bronnen

Voor de beschrijving putten we uit diverse registraties, zoals de stembusuitslagen, en enquêteonderzoeken waaronder het Nationaal kiezersonderzoek (vanaf 1971), het Permanent onderzoek levenssituatie (vanaf 1997), de Veiligheidsmonitor Rijk (2005–2008), de European Union-Statistics on Income and Living Conditions (2006) en het Survey Integratie Minderheden (2006).

Kerncijfers: Lidmaatschappen en vertrouwen

	Lidmaatschappen van									
	Milieu-organisatie	Ontwikkelingsorganisatie	Vakbond	Beroepsorganisatie	Werknemersorganisatie	Buurtvereniging	Muziekvereniging	Sportvereniging	Kerk	Andere organisatie
Mannen	25	17	25	16	5	26	14	40	29	15
Vrouwen	31	21	14	9	1	26	17	37	35	14
18-24	12	13	8	4	3	20	14	54	25	12
25-34	18	16	17	15	4	21	11	40	24	7
35-44	28	17	17	17	4	23	12	41	23	11
45-54	37	23	27	15	5	29	14	41	31	18
55-64	30	19	27	13	2	32	25	36	35	15
65-74	35	23	17	7	1	34	24	33	53	21
75 jaar en ouder	35	17	11	6		22	12	13	50	25
Lager onderwijs	18	10	14	2	1	25	9	13	36	8
Lbo	18	12	18	8	2	27	14	33	32	18
Mavo, vwo-3	21	12	17	7	2	23	14	40	26	15
Havo, vwo, mbo	26	18	19	11	4	26	15	43	31	15
Hbo, universiteit	46	34	21	27	4	29	22	47	34	15
Autochtoon	29	19	20	13	3	27	16	40	33	15
Westers allochtoon	35	19	17	9	1	26	17	32	26	15
Niet-westers allochtoon	14	20	11	10	3	16	11	30	33	11
Totaal	28	19	19	12	3	26	16	39	32	15

	Vertrouwen									
	De meeste mensen zijn te vertrouwen	Heel veel of tamelijk veel vertrouwen in:								
	Kerken	Leger	Rechters	Pers	Politie	Tweede Kamer	Ambtenaren	Grote bedrijven	Europese Unie	Navo
Mannen	62	44	64	76	35	68	61	37	37	38
Vrouwen	59	41	58	67	33	73	60	38	34	44
18-24	59	47	76	79	26	69	69	39	51	69
25-34	61	38	69	84	33	70	61	37	42	46
35-44	66	36	63	79	37	73	61	37	36	37
45-54	65	36	54	73	39	71	63	36	30	35
55-64	58	42	55	66	32	68	54	38	29	36
65-74	58	60	59	57	30	68	61	33	30	35
75 jaar en ouder	43	57	45	43	36	75	45	41	27	36
Lager onderwijs	38	62	58	55	33	76	48	31	29	31
Lbo	45	43	60	62	29	70	54	33	29	36
Mavo, vwo-3	52	32	60	61	26	70	46	32	32	41
Havo, vwo, mbo	62	38	63	75	35	69	63	35	38	42
Hbo, universiteit	80	46	60	84	39	74	73	49	40	47
Autochtoon	63	42	62	72	34	72	60	38	35	41
Westers allochtoon	52	36	44	60	34	57	51	31	35	37
Niet-westers allochtoon	36	55	67	79	29	64	72	34	35	49
Totaal	61	42	61	73	34	71	61	38	36	41

Jeugd gezonder, fitter en actiever, maar ook vaker verdacht

07

Aantal jongeren verder afgenomen

- Kwart jongeren allochtoon
- Flevoland 'jongste' provincie

Jonge kinderen hebben steeds vaker werkende moeder

- Een op de acht kinderen groeit op in eenoudergezin
- Twee van de drie moeders met jonge kinderen werken

Meer jongeren hebben een gezonde leefstijl

- 40 procent van de jongeren beweegt voldoende
- Roken en alcoholgebruik nemen af

Steeds meer jongeren hebben startkwalificatie

- Met startkwalificatie betere kansen op de arbeidsmarkt
- Autochtone jongeren hebben vaker startkwalificatie dan allochtone jongeren

Meeste jongeren aan het werk, maar werk niet vanzelfsprekend

- Arbeidsdeelname van jongeren (18 tot 25 jaar) neemt toe
- Eén op de acht jongeren niet actief op zoek naar werk

Toename aantal verdachten

- Jaarlijks komen 80 duizend jongens tot 25 jaar in aanraking met politie
- Ruim 3,3 duizend jongeren (12 tot 25 jaar) in jeugdinstelling

Met de jeugd gaat het steeds beter: ze zijn gezonder, fitter, komen steeds vaker met een diploma van school en er zijn meer jongeren aan het werk. Ze doen ook steeds vaker dingen die niet mogen: het aantal jongeren dat met de politie in aanraking komt, is sinds 2000 toegenomen.

1. Aantal jongeren verder afgenomen

- Kwart jongeren allochtoon
- Flevoland 'jongste' provincie

Op 1 januari 2008 woonden er in Nederland 4,9 miljoen jongeren tot 25 jaar. Dit is ongeveer een derde van de totale Nederlandse bevolking. Het aantal jongeren is de laatste jaren licht afgenomen. Verwacht wordt dat deze daling ook de komende jaren zal doorzetten. Net iets meer dan de helft, 51 procent, is van het mannelijke geslacht. Bijna een kwart van de jongeren is van allochtone afkomst.

De meeste jongeren (21 procent) wonen in Zuid-Holland. Daar wonen ongeveer net zoveel jongeren als in Zeeland, Flevoland, Drenthe, Groningen, Friesland en Limburg samen. Flevoland is de meest groene provincie: het aandeel jongeren is er het hoogst (36 procent). Met 27 procent jongeren is Limburg de minst groene provincie.

2. Jonge kinderen hebben steeds vaker werkende moeder

- Een op de acht kinderen groeit op in eenoudergezin
- Twee van de drie moeders met jonge kinderen werken

De meeste kinderen groeien op in een gezin. Het aantal jongeren dat opgroeit in een éénoudergezin neemt toe. In 2000 woonde nog een op de tien jongeren in een éénoudergezin, in 2007 is dat één op de acht. Steeds meer ouders staan dus alleen voor de zorg en opvoeding van hun kind(eren). Jongeren met gescheiden ouders wonen vaker bij hun moeder dan bij hun vader.

Moeders zijn vaker dan vaders thuis om voor de kinderen te zorgen. Voor de helft van de vrouwen is de geboorte van het eerste kind reden om minder te gaan werken of te stoppen met werken (Mol, 2008). Steeds meer moeders van 25 tot 50 jaar combineren de zorg voor kinderen met een betaalde baan. In 2007 behoorde 67 procent van de moeders met kinderen jonger dan 13 jaar tot de werkzame beroepsbevolking. In 2001 was dat nog 57 procent. Toch ligt het aandeel werkende moeders met jonge kinderen nog wel lager dan het aandeel werkende vrouwen van dezelfde leeftijd met een partner maar zonder jonge kinderen (85 procent).

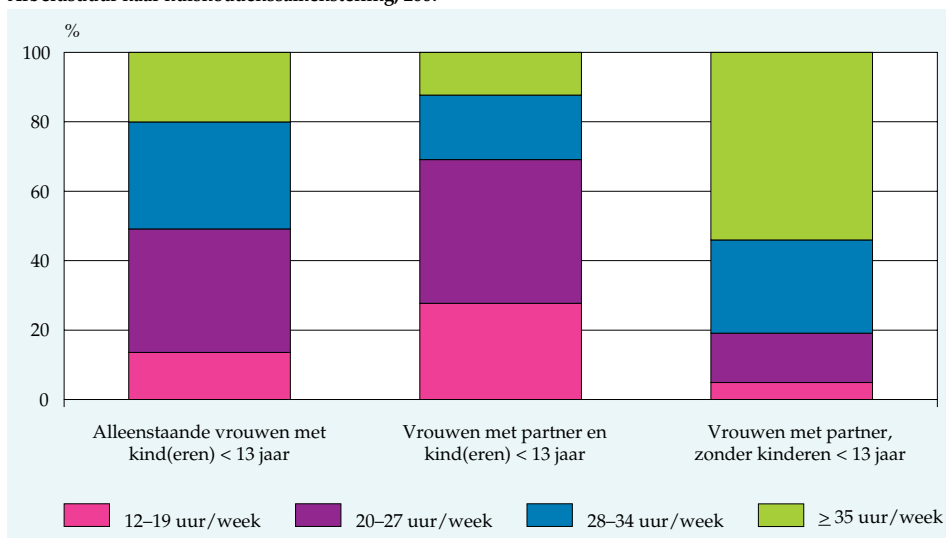
Veel moeders die de zorg voor hun kinderen en betaalde arbeid combineren, werken in deeltijd. Van de moeders die met hun partner voor de kinderen zorgen, heeft slechts 12 procent een voltijdbaan. Alleenstaande moeders met jonge kinderen zijn voor arbeid en zorg veelal op zichzelf aangewezen en hebben minder keuzevrijheid dan moeders met een partner. Zij werken bijna twee keer zo vaak voltijd en hebben ook relatief vaak een grote deeltijdbaan van 28–34 uur per week. Zij hebben minder tijd voor de zorg voor hun kind(eren). Ruim de helft van de alleenstaande moeders heeft een grote deeltijdbaan of werkt voltijd. Het hoge aandeel alleenstaande moeders met grote banen is deels te

verklaren uit het hoge aandeel niet-westerse allochtonen. Zij werken beduidend vaker fulltime dan autochtone moeders.

Werkende moeders houden rekening met thuissituatie

Moeders houden, bij het vinden van een baan, in zekere mate rekening met de thuissituatie. Moeders met een partner werken bijvoorbeeld vaker dan gehuwde vrouwen zonder jonge kinderen als zelfstandige. In dat geval hebben ze volledige zeggenschap over de werktijden. De percentages zelfstandige werkende moeders zijn respectievelijk 11 en 7. Deze zelfstandigen onder de moeders met kinderen werken ook vaker thuis, of dichtbij huis. Een combinatie van zorg voor kinderen thuis en een werkplek ver van huis wordt dus zoveel mogelijk vermeden.

Arbeidsduur naar huishoudenssamenstelling, 2007

3. Meer jongeren hebben een gezonde leefstijl

- 40 procent van de jongeren beweegt voldoende
- Roken en alcoholgebruik nemen af

In het beleid van het programmaministerie voor Jeugd en Gezin wordt uitgebreid aandacht besteed aan manieren om te zorgen dat meer kinderen gezond opgroeien. Voor een deel gaat het dan om voorlichting onder jongeren, onder andere over roken, alcoholmisbruik, overgewicht en het belang van voldoende beweging. Daarnaast wordt de voorlichting aan ouders al vanaf de zwangerschap geïntensiveerd, onder meer door het in gebruik nemen van Centra voor Jeugd en Gezin. Hier kunnen (aanstaande) ouders en kinderen terecht met vragen over gezonde leefstijlen.

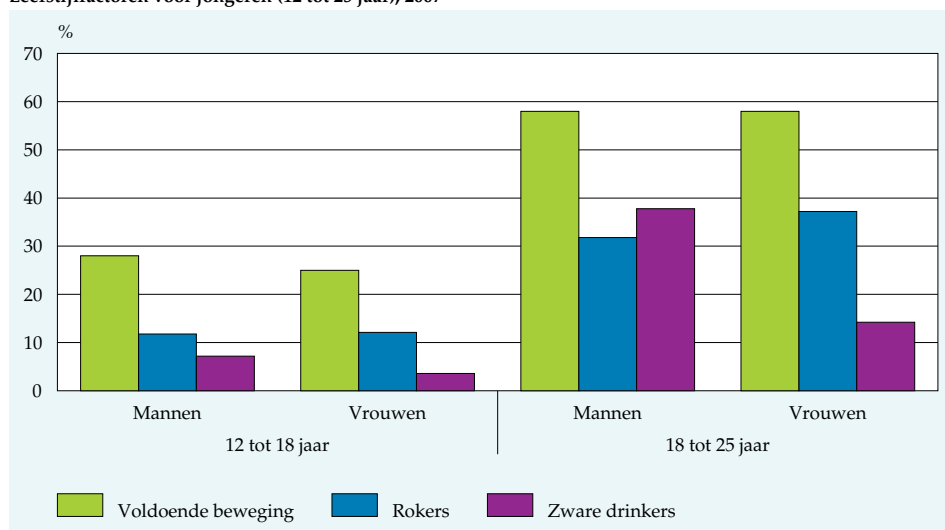
Om gezond en veilig te kunnen opgroeien is een gezonde leefstijl essentieel. In 2007 voldoet 43 procent van de jongeren (12 tot 25 jaar) aan de Nederlandse norm gezond bewegen. Om aan deze norm te voldoen moeten jongeren van 12 tot 18 jaar dagelijks minstens een uur matig-intensieve activiteit verrichten, zoals aerobics of hardlopen. Jongeren van 18 tot 25 jaar doen dat minstens een half uur op ten minste vijf dagen. Een kwart van de 12- tot 18-jarigen en 58 procent van de 18- tot 25- jarigen voldoet in 2007 aan deze norm. Mogelijk dat dit opvallende verschil verklaard kan worden door de strengere norm voor de jongere leeftijdsgroep. Verschillen naar geslacht op dit punt zijn er niet in de leeftijdsgroep van 18 tot 25 jaar, daarentegen bewegen jongens (12 tot 18 jaar) iets meer dan meisjes. Het aandeel jongeren dat voldoende beweegt is gestaag toegenomen van 35 procent in 2001 tot 43 procent in 2007.

Minder rokers, minder zware drinkers

Het aantal jeugdige rokers is sinds 2001 afgenomen. Rookte in 2001 nog ruim een derde van de jongeren (12 tot 25 jaar), in 2007 24 procent van deze leeftijdsgroep. De maatregelen die de laatste jaren zijn genomen om het roken terug te dringen, lijken ook jongeren meer bewust te hebben gemaakt van de gevaren van roken. Onder 12- tot 18-jarigen roken jongens en meisjes ongeveer even veel, in de leeftijdsgroep tot 25 jaar roken vrouwen meer dan mannen.

Eén op de twintig jongeren 12 tot 18 jaar en bijna een kwart van de jongeren van 18 tot 25 jaar zijn zware drinkers. Zij drinken één keer per week zes of meer glazen alcohol. Ongeacht de leeftijd is het percentage zware drinkers onder jongens meer dan twee keer zo hoog als onder vrouwen. Het aantal zware drinkers is ten opzichte van 2001 licht gedaald. Ruim 55 procent van de jongeren van 12 tot 18 jaar en ruim 11 procent van de jongeren van 18 tot 25 jaar drinkt nooit alcohol.

Leefstijlfactoren voor jongeren (12 tot 25 jaar), 2007

Alcoholgebruik kan schadelijk zijn voor de gezondheid en is ook een risico voor delinquent gedrag (Junger-Tas, Steketee en Moll, 2008). Op het terrein van alcoholpreventie zijn de afgelopen jaren vele initiatieven genomen. Zo worden ouders gewezen op de schadelijke effecten van alcoholgebruik voor hun kinderen en is de alcoholverkoop aan jongeren aan banden gelegd.

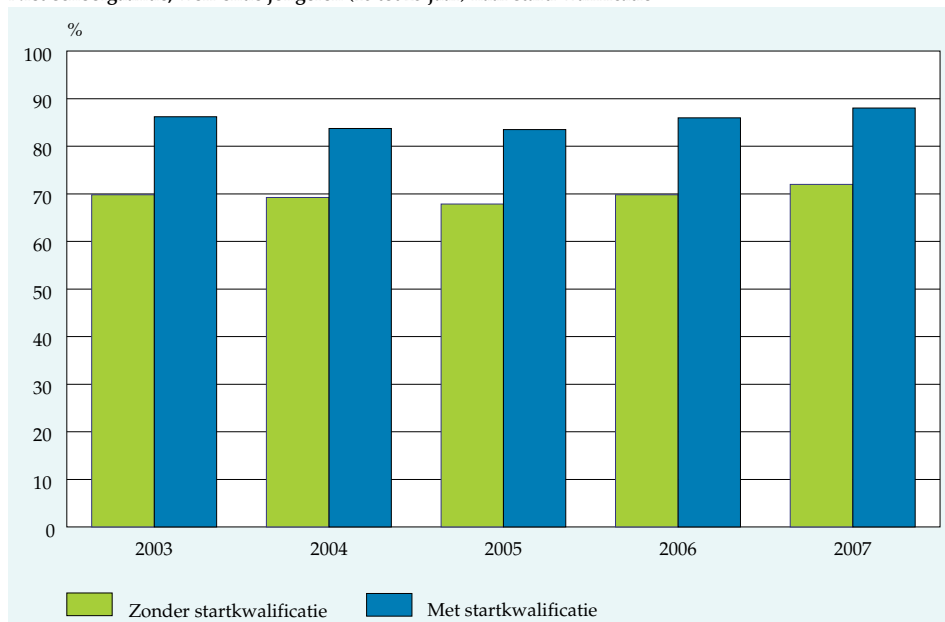
4. Steeds meer jongeren hebben startkwalificatie

- Met startkwalificatie betere kansen op de arbeidsmarkt
- Autochtone jongeren hebben vaker startkwalificatie dan allochtone jongeren

Tussen 2003 en 2007 is het aandeel jongeren van 18 tot 25 jaar met een startkwalificatie – dat is een opleiding op minimaal havo, vwo of mbo-2 niveau (basisberoepsopleiding) – toegenomen. Daarmee neemt jaarlijks het aandeel jongeren toe dat voldoende is opgeleid om succesvol te zijn op de arbeidsmarkt. Jongeren die zonder deze startkwalificatie van school zijn gegaan, zijn voortijdig schoolverlaters. Zij hebben minder goede kansen op de arbeidsmarkt.

Dat een startkwalificatie van belang is voor een succesvolle stap naar de arbeidsmarkt, blijkt uit het feit dat het aandeel werkende jongeren van 18 tot 25 jaar met een startkwa-

Niet-schoolgaande, werkende jongeren (18 tot 25 jaar) naar startkwalificatie

lificatie beduidend hoger (88 procent) is dan het aandeel werkende jongeren dat zonder startkwalificatie van school kwam (72 procent).

In 2003 hadden allochtone jongeren veel minder vaak een startkwalificatie dan autochtone jongeren. In 2007 is dit verschil kleiner geworden doordat relatief meer allochtone jongeren een startkwalificatie hebben gehaald.

Steeds meer allochtone meisjes hebben een startkwalificatie en dit aantal groeit sterker dan onder allochtone jongens. Dit geldt zowel voor de niet-westerse als voor de westerse allochtonen. Tussen autochtone jongens en meisjes is het verschil in het percentage dat een startkwalificatie heeft in de afgelopen jaren nauwelijks veranderd.

In de vier grote steden is het aandeel niet-schoolgaande jongeren met een startkwalificatie veel lager dan in Nederland, al is die achterstand in vooral Amsterdam en Rotterdam tegenwoordig niet meer zo groot als een paar jaar geleden. In Utrecht en Den Haag ligt het aandeel jongeren met een startkwalificatie nog altijd een stuk lager, ondanks een forse toename tussen 2003 en 2007.

5. Meeste jongeren aan het werk, maar werk niet vanzelfsprekend

- Arbeidsdeelname van jongeren (18 tot 25 jaar) neemt toe
- Eén op de acht jongeren niet actief op zoek naar werk

In 2007 waren er 522 duizend jongeren (18 tot 25 jaar) die geen onderwijs meer volgden. Van hen waren 428 duizend (82 procent) aan het werk, 31 duizend (5 procent) waren werkloos en 63 duizend (12 procent) waren niet actief op zoek naar werk, door arbeidsongeschiktheid of de zorg voor gezin of huishouden. Dankzij de verbetering van de conjunctuur is er de laatste jaren meer werkgelegenheid, waardoor meer jongeren een baan vinden. Het aandeel werkende jongeren is dan ook toegenomen, van 77 procent in 2005 naar 82 procent in 2007. Bijna een vijfde van de jongeren is niet aan de slag.

Het kabinet wil voorkomen dat jongeren aan de zijlijn staan en dat de afstand tot de arbeidsmarkt te groot wordt. De gedachte is dat het hebben van werk een inkomen oplevert, sociale contacten en de kans biedt op verdere ontwikkeling. Niet voor alle jongeren is werk evenwel vanzelfsprekend. Zo kunnen jongeren met een chronische ziekte of een beperking vaak niet of slechts gedeeltelijk werken. Deze jongeren kunnen, als zij op jeugdige leeftijd al arbeidsongeschikt waren, een beroep doen op de wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong).

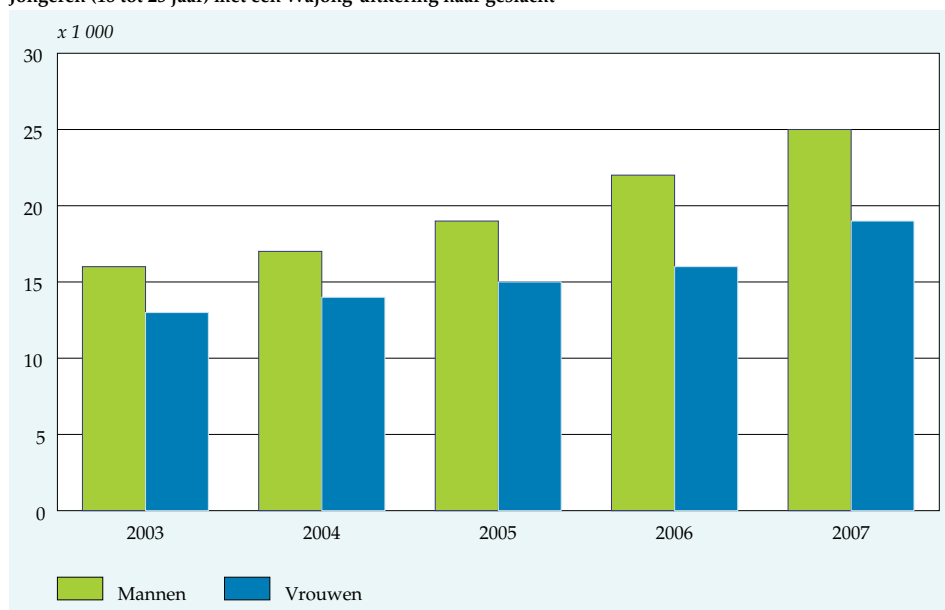
Sterke instroom naar de Wajong

In 2007 hadden 44 duizend jongeren een Wajong-uitkering. In 2003 waren het er nog 29 duizend. Het aantal jongeren met een Wajong-uitkering neemt toe om drie redenen. De eerste reden is de toename van het aantal jongeren in het voortgezet speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs. Vier op de tien jongeren in de Wajong, komen van één van deze schooltypes. De instroom in de Wajong vanuit deze schooltypes neemt daardoor ook toe.

De tweede reden is dat met de invoering van de Wet werk en bijstand gemeenten nauwkeuriger zijn gaan kijken naar jonggehandicapten die van de bijstand naar een Wajong-uitkering kunnen uitstromen. De derde reden is de toename van het aantal jongeren met gedragsstoornissen. Doordat nieuwe ziektebeelden erkend worden en bestaande ziekten beter herkend worden, neemt de omvang van de potentiële risicogroep toe en daarmee de instroom in de Wajong (Stoutjesdijk en Berendsen, 2007).

Bijna alle jongeren met een Wajong-uitkering (98 procent) zijn volledig arbeidsongeschikt. Mannen hebben vaker dan vrouwen een Wajong-uitkering. Ook is het aantal mannen met deze uitkering de afgelopen vijf jaar sterker toegenomen dan het aantal vrouwen.

Jongeren (18 tot 25 jaar) met een Wajong-uitkering naar geslacht

6. Toename aantal verdachten

- Jaarlijks komen 80 duizend jongens tot 25 jaar in aanraking met de politie
- Ruim 3,3 duizend jongeren (12 tot 25 jaar) in jeugdinstelling

Tussen 2000 en 2005 is het aandeel jongeren van 12 tot 25 jaar dat door de politie is aangehouden als verdachte van een misdrijf licht gestegen tot 3,1 procent. Het gaat om zo'n 80 duizend jongeren per jaar. Vooral jonge mannen komen met de politie in aanraking, en hun aantal neemt toe, van 3,4 procent in 2000 tot 5 procent in 2005. Het aandeel verdachte meisjes neemt eveneens toe. In 2005 was bijna één op de zes jeugdige verdachten een meisje, in 2000 was dat nog één op de acht.

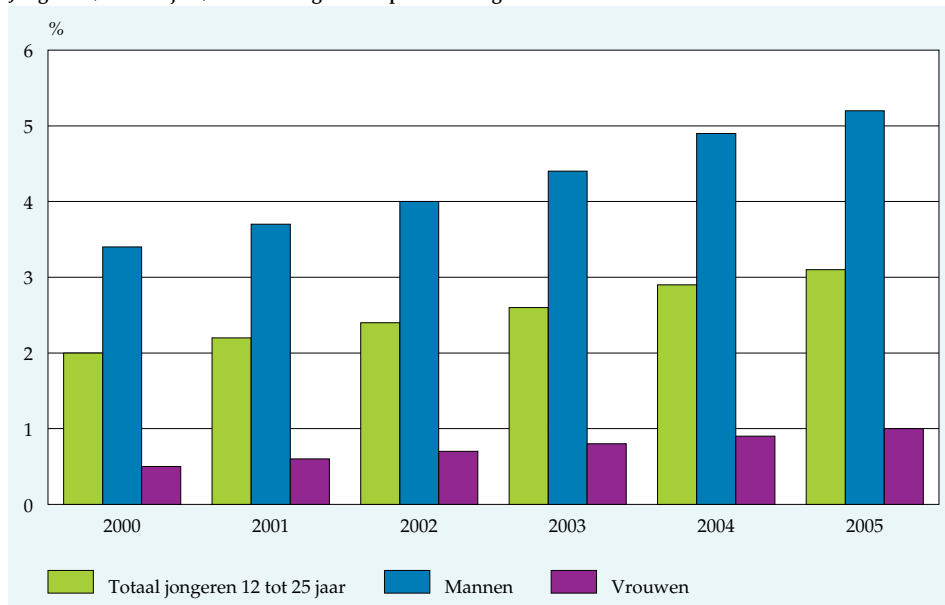
De toename van het aantal jeugdige verdachten wordt deels toegeschreven aan de intensievere aanpak van jeugdcriminaliteit. Gemeenten hebben bijvoorbeeld extra jeugdagenten ingezet, waardoor de pakkans is vergroot.

Jongeren die met justitie in aanraking zijn gekomen en een proces-verbaal krijgen, worden begeleid door de jeugdreclassering. Voor hen wordt een op maat gesneden behandelplan opgesteld, om te voorkomen dat zij nogmaals de fout in gaan. In 2007 stroomden 8,6 duizend jongeren tot 25 jaar in een traject van de jeugdreclassering.

Voor een deel van die jongeren was een speciale aanpak noodzakelijk. Zij kregen met de zogeheten Harde Kern Aanpak (HKA) te maken. Het gaat om jongeren die regelmatig crimineel gedrag vertonen en in een probleemsituatie zitten. Zij zijn verslaafd, hebben geen werk of zijn zonder diploma van school gekomen. Als laatste kans voordat ze een gevangenisstraf opgelegd krijgen, worden zij een half jaar lang intensief begeleid. In totaal kregen 294 jongeren in 2007 zo'n speciale HKA-maatregel opgelegd.

Een deel van de jongeren pleegt een zwaar misdrijf of is meer dan eens in aanraking geweest met justitie en zijn door de rechter veroordeeld tot een gevangenisstraf. In 2006 zaten daardoor 3 388 jongeren van 12 tot 25 jaar in een justitiële jeugdinrichting. Daarnaast zaten nog eens ruim duizend jongeren in een justitiële jeugdinrichting op civiele titel. Het gaat dan onder andere om jongeren met ernstige gedragsproblemen die wachten op een plek in een behandelinrichting, en om minderjarige vreemdelingen.

Jongeren (12 tot 25 jaar) in aanraking met de politie naar geslacht

Bron: CBS-KLPD, Herkenningssysteem.

Toelichting

Arbeidsongeschikt

Situatie waarin iemand verkeert als hij of zij door ziekte of gebrek een belemmering ondervindt bij het verkrijgen of verrichten van arbeid.

Misdrijf

Strafbaar feit van de zware soort, als zodanig aangeduid in de strafwetten. Indeling van strafbare feiten is van belang bij het procesrecht (absolute competentie en rechtsmiddelen) en de strafbaarstelling. Berechting in eerste aanleg gebeurt in de meeste gevallen door de rechtbank.

Normen voor bewegen

In Nederland gelden drie belangrijke normen voor bewegen:

- De Nederlandse norm gezond bewegen houdt in dat minimaal een half uur matig intensieve activiteit verricht moet worden op ten minste vijf dagen van de week.
- Voor de Fitnorm moet minstens drie keer per week 20 minuten inspannende lichaamsbeweging verricht worden.
- De Combinorm is een combinatie van de Nederlandse norm gezond bewegen en de Fitnorm. Voor de Combinorm moet zomers én 's winters of de Fitnorm of de Nederlandse norm gezond bewegen gehaald worden.

Startkwalificatie

Een afgeronde havo- of vwo-opleiding of een basisberoepsopleiding (mbo-2, dat wil zeggen niveau 2 van de kwalificatiestructuur die is vastgelegd in de Wet educatie en beroepsonderwijs).

Verdachte

Een persoon tegen wie een proces-verbaal van aanhouding is opgemaakt op verdenking van een misdrijf.

Voortijdig schoolverlaten

Iemand die het (bekostigd) onderwijs heeft verlaten en niet in het bezit is van een startkwalificatie.

Het aantal voortijdig schoolverlaters in Nederland kan op twee manieren worden benaderd, namelijk vanuit het totale volume of vanuit de nieuwe aanwas.

Het totale volume is het totaal aantal personen zonder startkwalificatie in Nederland. Dit aantal is ontleend aan de Enquête Beroepsbevolking. De uitkomsten van de enquête zijn gebaseerd op een steekproef van ongeveer 90 duizend personen onder de Nederlandse bevolking van 15 tot 65 jaar.

De nieuwe aanwas is het aantal personen dat in een bepaald schooljaar het onderwijs verlaat zonder startkwalificatie. Dit aantal is gebaseerd op onderwijsregistraties. Aan de hand van de directe door- en uitstroom tussen twee opeenvolgende schooljaren binnen

het door de overheid bekostigde onderwijs en het bezit van startkwalificerende diploma's wordt het aantal nieuwe voortijdig schoolverlaters (de nieuwe aanwas) bepaald.

Bij het afbakenen van de groep voortijdig schoolverlaters wordt dikwijls een leeftijdsgrens aangehouden. Bij de Europese doelstelling om het voortijdig schoolverlaten terug te dringen wordt uitgegaan van jongeren van 18 tot 25 jaar. Bij de Nederlandse beleidsdoelstellingen wordt uitgegaan van de groep 12- tot 23-jarigen.

Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten (Wajong)

Wettelijke voorziening in de financiële gevolgen van langdurige arbeidsongeschiktheid van mensen die geen aanspraak kunnen maken op de WAO omdat er geen arbeidsverleden is opgebouwd. Dit zijn mensen die arbeidsongeschikt zijn op de dag dat zij 17 jaar worden of na hun 17de jaar arbeidsongeschikt worden én een opleiding of studie volgen.

Werkloos

Personen zonder werk, of met werk voor minder dan twaalf uur per week, die actief op zoek zijn naar betaald werk voor twaalf uur of meer per week en die daarvoor direct beschikbaar zijn.

Literatuur

Junger-Tas, J., M. Steketee, en M. Moll, M., *Achtergronden van jeugd delinquentie en middelen-gebruik*. (Utrecht 2008)

Mol, M., 'Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders', *Sociaal-economische trends* 5 (2008), nr.1, 11–16.

Programmaministerie voor Jeugd en Gezin. Alle kansen voor alle kinderen. Programma Jeugd en Gezin 2007–2011.

Stoutjesdijk, M., en E. Berendsen, De groei van de Wajonginstroom. *Een onderzoeksrapport in het kader van het dossieronderzoek Wajong 2007. Kenniscahier 07-01*. (Amsterdam 2007)

Kerncijfers: Nederlandse jeugd naar leeftijdsklassen, geslacht, herkomst en provincie, 2007

	0 tot 25 jaar	12 tot 18 jaar	12 tot 25 jaar	18 tot 25 jaar
Totaal	4 923	599	606	2 564
Geslacht				
Mannen	2 513	306	310	1 305
Vrouwen	2 411	293	296	1 258
Herkomst				
Autochtonen	3 794	469	473	1 968
Marokko	166	19	19	78
Turkije	168	22	21	87
Suriname, Ned. Antillen en Aruba	189	23	24	108
Overige niet-westerse allochtonen	268	29	29	134
Westerse allochtonen	338	38	40	188
Provincie				
Groningen	175	19	20	100
Friesland	197	24	25	101
Drenthe	140	18	18	69
Overijssel	354	43	43	182
Flevoland	134	17	17	67
Gelderland	605	75	76	312
Utrecht	377	43	43	194
Noord-Holland	758	90	90	386
Zuid-Holland	1 050	126	129	555
Zeeland	109	14	14	56
Noord-Brabant	717	90	90	374
Limburg	307	40	41	167

Bron: Landelijke Jeugdmonitor.

Kerncijfers: Aandeel jongeren (0 tot 25 jaar) naar provincie, 2008

	%
Nederland	30,0
Groningen	30,5
Friesland	30,4
Drenthe	28,6
Overijssel	31,5
Flevoland	35,5
Gelderland	30,4
Utrecht	31,6
Noord-Holland	29,0
Zuid-Holland	30,3
Zeeland	28,4
Noord-Brabant	29,5
Limburg	27,0

Bron: CBS, GBA.

Beroepsbevolking vergrijsst snel

08

Werkende bevolking wordt snel ouder

- Werkende in 2007 gemiddeld 39,8 jaar
- Veel 55-plussers in het onderwijs en bij de overheid

Mannelijke beroepsbevolking het meest vergrijsd

- Werkende mannen vaak 45-plus
- Kans op verdere feminisering van het onderwijs

De gemiddelde leeftijd van de Nederlandse beroepsbevolking was in 2007 opgelopen tot 39,8 jaar. Werkenden in de bedrijfstak onderwijs waren gemiddeld het oudst. Ook was daar de generatie-index, die de verhouding tussen ouderen en jongeren weergeeft, veruit het hoogst. Het 'oudste' beroep was dat van veehouder. De vergrijzing van de beroepsbevolking is bij mannen verder gevorderd dan bij vrouwen. In de bedrijfstakken onderwijs en gezondheidszorg kan dit leiden tot een verdere feminisering.

1. Werkende bevolking wordt snel ouder

- Werkende in 2007 gemiddeld 39,8 jaar
- Veel 55-plussers in het onderwijs en bij de overheid

De gemiddelde leeftijd van de Nederlandse beroepsbevolking stijgt de laatste jaren met een gemiddelde snelheid van 0,3 jaar per jaar. In 2001 was de gemiddelde werkende nog 38,2 jaar, in 2007 is dit al 39,8 jaar.

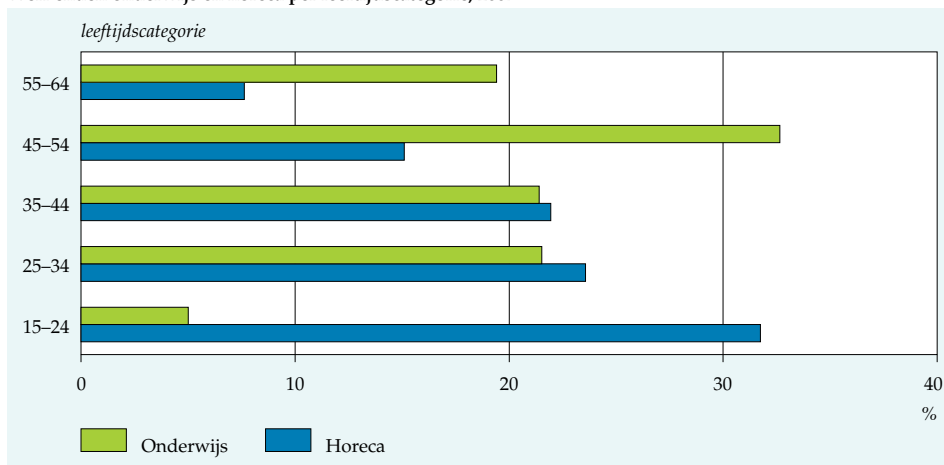
Voor deze leeftijdsstijging zijn bovenal twee oorzaken aan te wijzen. Een belangrijke oorzaak is het grote aantal geboorten na 1945. In de eerste decennia na de oorlog zijn jaarlijks veel kinderen geboren. Tussen 1946 en 1972 waren dit er gemiddeld 240 duizend. Zij vormen inmiddels de oudere leeftijdsgroepen binnen de beroepsbevolking. Deze omvangrijke generaties zijn op de arbeidsmarkt opgevolgd door de veel kleinere generaties die vanaf de jaren zeventig zijn geboren. In de periode 1973–1992 waren er jaarlijks gemiddeld 183 duizend geboorten. Kinderen die in 1992 zijn geboren, behoorden in 2007 tot de potentiële beroepsbevolking.

De tweede oorzaak is de arbeidsparticipatie van ouderen. Na de Tweede Wereldoorlog is de arbeidsdeelname van 55-plussers decennialang afgenomen. Sinds de jaren negentig zijn echter weer meer ouderen blijven werken, onder andere door beleidsmaatregelen die langer doorwerken bevorderen en vervroegd uittreden moeilijker maken.

Onderwijs het meest vergrijsd

Sinds 2001 is de gemiddelde leeftijd in bijna alle bedrijfstakken gestegen, het sterkst in de uitzendbranche, de industrie en de bouw. In het onderwijs is de vergrijzing het verst gevorderd. De gemiddelde leeftijd lag er in 2007 op 43,4 jaar. De overheid volgt met 42,1 jaar. De gemiddelde leeftijd in de zorg – met 1,1 miljoen werkenden de grootste bedrijfstak in ons land – is 41,1 jaar. Bij uitzendkrachten en werkenden in de horeca, maar

Werkenden onderwijs en horeca per leeftijdscategorie, 2007

ook in de handel, is de gemiddelde leeftijd aanzienlijk lager.

De gemiddelde leeftijd per bedrijfstak verschilt dus aanzienlijk. Dat is onder andere terug te zien in de verdeling van de werkenden over de leeftijdscategorieën. In een sterk vergrijsde bedrijfstak als het onderwijs is bijvoorbeeld 19 procent van de werkenden 55 tot 65 jaar. In de horeca is dit maar 8 procent. Maar liefst 32 procent van de horecawerkers en uitzendkrachten is 15 tot 25 jaar. In het onderwijs is dit maar 5 procent. Ook in de handel werken relatief veel jongeren.

Na het onderwijs werken in de landbouw en de overheid de hoogste percentages 55-plussers. Bij de financiële instellingen waren de werkenden van middelbare leeftijd (25 tot 55 jaar) het sterkst vertegenwoordigd.

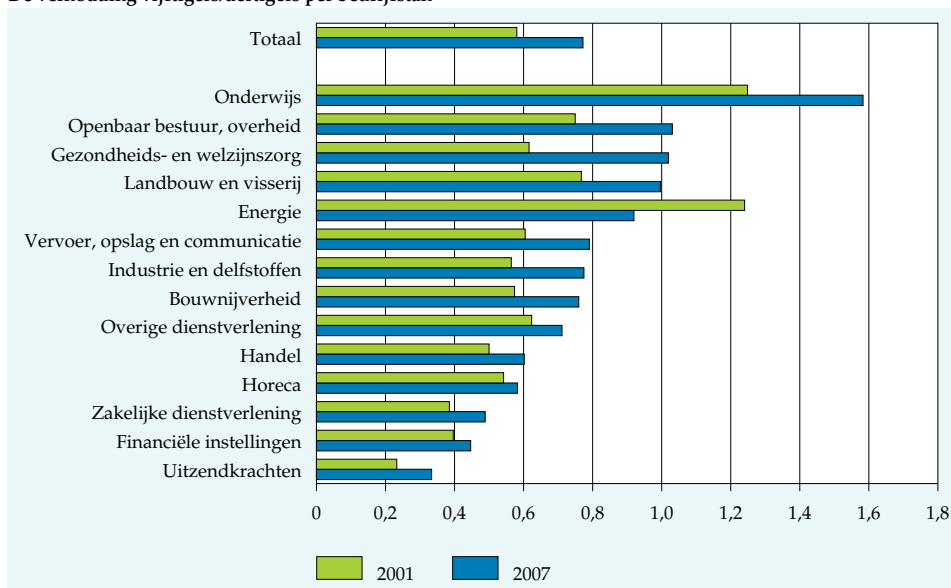
Zeer scheve verdeling van oud en jong in onderwijs

De vergrijzing van een bedrijfstak kan ook worden beschreven door het samenstellen van een zogeheten generatie-index. Dan wordt per bedrijfsklasse het aantal vijftigers gedeeld door het aantal dertigers. Bij een index van 1 zijn de vijftigers en dertigers in evenwicht. Is de index hoger dan 1, dan zijn er relatief veel vijftigers.

In 2007 stond de generatie-index voor de totale werkzame beroepsbevolking op 0,77. Dat betekent dus dat de dertigers de overhand hadden. De totaalindex stond in 2001 nog op 0,58 en is dus in zes jaar tijd met 0,19 punt toegenomen.

Zoals te verwachten was, stond de index het laagst bij de uitzendkrachten (0,3). Maar ook bij de financiële instellingen (0,4) en in de zakelijke dienstverlening (0,5) is de index laag. In het onderwijs staat de index op 1,6, verreweg het hoogste cijfer. Het onderwijs kende in 2001 al een hoge index, maar deze is sindsdien nog sterk gestegen. Alleen in de gezondheidszorg is de index nog sneller gestegen: van 0,6 in 2001 tot 1,0 in 2007.

De verhouding vijftigers/dertigers per bedrijfstak

Relatief hoog (1,0) is ook de generatie-index voor de overheid, de gezondheidszorg en de landbouw.

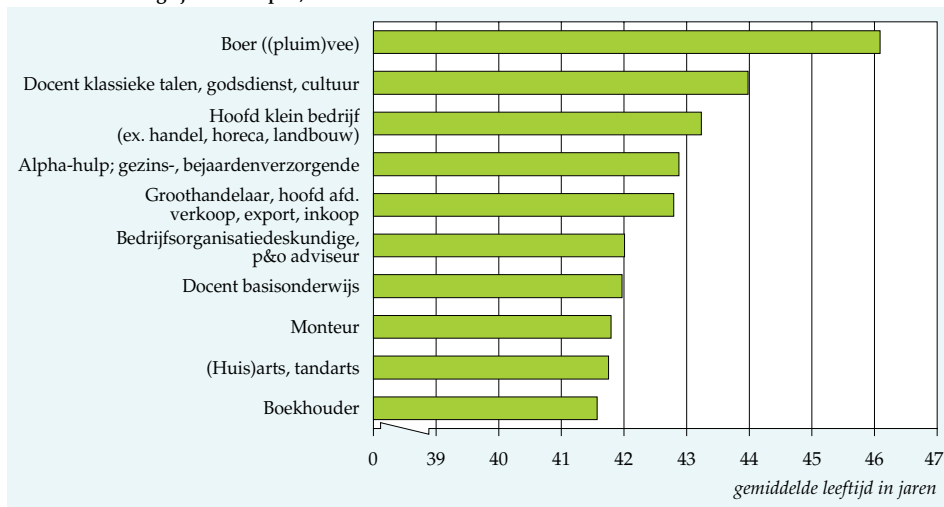
Alleen in de bedrijfstak energie daalde de index, van 1,2 in 2001 naar 0,9 in 2007. Een uitredingsregeling voor oudere werknemers en de omvangrijke (tijdelijke) indiensttreding van nieuw personeel in de jaren rond de liberalisering van de energiesector zijn hiervoor de verklaring.

Veehouder het 'oudste' beroep

De gemiddelde leeftijd per beroep loopt sterk uiteen. In 2007 was (pluim)veehouder het 'oudste' beroep. Zij waren gemiddeld 46 jaar. Kelners en serveersters waren met een gemiddelde leeftijd van 30 jaar het jongst.

De vergevorderde vergrijzing in het onderwijs is ook terug te vinden in de toptien van meest vergrijsde beroepen. Op deze lijst staan de docent klassieke talen en de basisschool docent. Basisschool docent is ook nog eens het op één na meest voorkomende beroep in ons land, na dat van winkelbediende.

De tien meest vergrijsde beroepen, 2007

2. Mannelijke beroepsbevolking het meest vergrijsd

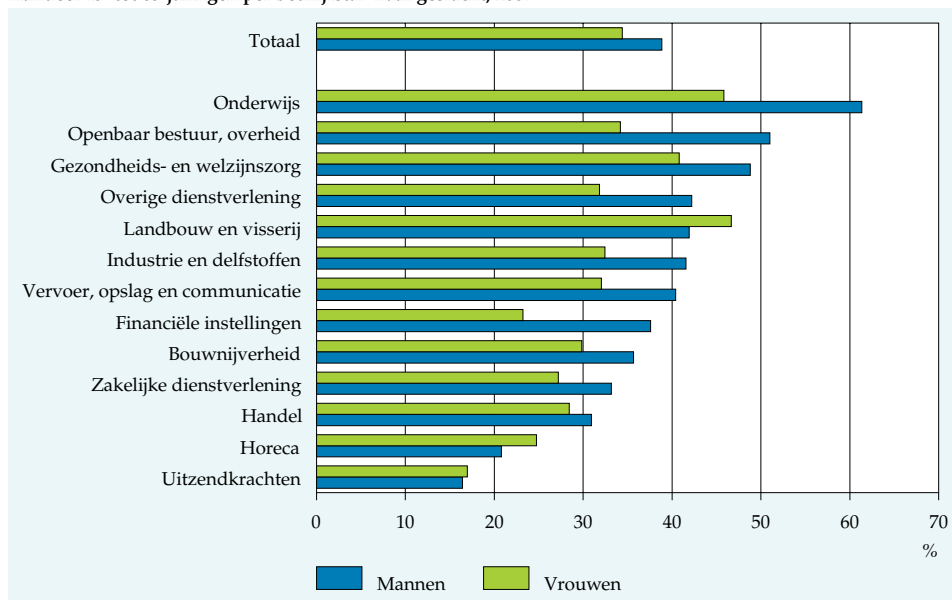
- Werkende mannen vaak 45-plus
- Kans op verdere feminisering van het onderwijs

De vergrijzing van de werkzame beroepsbevolking verschilt niet alleen per bedrijfstak en beroep, maar ook per geslacht. In totaal is 37 procent van de werkenden tussen 45 en 65 jaar. Van de werkende vrouwen valt echter maar 34 procent, van de mannen 39 procent in deze leeftijdscategorie. Een oorzaak van dit verschil is de hogere arbeidsparticipatie van

mannen, vooral op hogere leeftijd. Deze verschillen worden de laatste jaren wel kleiner. In enkele bedrijfstakken zijn de leeftijdsverschillen tussen mannen en vrouwen aanzienlijk groter. Bij de overheid, in het onderwijs en bij de financiële instellingen zijn relatief erg veel oudere mannen werkzaam.

Verschillen in leeftijdsopbouw tussen mannen en vrouwen hebben een invloed op de toekomstige samenstelling van de werkenden. Dit is goed te illustreren voor het onderwijs. Daar waren in 2007 aanzienlijk meer vrouwen dan mannen werkzaam. Tegelijk is te zien dat een groot deel van de mannen in het onderwijs 45 jaar of ouder is (61 procent, tegen 46 procent van de vrouwen). Het is daarom te verwachten dat de komende jaren relatief veel mannen met pensioen zullen gaan en het onderwijs zullen verlaten. Als daar niet een grote instroom van mannen tegenover staat, zal dit leiden tot een verdere feminisering van het onderwijs. Hetzelfde geldt voor de gezondheids- en welzijnszorg, waar liefst 81 procent van de werkenden vrouw was en relatief veel mannen 45 jaar of ouder waren. In de meest 'mannelijke' bedrijfstak, de bouw, hoeft op basis van de leeftijdsopbouw geen verdere masculinisering te worden verwacht. De vrouwen die er werkzaam zijn, zijn relatief vaak jonger dan 45 jaar.

Aandeel 45- tot 65-jarigen per bedrijfstak naar geslacht, 2007

Sterkste banengroei verwacht in de zorg

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de beroepsbevolking de laatste jaren verder vergrijsd is, hoewel de verschillen tussen bedrijfstakken en beroepen onderling groot zijn. In de bedrijfstakken waar het aandeel ouderen sterk is toegenomen, zal in de komende jaren een grote pensioengerelateerde uitstroom van personeel plaatsvinden. Of dit een probleem is, hangt mede af van de toekomstige vraag naar arbeidskrachten.

Het Centrum voor Werk en Inkomen doet in zijn arbeidsmarktprognoses voorspellingen over de banengroei. Voor de periode 2008–2013 wordt de sterkste banengroei verwacht in de zorg. Daar wordt een groei van meer dan 30 duizend banen per jaar geprognoseerd (CWI, 2008). In 2007 was deze bedrijfstak met een gemiddelde leeftijd van 41 jaar relatief sterk vergrijsd. De komende jaren zal de gezondheids- en welzijnszorg daarom arbeidskrachten moeten vinden om zowel de gaten te vullen die ontstaan door natuurlijk verloop, als om aan de voorspelde banengroei een invulling te geven.

In het onderwijs en de landbouw, waar de gemiddelde leeftijd ook bovengemiddeld is, voorspelt het CWI geen grote banengroei. Nieuw personeel hoeft in deze bedrijfstakken dus geen groei mogelijk te maken, maar zal vooral ouderen moeten vervangen die met pensioen gaan. Bij de eveneens relatief vergrijsde overheid en industrie verwacht het CWI een afname van het aantal banen.

Toelichting

Voor de analyses in dit artikel is gebruik gemaakt van data van de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Volgens de EBB maakt iemand deel uit van de werkzame beroepsbevolking als hij/zij minimaal 12 uur per week betaald werk verricht. Meestal wordt de beroepsbevolking begrensd door de leeftijden van 15 en 64 jaar. Dat is ook in deze bijdrage gedaan.

Bij de uitsplitsingen naar bedrijfstak is een aparte klasse aangemaakt voor uitzendkrachten. Dit is gedaan op basis van de variabele die de positie in de werkkring weergeeft. Er is voor gekozen om de uitzendkrachten als aparte klasse mee te nemen om dat ze een sterk afwijkende leeftijdsopbouw hebben en omdat niet is onderzocht in welke mate de werkzaamheden gebonden zijn aan de bedrijfstak waarbinnen het uitzendwerk plaatsvindt.

Bij het bepalen van de gemiddelde leeftijd per beroep, is alleen gekeken naar beroepen die door minimaal 30 duizend mensen worden uitgeoefend.

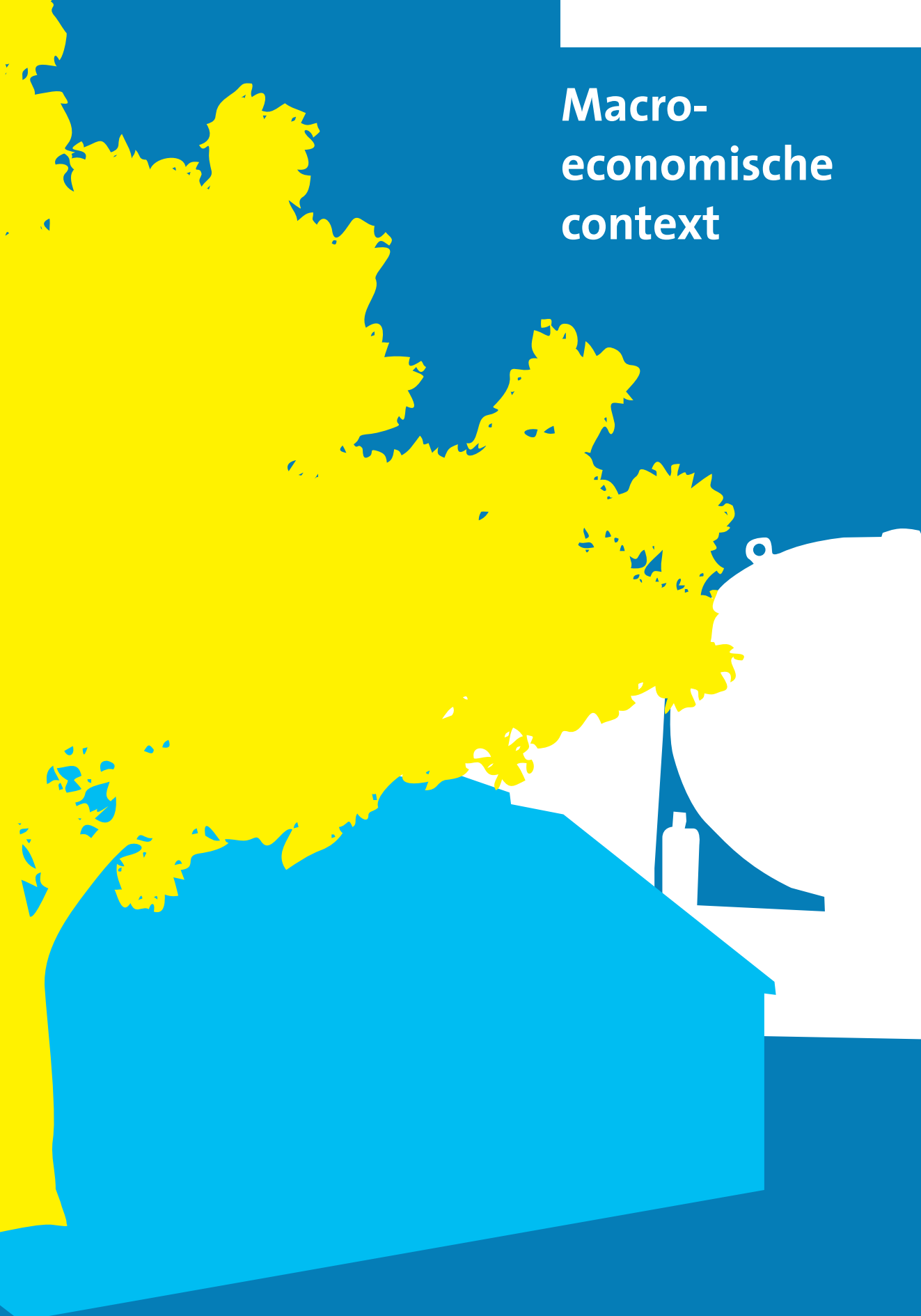
Literatuur

Centrum voor Werk en Inkomen, *CWI Arbeidsmarktprognose 2008–2013*. (Amsterdam 2008)

Kerncijfertabel: Werkzame beroepsbevolking naar bedrijfstak, 2007

	Gemiddelde leeftijd in jaren	Aandeel 45-64-jarigen			Generatie-index vijftigers/ dertigers
		totaal	mannen	vrouwen	
		%			
Landbouw en visserij	41,6	43	42	47	1,00
Industrie en delfstoffen	41,3	40	42	32	0,78
Energie	42,0	42	.	.	0,92
Bouwnijverheid	39,3	35	36	30	0,76
Handel	37,2	30	31	28	0,60
Horeca	33,8	23	21	25	0,58
Vervoer, opslag en communicatie	40,6	38	40	32	0,79
Financiële instellingen	39,3	31	38	23	0,45
Zakelijke dienstverlening	39,0	31	33	27	0,49
Openbaar bestuur, overheid	42,1	45	51	34	1,03
Onderwijs	43,4	52	61	46	1,58
Gezondheids- en welzijnszorg	41,1	42	49	41	1,02
Overige dienstverlening	40,0	37	42	32	0,71
Uitzendkrachten	32,5	17	16	17	0,33
Totaal	39,8	37	39	34	0,77

Macro- economische context

Conjunctuur in 2008 over hoogtepunt heen

09

2007 goed jaar voor Nederlandse economie

- Flinke banengroei, dalende werkloosheid
- Loonstijging door tekort aan personeel

Weer begrotingsoverschot overheid

- Toename belastingopbrengsten
- Schuldquote neemt af

Conjunctuurbeeld in de loop van 2008 veranderd

- Conjunctuuromslag in september 2008
- Consumentenvertrouwen in rode fase

2007 was economisch een uitstekend jaar. De economie groeide met 3,5 procent. Dat was vooral te danken aan de sterke groei van de uitvoer, maar ook de investeringen, de consumptie, door huishoudens en de overheid, namen fors toe. Ondanks de sterk gestegen voedsel- en energieprijzen bleef de inflatie laag. De sterke economische groei leidde tot een flinke banengroei en de werkloosheid daalde met een vol procentpunt.

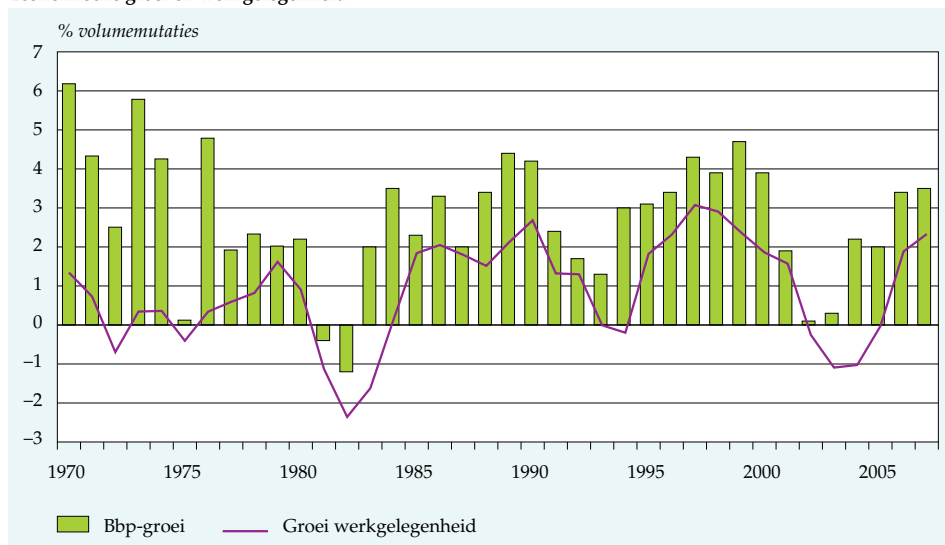
In de eerste helft van 2008 zijn de groeicijfers over de hele linie wat minder hoog: de banengroei is minder krachtig, de daling van de werkloosheid vlakt af en de inflatie loopt op. Het optimisme onder producenten zwakte af, terwijl de consument verder in mineur raakte. De bestedingen aan duurzame goederen, de meest conjunctuurgevoelige consumptie categorie, namen aanzienlijk minder hard toe dan in 2007.

1. 2007 goed jaar voor Nederlandse economie

- Flinke banengroei, dalende werkloosheid
- Loonstijging door tekort aan personeel

Net als 2006 was 2007 economisch een uitstekend jaar. De economie is met 3,5 procent gegroeid, een fractie meer dan in 2006. De groei van de Nederlandse economie was hoger dan het gemiddelde van de Europese Unie. Het jaar 2007 was er echter niet alleen één van sterke economische groei, maar stond ook in het teken van bedreigingen. De kredietcrisis, de zwakke dollar, het grote Amerikaanse overheidstekort en het oplopen van grondstoffen- en energieprijzen, voedden het geloof dat een crisis aanstaande was. Als gevolg hiervan nam het consumentenvertrouwen in de tweede helft van 2007 scherp af.

Economische groei en werkgelegenheid

In reële termen was van een crisis in 2007 geen sprake. De economische groei in Nederland werd in 2007 vooral getrokken door de uitvoer, in het bijzonder de wederuitvoer. Daarnaast namen ook de investeringen, de consumptie door huishoudens en de overheidsconsumptie fors toe. Ondanks de sterk gestegen voedsel- en energieprijzen bleef de inflatie laag. De inflatie in 2007 kwam uit op 1,6 procent, 0,5 procentpunt boven de historisch lage inflatie van 1,1 procent in 2006.

De sterke economische groei vertaalde zich in een flinke banengroei en de werkloosheid daalde met een vol procentpunt. De werkloosheid kwam uit op 4,5 procent. De arbeidsmarkt kenmerkte zich vooral door een toenemende spanning: het aantal vacatures steeg tot recordhoogte. In alle bedrijfstakken was het moeilijk om aan geschikt personeel te komen, maar vooral in de horeca, de bouw en de zakelijke dienstverlening, zoals de ICT, stonden

relatief veel vacatures open. Het tekort aan personeel vertaalde zich ook in loonstijgingen.

Europese economie vertraagt

De ontwikkeling van de mondiale economie minderde aan het einde van 2007 vaart. Hoewel de groei met bijna 5 procent maar een fractie lager was dan in 2006, werden in de loop van 2007 de gevolgen van de kredietcrisis en de oplopende energie- en grondstoffenprijzen voelbaar. Vooral in de gevestigde economieën vertraagde het groeitempo. De opkomende economieën en de ontwikkelingslanden handhaafden een hoge groei. De toename van de wereldhandel viel terug van 9,5 procent in 2006 naar 7,1 procent in 2007 als gevolg van de vertraagde ontwikkeling in de gevestigde economieën. De snelle ontwikkeling in de opkomende economieën kon dit maar ten dele compenseren. Sinds 1 januari 2007 horen ook Bulgarije en Roemenië bij de Europese Unie, die daarmee 27 leden telt. De economie van de Europese Unie in haar huidige samenstelling groeide in 2007 met 2,9 procent. Dit is een lichte teruggang vergeleken met de krachtige stijging in 2006 van 3,1 procent. De groei in 2007 werd gedragen door een flinke toename van de investeringen en een behoorlijke stijging van de consumptie, zowel bij huishoudens als overheden. In tweede helft van het jaar vertraagde de economische ontwikkeling als gevolg van de financiële crisis en de oplopende energie- en voedselprijzen. In samenhang hiermee liep de inflatie in de loop van het jaar op. Gemiddeld bedroeg de geldontwaarding, gemeten volgens de Europese methode, 2,3 procent. Dit was echter slechts 0,1 procentpunt boven het niveau van 2006. De werkgelegenheid nam toe met bijna vier miljoen banen, dit is 1,7 procent. De werkloosheid in de Europese Unie liep verder terug, tot gemiddeld 7,1 procent van de beroepsbevolking.

Forse toename uitvoer in Nederland

De Nederlandse economie drijft nog altijd op de uitvoer. In 2007 is het uitvoervolume toegenomen met 6,5 procent. De uitvoergroei kwam niet alleen voort uit Nederlands product maar kwam vooral ook voor rekening van de wederuitvoer. De wederuitvoer stimuleert al een aantal jaren de Nederlandse uitvoer en benadrukt de centrale positie van ons land als toegangspoort tot Europa. Ook het invoervolume is door de stijgende wederuitvoer en binnenlandse bestedingen de afgelopen jaren sterk gegroeid.

De binnenlandse bestedingen droegen voor het tweede opeenvolgende jaar substantieel bij aan de economische groei. Dit was vooral te danken aan de sterke groei van de overheidsbestedingen en de investeringen, en in mindere mate aan de consumptie door huishoudens. De investeringen in vaste activa stegen in 2007 met bijna 5 procent. In 2006 nam het investeringsvolume zelfs met 7,5 procent toe. Vooral de industriële producenten investeerden fors meer dan in 2006. In deze bedrijfstak stegen de investeringen met 22 procent.

De consumptie door huishoudens is in 2007 iets minder snel gestegen dan een jaar eerder, terwijl de overheidsconsumptie juist sneller steeg. De minder sterke groei van de consumptie door huishoudens in 2007 is terug te vinden bij alle consumptiecategorieën. De uitgaven aan de conjunctuurgevoelige duurzame goederen stegen met 4,9 procent het sterkst.

Spanning arbeidsmarkt verder opgelopen

Meer nog dan in 2006 is ook in 2007 de werkgelegenheid sterk gestegen. Het aantal werknemersbanen nam met ruim 200 duizend toe. In de zakelijke dienstverlening is het aantal banen het snelst toegenomen. Binnen de zakelijke dienstverlening steeg het aantal banen bij uitzendbureaus wederom fors, maar ook in andere bedrijfsklassen van de zakelijke dienstverlening is veel personeel aangenomen. Bij de uitzendbureaus is een verschuiving gaande van pure uitzend- naar detachingscontracten, een ontwikkeling die past bij een aanhoudende periode van hoogconjunctuur. Naast de zakelijke dienstverlening creëerden vooral de handel en de zorg veel extra banen.

Door de aanhoudend grote vraag naar personeel zijn er grote tekorten ontstaan. Het aantal openstaande vacatures steeg in 2007 naar recordhoogte. Op de duizend banen stonden 31 vacatures open. De spanning op de arbeidsmarkt was het grootst bij de horeca, de bouw en de zakelijke dienstverlening.

Problemen bij financiële instellingen

De onrust op de financiële markten heeft voor veel problemen gezorgd bij financiële instellingen. Het bankwezen werd het zwaarst getroffen door de opkomende kredietcrisis. De winst van het bankwezen daalde met 14 procent. Ook de pensioenfondsen hadden het moeilijk. In totaal werd 15 miljard euro belegd in aandelen, maar door koersdalingen verdampte er 13,3 miljard euro zodat per saldo de waarde van de beleggingen in 2007 met 1,7 miljard is toegenomen. Pensioenfondsen profiteerden echter wel van de hogere rente.

2. Weer begrotingsoverschot overheid

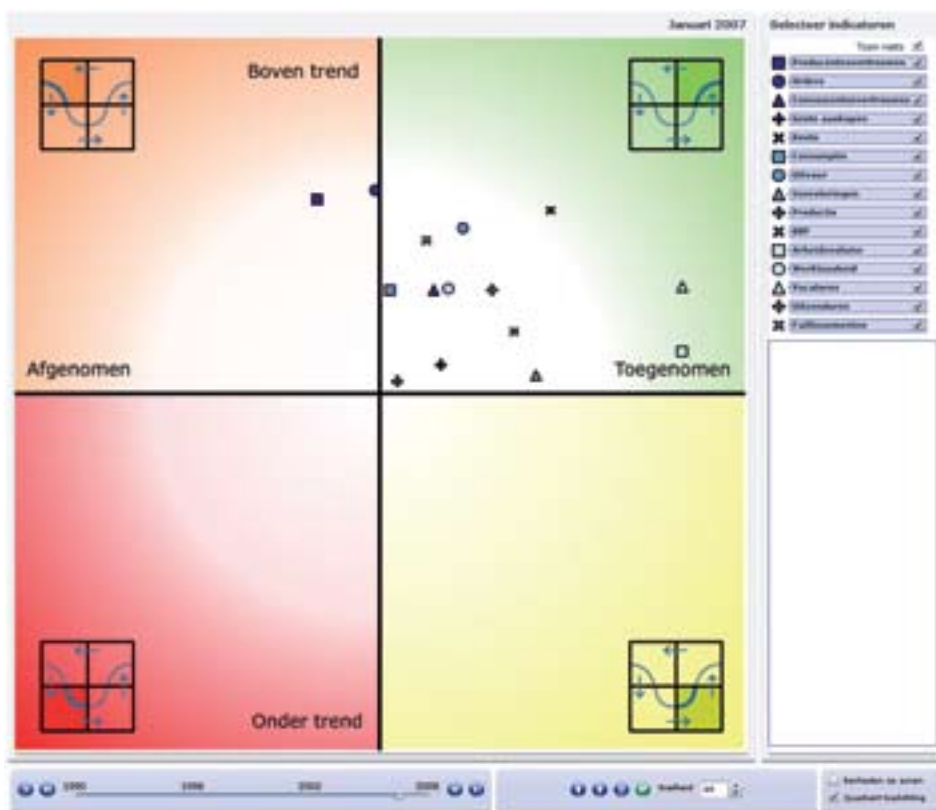
- Toename belastingopbrengsten
- Schuldquote neemt af

Voor het tweede achtereenvolgende jaar had de Nederlandse overheid een begrotingsoverschot. Het zogeheten EMU-saldo bedroeg 0,3 procent van het bbp. In de jaren 2001–2005 had de Nederlandse overheid een begrotingstekort. Door het begrotingsoverschot nam de schuldquote af van 47,4 tot 44,7 procent van het bbp. Dit ligt ruim onder de Europese norm van 60 procent. De inkomsten van de overheid stegen vooral door een toename van de belastingopbrengsten. De goed draaiende economie zorgde voor fors meer loonbelasting. De door bedrijven afgedragen belasting steeg minder snel doordat het tarief van de vennootschapsbelasting verlaagd werd.

3. Conjunctuurbeeld in de loop van 2008 veranderd

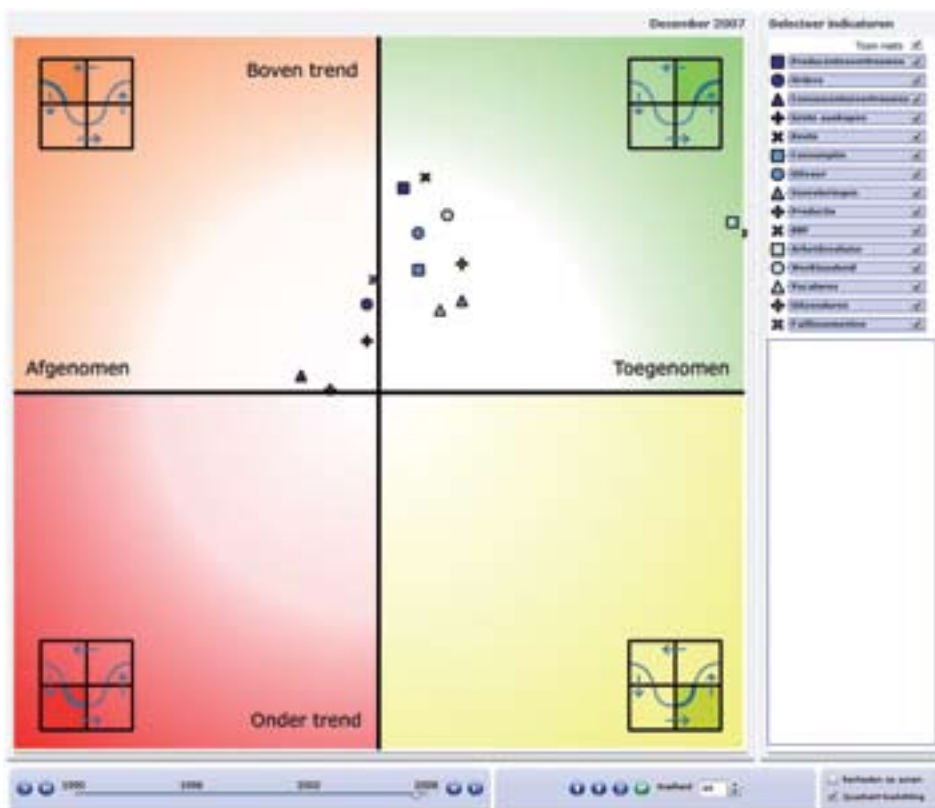
- Conjunctuuromslag in september 2008
- Consumentenvertrouwen in rode fase

De maandelijkse conjunctuurklok van het CBS illustreert het geschetste beeld. De klok geeft een samenhangend beeld van de stand en het verloop van de conjunctuur. In de klok van januari 2007 is goed te zien hoe florissant het conjunctuurbeeld aan het begin van dat jaar was. De overgrote meerderheid van de indicatoren ligt in het groene kwadrant, rechtsboven in de conjunctuurklok. Een situatie waarbij het zwaartepunt van de puntenwolk met indicatoren zich in het groene kwadrant bevindt wordt getypeerd als hoogconjunctuur. Alle indicatoren stonden in januari 2007 in de bovenste twee kwadranten. Dit houdt in dat ze stuk voor stuk beter presteren dan hun eigen langjarig gemiddelde. Bij de indicatoren in het groene kwadrant neemt de groei nog toe, bij die in het oranje kwadrant neemt de groei af.

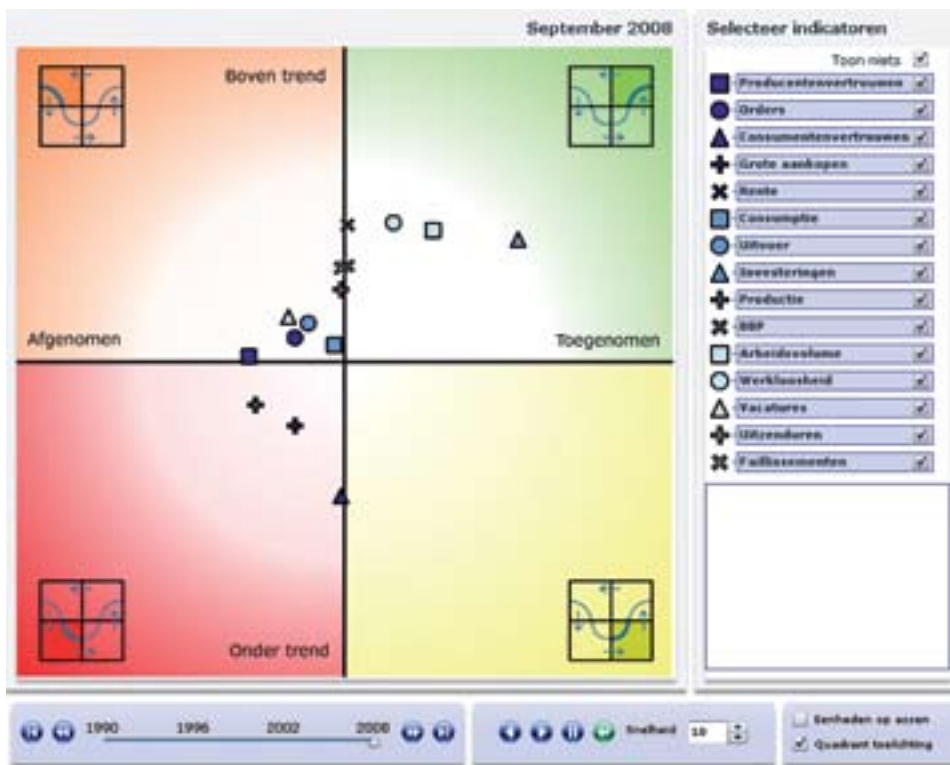
Ook eind 2007 was er sprake van hoogconjunctuur. Het zwaartepunt van de indicatoren lag nog steeds in het groene kwadrant van de conjunctuurklok. Toch was het conjunctuur-

beeld iets minder zonnig dan aan het begin van het jaar. Het zwaartepunt van de puntenwolk is in de loop van 2007 een stuk naar links opgeschoven. Een aantal indicatoren schoof vanuit het groene kwadrant door naar het oranje kwadrant, de fase van teruggang. Toch presteerden alle indicatoren nog altijd boven hun eigen langjarig gemiddelde.

Overgang naar volgende fase in conjunctuurcyclus

Het conjunctuurbeeld is in de loop van 2008 minder florissant geworden. Het zwaartepunt van de puntenwolk in de klok is in september over de grens van 'hoogconjunctuur' doorgeschoven naar 'teruggang'. In september stonden er drie indicatoren in het rode kwadrant: de productie, het consumentenvertrouwen en het oordeel van consumenten over de vraag of het een gunstige tijd is voor het doen van grote aankopen. Deze indicatoren presteren onder hun eigen langjarig gemiddelde en de groei neemt af.

Toelichting

De opeenvolgende fasen in een conjunctuurgolf, hoogconjunctuur, teruggang, laagconjunctuur en herstel, worden door het CBS gevat in een klok met vier kwadranten. Aan het eind van elke maand wordt de verdeling van vijftien conjunctuurrelevante indicatoren over deze kwadranten vastgesteld. Het gaat daarbij om een selectie van arbeidsmarktindicatoren, vertrouwensindicatoren en economische indicatoren (waaronder het bbp). Een deel van de gekozen indicatoren loopt doorgaans voorop in de conjunctuurbeweging, anderen lopen daarmee gelijk of ijlen na.

De Conjunctuurklok werkt met real-time beschikbare gegevens. Eenmaal gepubliceerd wijzigt een klok niet meer. Er wordt in feite elke maand een foto gemaakt, op grond van de dan beschikbare data. Eventuele bijstellingen op de cijfers achteraf worden zichtbaar in de Conjunctuurklok van de maand waarin deze gepubliceerd zijn, en niet in de klok van de perioden waarop de bijstellingen betrekking hebben.

Kerncijfers: Bruto Binnenlands Produkt tegen marktprijzen

	2004	2005	2006*	2007*	2008 1e kwartaal*	2008 2e kwartaal*
	<i>% volumeverandering t.o.v. zelfde periode vorig jaar</i>					
Bruto binnenlands product (mp) ¹⁾	2,2	2,0	3,4	3,5	3,3	3,0
Invoer goederen en diensten f.o.b. ²⁾	5,7	5,4	8,2	5,7	7,6	5,1
Consumptie huishoudens incl. IZWh	1,0	1,0	0,0	2,1	2,3	2,3
Consumptie overheid	-0,1	0,5	9,0	3,0	0,5	0,4
Investerings in vaste activa totaal	-1,6	3,7	7,5	4,9	7,2	9,8
Verandering in voorraden	0,1	0,1	-0,1	-0,4	0,5	-1,1
Uitvoer goederen en diensten f.o.b. ²⁾	7,9	6,0	7,3	6,5	6,5	4,1

¹⁾ mp = marktprijzen.

²⁾ f.o.b.= free on board.

Krappe koopwoningenmarkt in het westen

10

Woningvoorraad sinds 2000 met 7 procent gegroeid

- 80 duizend nieuwbouwwoningen in 2007 erbij, het hoogste aantal in tien jaar
- Ruim de helft van de woningvoorraad bestaat uit eigenwoningen

Jaarlijks 200 duizend woningen verkocht

- Helft woningtransacties in het westen van het land
- Woningen in het westen wisselen vaker van eigenaar

In het westen stijgen de woningprijzen bovengemiddeld

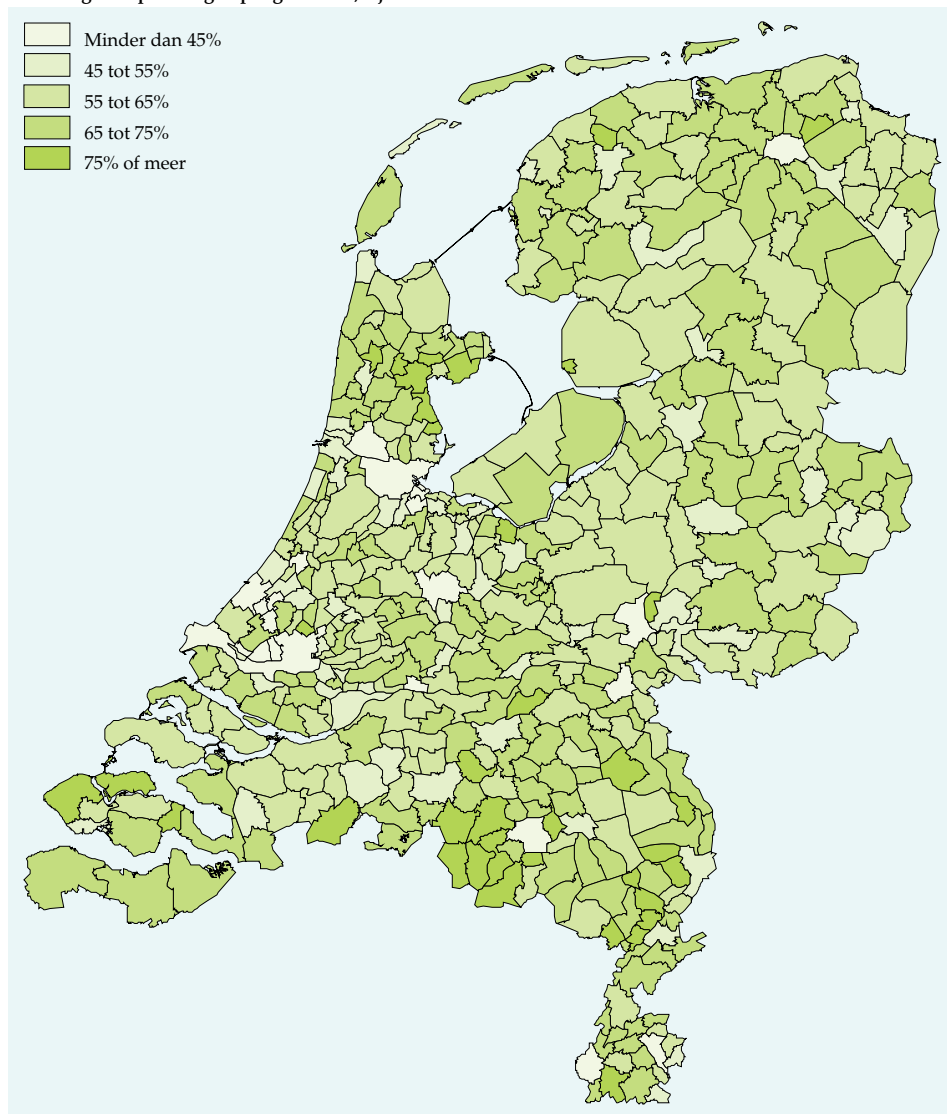
- Vrijstaande woningen in Nederland stijgen het meest in prijs
- Sterke stijging prijzen appartementen in Nederland

1. Woningvoorraad sinds 2000 met 7 procent gegroeid

- 80 duizend nieuwbouwwoningen in 2007 erbij, het hoogste aantal in tien jaar
- Ruim de helft van de woningvoorraad bestaat uit eigenwoningen

Op 1 januari 2008 waren er in ons land iets meer dan 7 miljoen woningen. Dat komt neer op 208 woningen per km². Meer dan de helft van de woningen staat in Zuid- en Noord-Holland en Noord-Brabant. In elk van deze provincies staan meer dan één miljoen

Percentage koopwoningen per gemeente, 1 januari 2006

woningen. De woning- en bevolkingsdichtheid zijn verreweg het hoogst in Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht. In Drenthe, Friesland en Zeeland staan de minste woningen per vierkante kilometer.

De woningvoorraad is sinds 2000 met bijna 7 procent gegroeid. De sterkste groei vond plaats in Flevoland; het aantal woningen nam hier toe met 20 procent. Sinds 1990 is het aantal woningen zelfs bijna verdubbeld van 80 duizend naar 146 duizend. Ook de provincie Utrecht kende een flinke groei van 10 procent (2000–2007). De groei was het traagst in de provincie Groningen.

Meer woningen opgeleverd

Nadat het ongeveer dertig jaar rustig is geweest, is vanaf 2004 het aantal opgeleverde nieuwbouwwoningen weer geleidelijk toegenomen. In 2007 zijn ruim 80 duizend nieuwbouwwoningen opgeleverd, het hoogste niveau in bijna tien jaar. Daarnaast is in 2007 de woningvoorraad door woningsplitsing of bestemmingswijziging uitgebreid met ruim 7 duizend. Het aantal opgeleverde woningen was 1,2 procent van de woningvoorraad.

In 2007 zijn bijna 24 duizend woningen aan de voorraad onttrokken, waarvan 80 procent door sloop. De overige 20 procent zijn door samenvoeging of bestemmingswijziging onttrokken. In Zuid- en Noord-Holland zijn zowel in 2006 als in 2007 de meeste woningen onttrokken door sloop. In Flevoland komt sloop nog nauwelijks voor.

Steeds meer koopwoningen

Op 1 januari 2006 werd 54 procent van het aantal woningen in Nederland bewoond door de eigenaar en 43 procent door een huurder. Van de overige 3 procent is dit onbekend. Het aandeel koopwoningen neemt al jaren gestaag toe, met een versnelling eind jaren negentig. In 1970 was slechts 35 procent van de woningvoorraad een koopwoning.

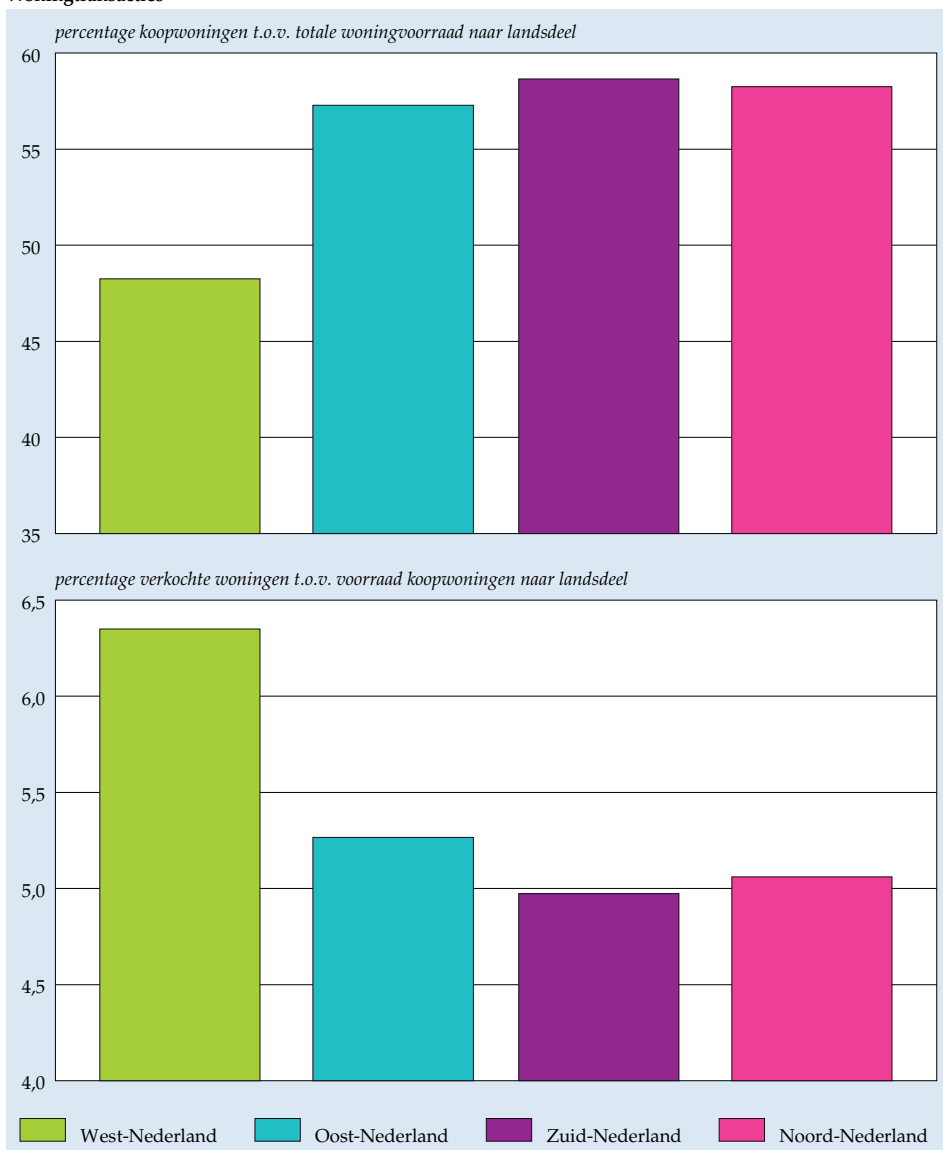
In het algemeen staan in de stedelijke gebieden relatief meer huurwoningen en in landelijke gebieden meer eigenwoningen. Afgezien van Zuid- en Noord-Holland ligt in alle provincies het percentage koopwoningen hoger dan het percentage huurwoningen. Het lagere aandeel koopwoningen in Noord- en Zuid-Holland kenmerkt het stedelijke karakter van deze provincies.

2. Jaarlijks 200 duizend woningen verkocht

- Helpt woningtransacties in het westen van het land
- Woningen in het westen wisselen vaker van eigenaar

Door de toegenomen belangstelling voor koopwoningen vinden op langere termijn op de woningmarkt steeds meer woningtransacties plaats. De afgelopen jaren ligt dit aantal rond 200 duizend. Tussenwoningen en appartementen worden het meest verkocht. Beide typen woning komen ook het meeste voor. De meeste woningen wisselden in december van eigenaar, in januari de minste.

Woningtransacties

Bron: CBS (Woningvoorraadbestand 1 januari 2006). Kadaster (Transactiebestand 2006).

Bijna de helft van de woningtransacties vindt plaats in het westen¹⁾ van het land. Dit verbaast niet, aangezien hier de meeste woningen staan. Slechts 10 procent van alle

¹⁾ Landsdelen:

Noord = Groningen, Friesland, Drenthe

Oost = Overijssel, Flevoland, Gelderland

West = Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland, Zeeland

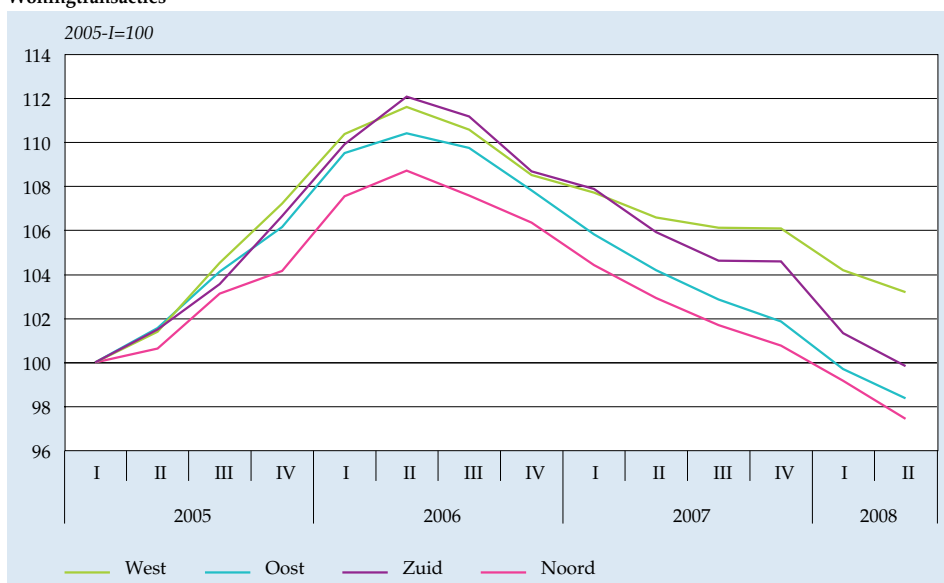
Zuid = Noord-Brabant, Limburg

transacties vindt plaats in het noorden van het land. In het oosten en het zuiden is dit percentage 20 procent.

Het aanbod van koopwoningen ten opzichte van de totale woningvoorraad is in het westen van Nederland het kleinst. Geconcludeerd kan worden dat in West-Nederland een woning gemiddeld éénmaal in de zestien jaar wordt verkocht. In de overige landsdelen is dit gemiddeld twintig jaar. Appartementen en tussenwoningen worden het meest verhandeld in het westen van het land.

In het tweede kwartaal van 2006 bereikte het aantal transacties een top. Daarna zijn de woningverkoppen gestaag afgenomen. Begin 2008 lag het gemiddelde aantal woningverkoppen in Noord-Nederland weer op niveau van begin 2005. In het westen is het gemiddelde aantal verkopen het minst afgenomen.

Woningtransacties

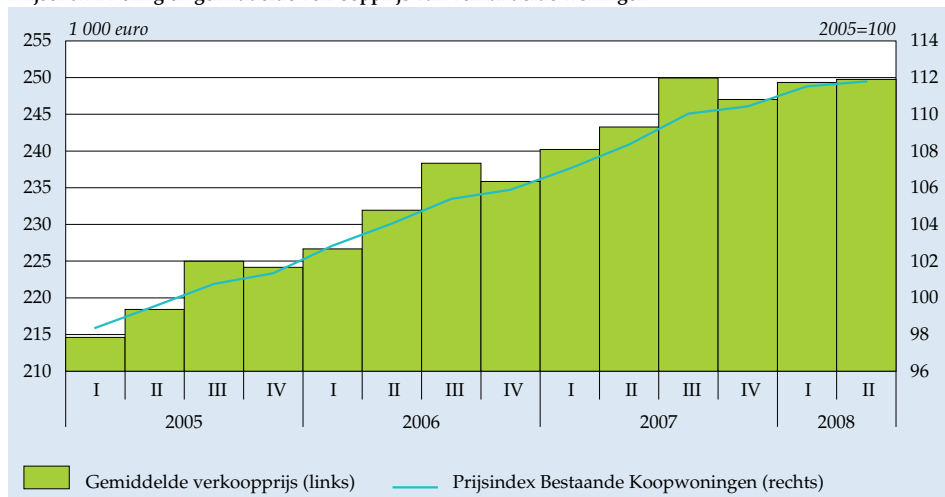
Bron: CBS, Kadaster (Transactiebestand).

Laagste huizenprijsstijging in het tweede kwartaal van 2008

De afnemende transacties hebben effect op de verkoopprijzen. De huizenprijzen zijn sinds 2005 met gemiddeld ongeveer 12 procent toegenomen. De jaar-op-jaar-prijsontwikkeling schommelt, na een enorme prijsexplosie in 1999 en 2000, al enkele jaren rond vier procent. In het tweede kwartaal 2008 zijn de huizen met 3,2 procent toegenomen ten opzichte van een jaar eerder. Dit is de kleinste stijging in jaren, maar nog altijd meer dan de inflatie in dat kwartaal. Deze afname van de prijsstijging deed zich voor in alle gewesten en bij alle woningtypen. Het aantal transacties is in 2008 sterk afgenomen. In het eerste halfjaar van 2008 wisselden er bijna 90 duizend woningen van eigenaar. Dit is het minste aantal sinds 2005. Het jaar 2006 was een topjaar met ruim 100 duizend transacties in de eerste zes maanden.

In de verkoopprijzen zit een duidelijke seizoencomponent. In het derde kwartaal wisselen relatief meer duurdere woningen van eigenaar. Doordat tussen het moment van verkoop en het transport van een woning gemiddeld drie maanden zitten, vinden de onderhandelingen van duurdere woningen voornamelijk in het tweede kwartaal van een jaar plaats. Dit 'lente-effect' is jaarlijks terugkerend.

Prijsontwikkeling en gemiddelde verkoopprijs van verhandelde woningen

Bron: CBS, Kadaster.

3. In het westen stijgen de woningprijzen bovengemiddeld

- Vrijstaande woningen in Nederland stegen het meest in prijs
- Sterke stijging prijzen appartementen In Nederland

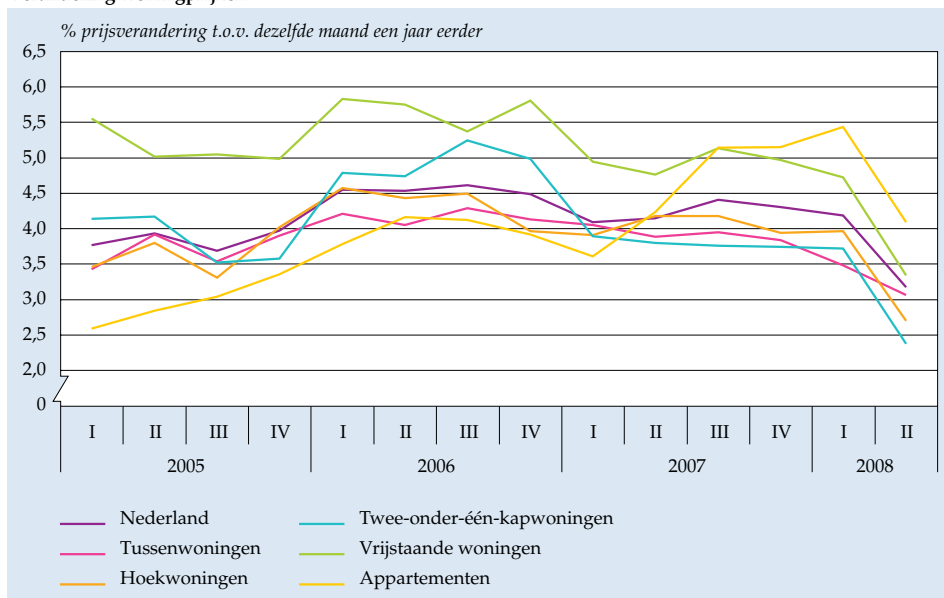
In het westen van Nederland zijn de verkoopprijzen van woningen meer gestegen dan gemiddeld in Nederland. In dit deel van Nederland vindt ook bijna de helft van alle transacties plaats. De jaar-op-jaar-ontwikkeling schommelt tussen de 3,9 en 5,4 procent. In de andere delen van het land ligt deze prijsverandering tussen 1,8 en 4,9 procent, met uitzondering van Noord-Nederland. Tot het tweede kwartaal 2007 stegen hier de huizenprijzen ook bovengemiddeld. De jaar-op-jaar-prijsverandering is daarna echter flink gedaald en ligt momenteel onder het landelijke gemiddelde. De prijstoenname is in het oosten en zuiden van het land al enkele jaren het kleinst.

In het noorden van het land worden veruit de goedkoopste woningen verkocht. De gemiddelde waarde²⁾ ligt hier rond 178 duizend euro. Woningen die in de overige

²⁾ De gemiddelde waarde is gebaseerd op de voorlopige WOZ-waarde met peildatum 1 januari 2007 van woningen verhandeld in de eerste zes maanden van 2008.

landsdelen van eigenaar wisselen, liggen gemiddeld tussen 214 en 232 duizend euro. Vrijstaande woningen stegen relatief het meeste in prijs vergeleken met de overige woningtypen. Deze woningen zijn ook veruit het duurst met gemiddeld 373 duizend euro. Sinds het tweede kwartaal van 2007 stijgen de prijzen van appartementen ook flink. De prijsverandering van dit woningtype, die over het algemeen in het goedkopere segment zitten met een gemiddelde van 163 duizend euro, steeg sindsdien boven het gemiddelde uit.

Verandering woningprijzen

Bron: CBS/Kadaster.

Deze prijsstijging komt eveneens tot uitdrukking in de prijstoename in West-Nederland waar de meeste transacties van appartementen plaatsvindt. De prijsstijging van twee-onder-één-kapwoningen is, na een kleine prijsexplosie in 2006, gedaald tot onder het gemiddelde.

4. Nieuwe prijsindex voor bestaande koopwoningen

Het CBS en het Kadaster publiceren sinds het begin van 2008 gezamenlijk de prijsindex bestaande koopwoningen (PBK). De PBK heeft als doel de prijsverandering te meten van bestaande woningen die verkocht zijn aan een particuliere koper en op Nederlandse grond staan.

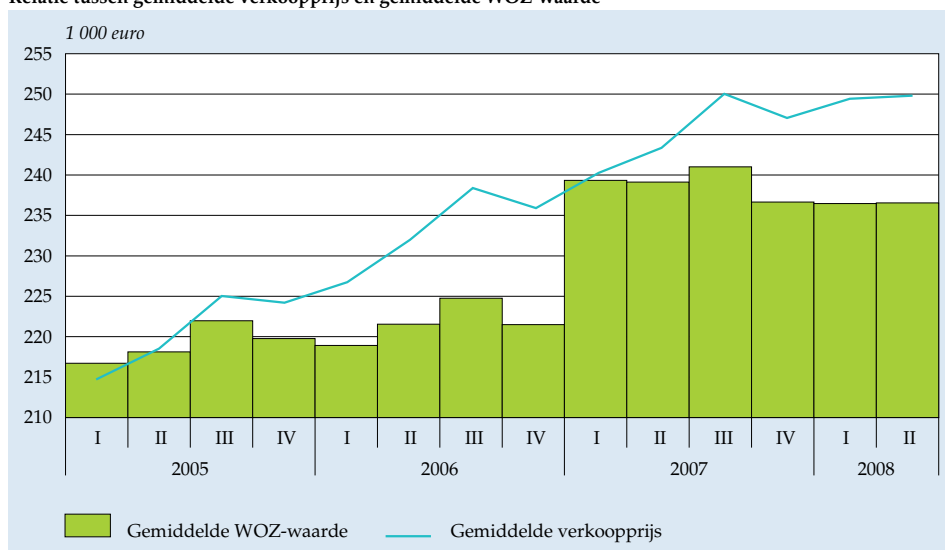
De PBK is gebaseerd op de SPAR-methode (Sale Price Appraisal Ratio). Verschillende landen maken al gebruik van deze methode om een prijsindex voor bestaande koopwoningen te berekenen. De methode maakt gebruik van *matched pairs*. Het combineert (officieel)

geschatte verkoopprijzen met werkelijke verkoopprijzen. Vanwege het feit dat van het grootste deel van de woningen die in een bepaalde periode verkocht worden, geen verkoopprijzen bekend zijn in de basisperiode, worden deze basisprijzen geschat met behulp van (officieel) geschatte verkoopprijzen.

Hiervoor zijn in Nederland de WOZ-gegevens³⁾ beschikbaar. Simpel gezegd kijkt de methode naar de verandering in de verhouding van de gemiddelde koopsom en de gemiddelde WOZ-waarde van de verkochte woningen. Het delen door de gemiddelde WOZ-waarde fungeert in feite als een kwaliteitscorrectie, waardoor de rekenmethode nauwelijks gevoelig is voor verschillen in de woningkenmerken en de kwaliteit van de verkochte woningen. Immers, de verkoopprijs van een woning wordt vergeleken met zijn eigen geschatte prijs, de WOZ-waarde. Dit is de basis van de PBK. In de berekening van de PBK is bovendien een factor opgenomen die corrigeert voor eventuele onder- of overwaardering van de WOZ-waarde van woningen.

In enkele kwartalen ligt de gemiddelde verkoopprijs boven de ontwikkeling van de prijsindex. In deze perioden zijn meer woningen uit het relatieve duurdere segment verhandeld, terwijl die in verhouding niet meer in prijs zijn gestegen dan relatief goed-

Relatie tussen gemiddelde verkoopprijs en gemiddelde WOZ-waarde

Voor de jaren 2005 en 2006 is WOZ-waarde met peildatum 1 januari 2005 gebruikt; voor 2007 en 2008 de WOZ-waarde met peildatum 1 januari 2007.

Bron: CBS/Kadaster.

³⁾ De Wet Waardering Onroerende Zaken (WOZ) is sinds 1 januari 1995 van kracht en verplicht gemeenten al het onroerende goed binnen de gemeentegrenzen periodiek te taxeren en de aldus vastgestelde WOZ-waarde te gebruiken bij het bepalen van de gemeentelijke aanslag Onroerende zaak belastingen (OZB). De WOZ-waarde is de waarde die een woning heeft als deze op de waardepeildatum verhandeld zou worden.

kopere woningen. Dit geeft aan dat de ontwikkeling van de gemiddelde verkoopprijs van verkochte woningen geen uitsluitsel geeft over de zuivere prijsontwikkeling van deze woningen. Doordat elke maand andere woningen worden verkocht, wordt er bij de gemiddelde verkoopprijs geen rekening gehouden met eventuele verschillende kenmerken van de verkochte woningen.

De grafiek illustreert per kwartaal de gemiddelde verkoopprijs en de WOZ-waarde van de woningen die van eigenaar zijn verwisseld. Er is een duidelijk verband te zien. Als er gemiddeld duurere woningen, ofwel woningen met een hogere gemiddelde WOZ-waarde, worden verhandeld, stijgt ook de gemiddelde verkoopprijs. Door naar de verhouding tussen de verkoopprijs en de WOZ-waarde te kijken, wordt dit kwaliteitsverschil geëlimineerd. Kort samengevat is het verschil tussen de gemiddelde koopsom per kwartaal een mengeling van het verschil in prijs en kwaliteit van de verkochte woningen, terwijl bij de PBK het verschil wordt verklaard door de prijs.

Toelichting

De Prijsindex Bestaande Koopwoningen (PBK)

Formule (1) geeft de gebruikte SPAR-formule weer:

$$(1) \quad I_t = \frac{\sum_{j=1}^{n_t} P_{jt} / \sum_{j=1}^{n_t} WOZ_{j0}}{\sum_{i=1}^{n_{i0}} P_{i0} / \sum_{i=1}^{n_{i0}} WOZ_{i0}} \cdot 100$$

waarbij,

- I_t is de prijsindex van periode t
- n_t is het aantal transacties in periode t , n_{t_0} het aantal transacties in de basisperiode t_0
- boven de streep: de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van de verkochte woningen j in periode t en de gemiddelde WOZ-waarde van deze woningen j op het waardepeilmoment 0
- onder de streep: de verhouding van de gemiddelde verkoopprijs van de verkochte woningen i in basisperiode t_0 en de gemiddelde WOZ-waarde van deze woningen i op het waardepeilmoment 0 .

Omdat van het grootste deel van de woningen die in een bepaalde periode verkocht worden geen verkoopprijzen bekend zijn in de basisperiode, worden deze basisprijzen geschat met behulp van (officieel) geschatte verkoopprijzen. Hiervoor zijn de WOZ-gegevens beschikbaar.

In de berekening van de PBK is bovendien een factor opgenomen die corrigeert voor eventuele onder- of overwaardering van de WOZ-waarde van woningen.

Kerncijfers: Woningvoorraad¹⁾ per provincie

	Woningvoorraad			Woning- dichtheid	Bevolkings- dichtheid
	1990	2000	2008	2008	2008
	<i>x 1000</i>			<i>per km²</i>	
Groningen	225	244	250	107	246
Friesland	235	262	277	83	192
Drenthe	166	192	205	78	185
Overijssel	370	425	456	137	337
Flevoland	80	122	146	103	267
Gelderland	653	747	797	160	399
Utrecht	384	447	493	356	867
Noord-Holland	991	1 117	1 193	448	983
Zuid-Holland	1 318	1 461	1 540	547	1 229
Zeeland	149	164	172	96	213
Noord-Brabant	809	938	1005	204	493
Limburg	422	472	496	231	522
Nederland	5 802	6 590	7 030	208	486

¹⁾ Stand per 1 januari.

Buitenlandse ondernemingen in Nederland presteren goed

Weinig, maar wel grote buitenlandse bedrijven in Nederland

- Buitenlandse bedrijven goed voor een achtste deel van het bbp
- Buitenlandse bedrijven productiever en innovatiever

Ruim één miljoen werknemers bij buitenlandse ondernemingen

- Minder vrouwen, meer hoogbetaalden bij buitenlandse ondernemingen
- Meer allochtonen bij verandering van bedrijfseigendom

Buitenlandse ondernemingen spelen een steeds grotere rol in de Nederlandse economie en samenleving. Buitenlandse ondernemingen dragen inmiddels al 12,5 procent bij aan het bruto binnenlands product (2005). Steeds meer ondernemingen komen in buitenlandse handen. Een voorbeeld is het Nederlandse bedrijf Hoogovens, dat eerst het Engelse Corus werd en nu in handen is van het Indiase TATA. Tegelijkertijd zijn Nederlandse bedrijven zoals Philips, Shell, Unilever en DSM zelf ook wereldwijd actief. De voorbeelden illustreren de internationale trend dat buitenlandse investeringen steeds belangrijker worden voor nationale economieën.

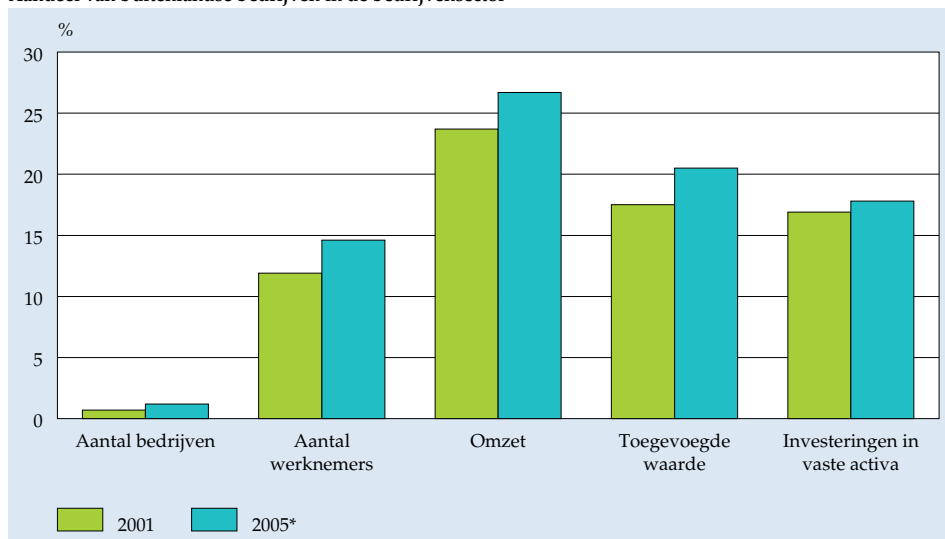
1. *Weinig, maar wel grote buitenlandse bedrijven in Nederland*

- Buitenlandse bedrijven goed voor een achtste deel van het bbp
- Buitenlandse bedrijven productiever en innovatiever

Het absolute aantal buitenlandse bedrijven in ons land is klein in vergelijking met het aantal bedrijven dat in Nederlandse handen is. Slechts iets meer dan 1 procent van alle bedrijven in ons land is in buitenlandse handen. Maar deze ondernemingen zijn wel veel groter dan het gemiddelde Nederlandse bedrijf. Hierdoor spelen zij toch een belangrijke rol in de Nederlandse economie. Zo zijn alle buitenlandse ondernemingen in 2005 samen verantwoordelijk voor 15 procent van de Nederlandse werkgelegenheid, 27 procent van de in Nederland behaalde omzet en 12,5 procent van het Nederlandse bbp.

De verhoudingscijfers laten zien dat buitenlandse bedrijven efficiënter produceren dan Nederlandse bedrijven. Ze produceren met relatief weinig werknemers toch een groot deel van ons binnenlands product. Ze laten ook zien dat ze in hun productieprocessen relatief meer importen verbruiken dan Nederlandse bedrijven. Het aandeel van buitenlandse bedrijven in de totale Nederlandse toegevoegde waarde (bbp) is namelijk lager dan hun aandeel in de totale omzet.

Aandeel van buitenlandse bedrijven in de bedrijvensector

Buitenlandse bedrijven vaker actief in onderzoek en ontwikkeling

Bedrijven die actief zijn op het gebied van onderzoek en ontwikkeling (R&D) en innovatie worden vaak gezien als de motor van de economische groei in hoogontwikkelde landen. Globalisering speelt bij bedrijven op het gebied van R&D en innovatie een belangrijke rol. Een substantieel deel van het in Nederland uitgevoerde onderzoek en ontwikkeling door

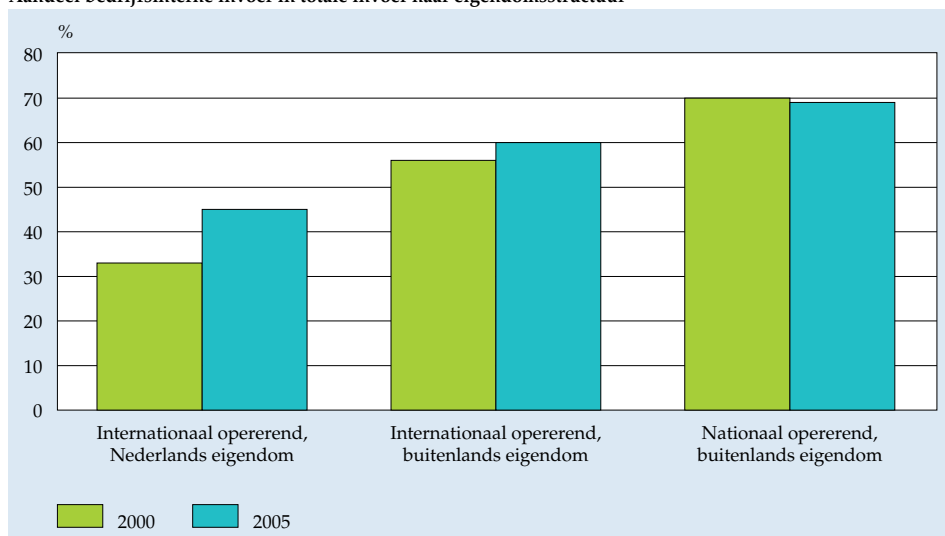
bedrijven wordt door buitenlandse ondernemingen gedaan. Ongeveer 30 procent van de uitgaven op dit gebied komt voor rekening van buitenlandse bedrijven. Ook het percentage buitenlandse ondernemingen onder ondernemingen met veel R&D-personeel is relatief hoog. Het percentage bedrijven dat intellectuele eigendomsrechten, octrooien en gedeponeerde handelsmerken aanvraagt, is ook hoger onder buitenlandse bedrijven dan onder Nederlandse. Tenslotte is ook het percentage bedrijven dat (nationale) overheidssteun ontvangt voor innovatie hoger onder buitenlandse bedrijven dan onder Nederlandse.

Meer bedrijfsinterne handel door buitenlandse bedrijven

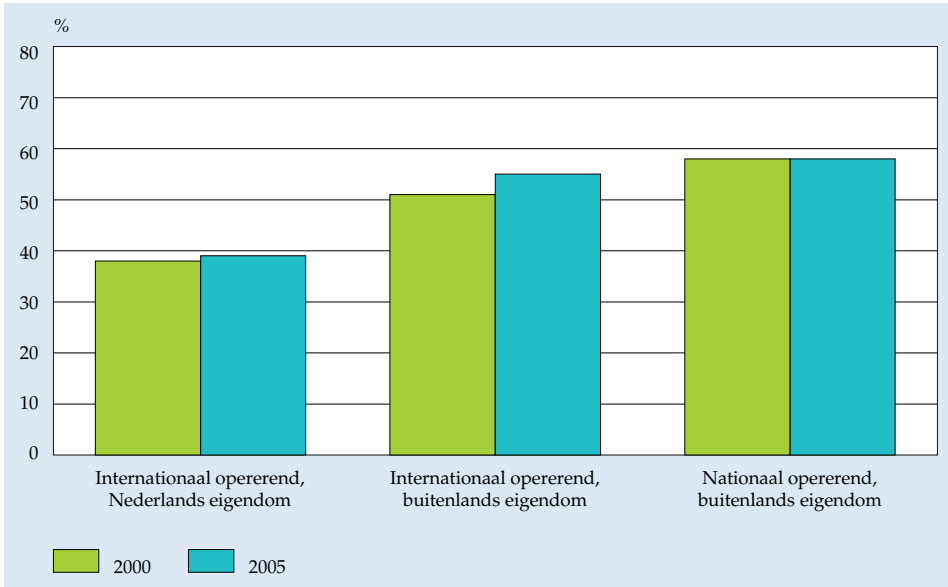
Voor een handelsland als Nederland is de internationale handel erg belangrijk. Steeds vaker zijn internationale investeringen en internationale handel met elkaar verbonden. Dochters van internationale ondernemingen (in Nederlandse of buitenlandse handen) wisselen goederen en diensten uit met dochterondernemingen van dezelfde onderneming in andere landen. Een dergelijke internationale uitwisseling van goederen en diensten binnen een onderneming wordt bedrijfsinterne handel genoemd. In de grafieken wordt het aandeel bedrijfsinterne in- en uitvoer in totale in- en uitvoer naar eigendomsverhoudingen weergegeven voor de grootste in Nederland opererende niet-financiële ondernemingen in 2000 en 2005.

Buitenlandse ondernemingen handelen relatief meer bedrijfsintern dan Nederlandse ondernemingen. Bij de buitenlandse ondernemingen zonder buitenlandse dochters is de bedrijfsinterne handel het hoogst. Deze ondernemingen handelen dus ofwel met hun moederonderneming of met zusterondernemingen in het buitenland. In de periode 2000–2005 is het aandeel van bedrijfsinterne invoer vooral bij de Nederlandse ondernemingen gestegen. In dezelfde periode is het aandeel bedrijfsinterne uitvoer alleen bij internationaal opererende ondernemingen in buitenlands eigendom substantieel toegenomen.

Aandeel bedrijfsinterne invoer in totale invoer naar eigendomsstructuur

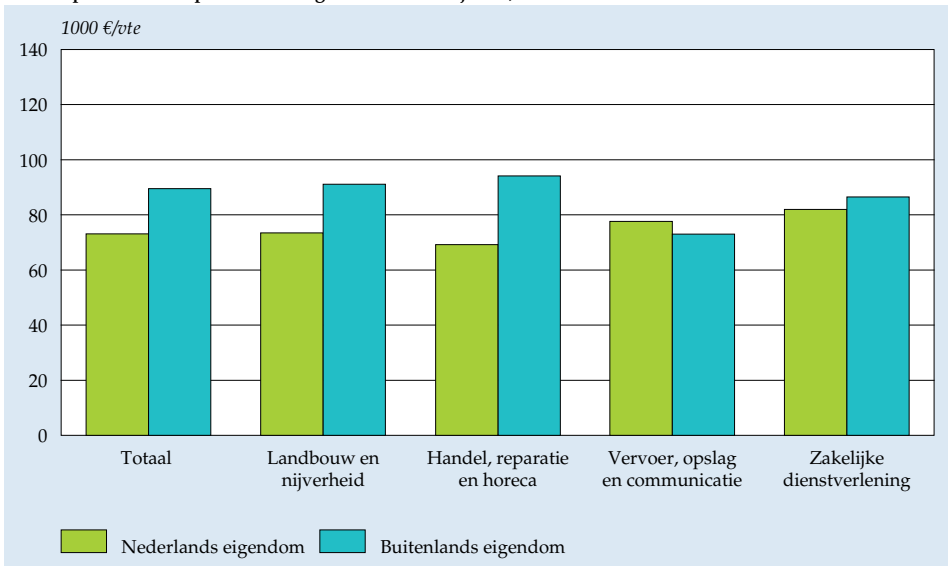
Aandeel bedrijfsinterne uitvoer in totale uitvoer naar eigendomsstructuur

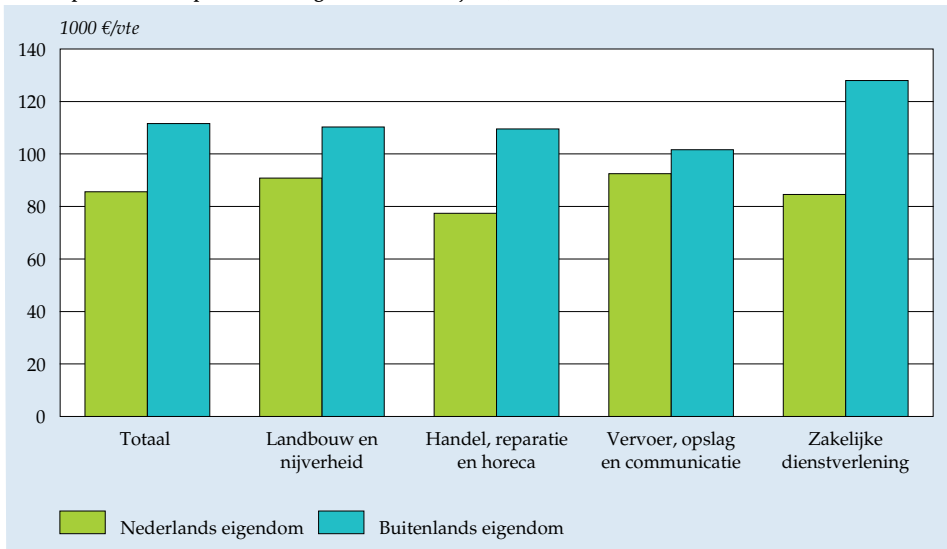
Buitenlandse ondernemingen zijn productiever

Er zijn duidelijke verschillen in arbeidsproductiviteit tussen in Nederland opererende buitenlandse ondernemingen en Nederlandse ondernemingen. Buitenlandse niet-financiële ondernemingen zijn gemiddeld productiever dan Nederlandse ondernemingen. De buitenlandse ondernemingen voegen per werknemer 14,2 duizend euro meer waarde

Arbeidsproductiviteit per vte naar eigendom en bedrijfstak, 2000

Arbeidsproductiviteit per vte naar eigendom en bedrijfstak, 2005

toe dan Nederlandse ondernemingen. Ook wanneer gecorrigeerd wordt voor factoren als omvang, bedrijfstak, R&D-uitgaven en exporten, zijn buitenlandse ondernemingen productiever dan Nederlandse.

Dit geldt echter niet voor iedere bedrijfstak. De verschillen zijn vooral groot in de landbouw, de nijverheid, en bij handel, reparatie en horeca. Bij de bedrijfstak vervoer, opslag en communicatie zijn de verschillen niet erg groot, hoewel in de periode 2000–2005 de productiviteit van buitenlandse ondernemingen wel sterker lijkt toegenomen dan van Nederlandse ondernemingen. Met name in 2005 zijn buitenlandse ondernemingen in de zakelijke dienstverlening productiever dan Nederlandse. Hieronder vallen bijvoorbeeld financiële dienstverleners en accountants- en consultancybedrijven.

2. Ruim één miljoen werknemers in dienst bij buitenlandse ondernemingen

- Minder vrouwen, meer hoogbetaalden bij buitenlandse ondernemingen
- Meer allochtonen bij verandering van bedrijfseigendom

De rol van buitenlandse bedrijven is substantieel in de Nederlandse economie. Ze zijn productiever dan Nederlandse bedrijven, dragen veel bij aan het Nederlandse bbp en investeren relatief meer in onderzoek en ontwikkeling. Daarnaast betalen buitenlandse bedrijven vaak beter dan Nederlandse bedrijven en hebben ze relatief meer hoog opgeleid personeel in dienst. Maar is toenemende globalisering positief voor de Nederlandse werkgelegenheid?

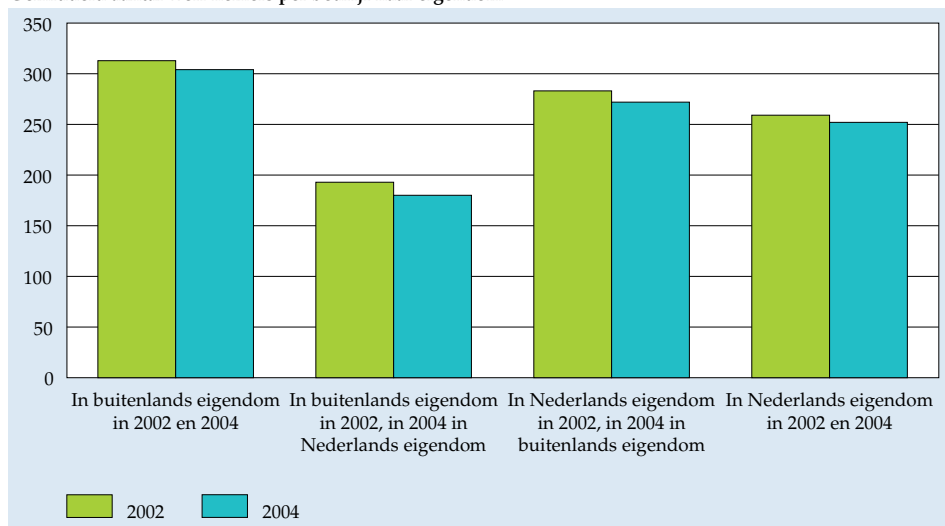
In deze paragraaf staan de eerste resultaten van een pilotonderzoek, waarin deze vraag centraal staat. De resultaten zijn gebaseerd op een groot bedrijvenpanel, met daaraan gekoppeld informatie over werknemers in de jaren 2002 tot en met 2004.

Vier typen bedrijf kunnen worden onderscheiden:

- ondernemingen die in 2002 in buitenlandse handen en in 2004 in Nederlandse handen waren;
- ondernemingen die in 2002 in Nederlandse handen en in 2004 in buitenlandse handen waren;
- ondernemingen die zowel in 2002 als in 2004 in buitenlandse handen waren;
- ondernemingen die in beide jaren in Nederlandse handen waren.

De bedrijven in dit panel zorgen in totaal voor ruim 15 procent van de werkgelegenheid in Nederland. Bij deze ondernemingen werken iets meer dan één miljoen mensen waarvan ongeveer 75 procent bij bedrijven die in beide jaren in Nederlandse handen waren. De gemiddelde omvang van de bedrijven is groot.

Gemiddeld aantal werknemers per bedrijf naar eigendom

Bij verkopen en overnames zijn vaak relatief grote bedrijven betrokken. Een relatief klein aantal bedrijven heeft hier mee te maken, maar er is wel een substantieel deel van de werknemers in Nederland bij betrokken.

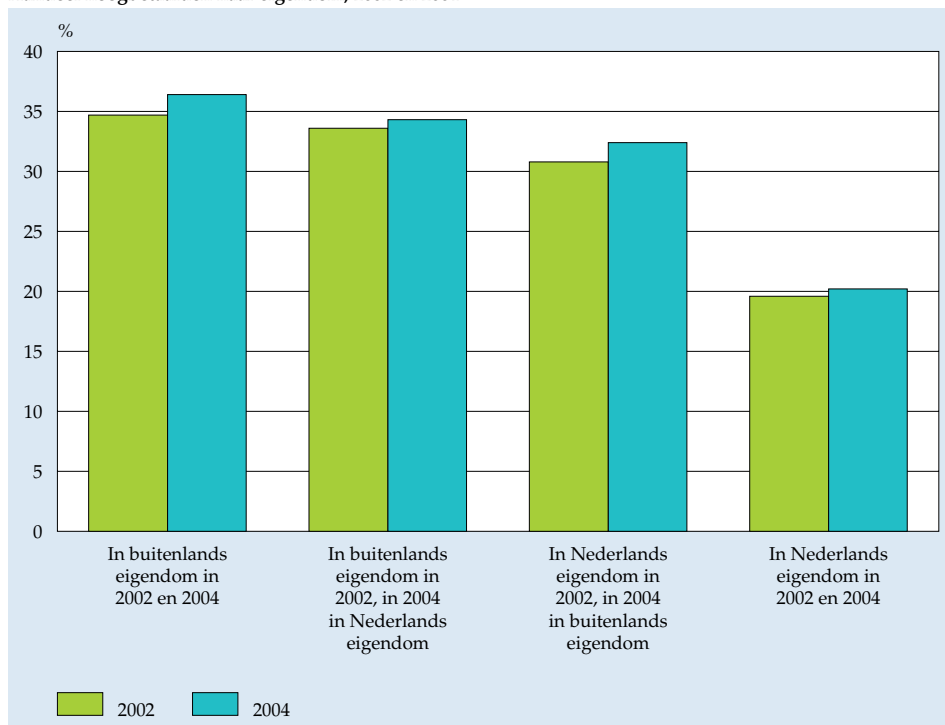
Hoogbetaalden vaker werkzaam bij buitenlandse bedrijven

Binnen de groep ondernemingen met een buitenlandrelatie zijn in één of beide jaren geen grote verschillen in het aandeel werkzame vrouwen, 50-plussers en allochtonen. Wel opvallend is het grote verschil tussen het aandeel hoogbetaalden in bedrijven die in

Nederlandse handen zijn gebleven en bedrijven die in buitenlandse handen zijn of zijn geweest.

De samenstelling van het werknemersbestand van ondernemingen met een moederbedrijf of dochteronderneming in het buitenland, verschilt aanzienlijk van de gemiddelde samenstelling van alle ondernemingen in Nederland. Het aandeel vrouwen is er lager, het aandeel hoogbetaalden hoger. Wat leeftijdsopbouw betreft (aandeel 50-plussers) en land van herkomst (aandeel niet-westerse allochtonen) zijn de verschillen klein.

Aandeel hoogbetaalden naar eigendom, 2002 en 2004

Begrippen

Omzet

Omzet is gelijk aan de opbrengst (exclusief btw) uit verkoop van goederen en diensten aan derden, na aftrek van kortingen, bonussen, statiegeld en doorberekende vrachtkosten. De totale omzet van alle bedrijven die in Nederland actief zijn, wordt voor een gedeelte gerealiseerd door ondernemingen in buitenlands eigendom. In 2005 bedroeg dit aandeel 27 procent.

Toegevoegde waarde

De toegevoegde waarde is het inkomen dat in het productieproces wordt gevormd. Het is te berekenen als het verschil tussen de productie (omzet tegen basisprijzen) en het intermediair verbruik (exclusief aftrekbare btw). Het intermediair verbruik bevat onder andere de kosten van grond- en hulpstoffen; de inkoopwaarde van handelsgoederen; de kosten van uitzendkrachten en alle overige kosten in brede zin met uitzondering van lonen, afschrijvingen op (im)materiële activa en rentelasten.

Beschrijving van de methodologie en de data

Voor de analyses is gebruik gemaakt van het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) en de Micronoom database. Uit het SSB is een databestand opgebouwd met baangegevens van personen uit het SSB waarbij de data zijn samengevoegd per bedrijf. Het Micronoom is een integratiekader voor bedrijfseconomische statistieken en bevat vrijwel alle variabelen uit onder meer de productiestatistieken, de Statistiek Financiën van Ondernemingen, de investeringsstatistiek en de statistiek van de internationale handel. Het Micronoom wordt vooral gevuld vanuit enquêtes. Dit betekent dat niet van elk bedrijf alle variabelen beschikbaar zijn.

Alle broninformatie is op het niveau van de bedrijfseenheid gekoppeld. Het resultaat is een analysebestand met het aantal banen in 2002 en 2004, aantal werkzame personen, aantal werknemers, innovatie-uitgaven, R&D, evenals achtergrondkenmerken van bedrijven zoals de economische sector en grootteklasse. In het onderzoek zijn uiteindelijk ruim 500 duizend bedrijven betrokken, goed voor ongeveer 7,5 miljoen banen. Eenmanszaken zijn niet meegenomen. Het bestand omvat 343 duizend bedrijven die zowel in 2002 als in 2004 voorkomen. Ruim 89 duizend bedrijven komen alleen in 2002 voor, ruim 70 duizend bedrijven komen alleen in 2004 voor. De marginale verdeling van het aantal bedrijven naar grootteklasse komt vrijwel overeen met de officiële cijfers uit de gecoördineerde populatieschattingen van het CBS. Dit betekent dat het databestand een goede weergave is van de werkelijke populatie bedrijven. De databestanden zijn niet gecorrigeerd voor selectiviteit als gevolg van ontbrekende informatie, noch zijn de gegevens opgehoogd naar bekende populatiekaders als het Algemeen Bedrijfsregister of andere relevante populatieregisters.

De uitkomsten van het productiviteitsonderzoek (paragraaf 1) zijn gebaseerd op het onderzoek onder de grootste niet-financiële ondernemingen.

Kerncijfers: Samenstelling werknemersbestand naar bedrijven, banen en eigendom, 2002–2004

	Vijftig- plussers	Hoog- betaalden	Vrouwen	Niet- westerse allochtonen	Totaal
	%				
Bedrijven					
Bedrijven alleen in 2002	19,5	38,4	28,9	22,1	
Bedrijven alleen in 2004	19,6	41,8	32,4	22,8	
Bedrijven in beide jaren	20,0	44,4	29,9	19,8	
	<i>x 1 000</i>				
Banen					
Banen in 2002	1 462	1 528	3 337	605	7 638
Banen in 2004	1 566	1 503	3 334	586	7 514
	%				
Eigendom					
In buitenlands eigendom in 2002 en 2004	20,0	36,4	24,7	8,8	
In buitenlands eigendom in 2002, in 2004 in Nederlands eigendom	21,5	34,3	23,6	10,3	
In Nederlands eigendom in 2002, in 2004 in buitenlands eigendom	19,3	32,4	25,4	8,6	
In Nederlands eigendom in 2002 en 2004	21,4	20,2	27,7	7,5	

Arbeidsmarkt en inkomen

Steeds meer mensen melden zich op de arbeidsmarkt

12

Arbeidsdeelname neemt toe

- Vrouwen maken inhaalslag op arbeidsmarkt
- Ouderen moeten langer doorwerken door afschaffing prepensioenregelingen

Afstand tot de arbeidsmarkt neemt af

- Steeds meer mensen op de arbeidsmarkt
- Zorg voor gezin minder vaak een reden om niet te werken

Aantal deeltijders groeit harder dan aantal voltijders

- 2,8 miljoen deeltijders
- Deeltijdwerkers steeds ouder

Minder werklozen

- Grootste daling werkloosheid onder niet-westerse allochtonen
- Meer vrouwen dan mannen werkloos

De arbeidsparticipatie van vrouwen is de laatste jaren voortdurend gestegen. Die toename is vooral zichtbaar bij vrouwen van 45 tot 55 jaar en bij vrouwen met jonge kinderen. Zorgen is steeds minder een reden om niet te werken.

1. Arbeidsdeelname neemt toe

- Vrouwen maken inhaalslag op arbeidsmarkt
- Ouderen moeten langer doorwerken door afschaffing prepensioenregelingen

Het hebben van een betaalde baan stimuleert de economische zelfstandigheid en bevordert de hechting aan de samenleving. Het belang van een hoge deelname wordt de komende jaren alleen maar groter, aangezien als gevolg van vergrijzing het relatieve aantal mensen in de beroepsgeschikte leeftijd afneemt. Daarbij kan een verdere toename van het arbeidsaanbod helpen de spanning op de arbeidsmarkt te temperen. Deze toename van het arbeidsaanbod moet vooral gezocht worden bij de groepen met een geringe arbeidsparticipatiegraad. De aandacht gaat daarbij vooral uit naar laagopgeleiden, allochtonen, ouderen en vrouwen.

De verschillen tussen de arbeidsdeelname van (niet-westerse) allochtonen en autochtonen zijn de afgelopen jaren niet afgenomen. Er is nog steeds een verschil van bijna 11 procent tussen de arbeidsdeelname van autochtonen en niet-westerse allochtonen, bij zowel mannen als vrouwen. Bij ouderen (55 tot 65 jaar) zijn de deelnameverschillen tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen iets minder klein dan bij de overige leeftijdsgroepen.

Ouderen (55-plus) participeren meer dan jongeren (25-min)

De arbeidsdeelname van ouderen is de afgelopen tien jaar sterk gestegen. Met een bruto participatiegraad van 45 procent participeren zij voor het eerst zelfs iets vaker dan jongeren (15 tot 25 jaar). Er is daarbij sprake van een cohorteffect: degene die later zijn geboren, moeten langer doorwerken dan voorheen vanwege afgeschafte prepensioenregelingen. Het verschil met de arbeidsdeelname van 25- tot 55-jarigen is echter nog steeds vrij groot. Van hen participeert 84 procent in 2007.

Ook vrouwen hebben de afgelopen jaren een enorme inhaalslag gemaakt. Hun arbeidsdeelname steeg van 40 procent in 1987 naar 61 procent in 2007. Daarmee naderen ze gestaag de arbeidsdeelname van mannen die al jaren stabiel is rond 78 procent. Gezien deze ontwikkelingen, liggen er duidelijk kansen om de spanning op de arbeidsmarkt te temperen. Vrouwen werken wel vaak in deeltijd, waardoor de mogelijkheden tot tempering toch beperkt zijn.

2. Afstand tot de arbeidsmarkt neemt af

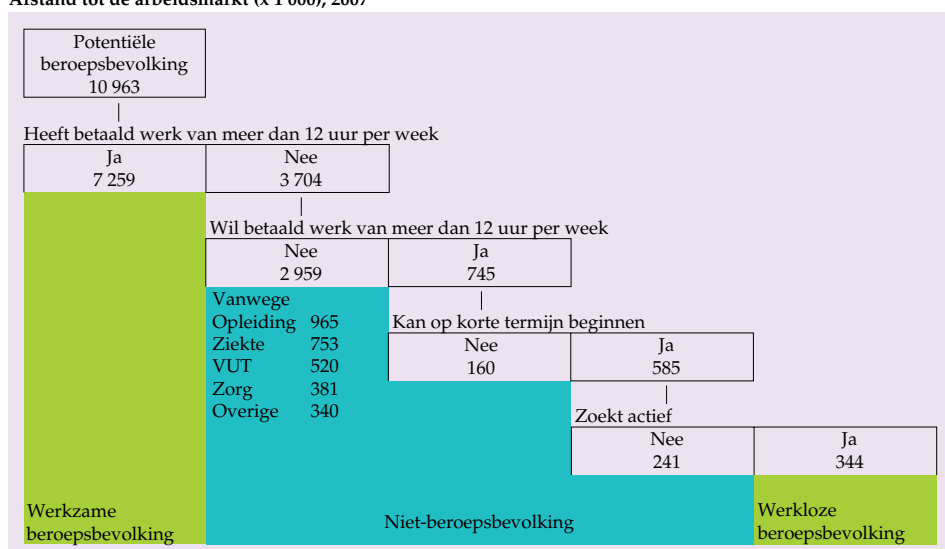
- Steeds meer mensen op de arbeidsmarkt
- Zorg voor gezin minder vaak een reden om niet te werken

In 2007 is de beroepsbevolking gegroeid, tot gemiddeld 7,6 miljoen personen. Dit is het hoogste aantal ooit. Het grootste deel, 7,3 miljoen personen, had een betaalde baan van 12 uur of meer per week en behoorde daarmee tot de werkzame beroepsbevolking.

In 2007 waren er 3,7 miljoen personen van 15 tot 65 jaar die geen baan hadden. Van hen zouden 746 duizend personen wel een baan willen. Slechts 344 duizend van hen worden beschouwd als werkloos. De anderen zijn óf niet op korte termijn beschikbaar, óf hebben niet actief naar werk gezocht. Zij horen per definitie niet tot de beroepsbevolking.

Het wel of niet willen werken geeft de mate van binding met de arbeidsmarkt aan. Personen die niet willen of kunnen werken behoren ook niet tot de beroepsbevolking. Het aantal personen dat niet participeert op de arbeidsmarkt daalt sinds 2005. Deze daling is zichtbaar bij de groep die aangeeft wel te willen werken, maar vooral bij de mensen die zeggen niet te willen of kunnen werken. Steeds meer niet-werkenden begeven zich op de arbeidsmarkt. Dat zorgt ervoor dat de werkzame beroepsbevolking toeneemt. De afstand tot de arbeidsmarkt wordt hierdoor kleiner.

Afstand tot de arbeidsmarkt (x 1 000), 2007

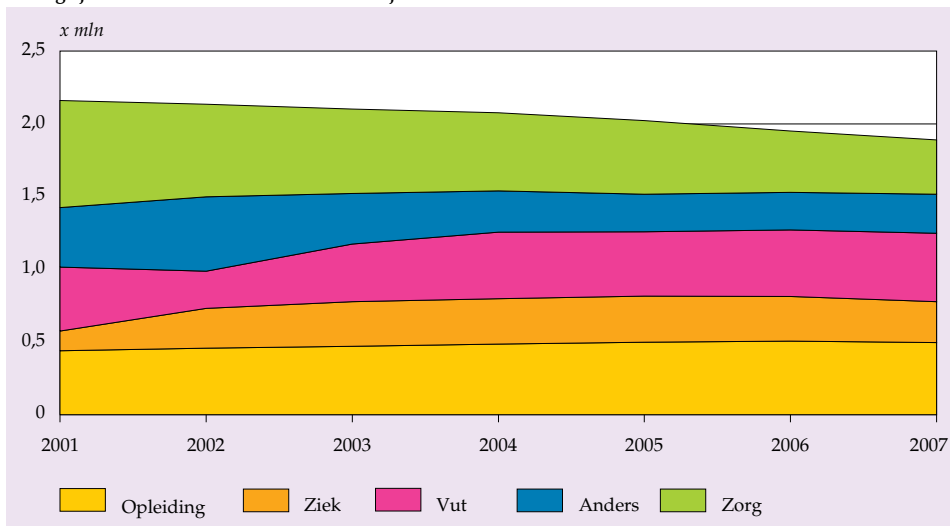
Steeds meer vrouwen doen mee

Voorals steeds meer vrouwen melden zich op de arbeidsmarkt. In 2001 gaven nog bijna 2,2 miljoen vrouwen aan dat ze niet wilden of konden werken. In 2007 waren dit er nog maar bijna 1,9 miljoen, een afname van 13 procent. Deze afname is vooral te danken aan het sterk dalende aantal vrouwen dat niet wil of kan werken vanwege de zorg voor het gezin of huishouden. Deze groep halveerde tot ruim 370 duizend in 2007. Daarmee vormden ze nog maar een vijfde van alle vrouwen die niet willen of kunnen werken. Zorg voor gezin of huishouden is de laatste twee jaar minder vaak een reden om niet te werken dan in de jaren daarvoor.

Arbeidsdeelname stijgt vooral bij vrouwen met jonge kinderen

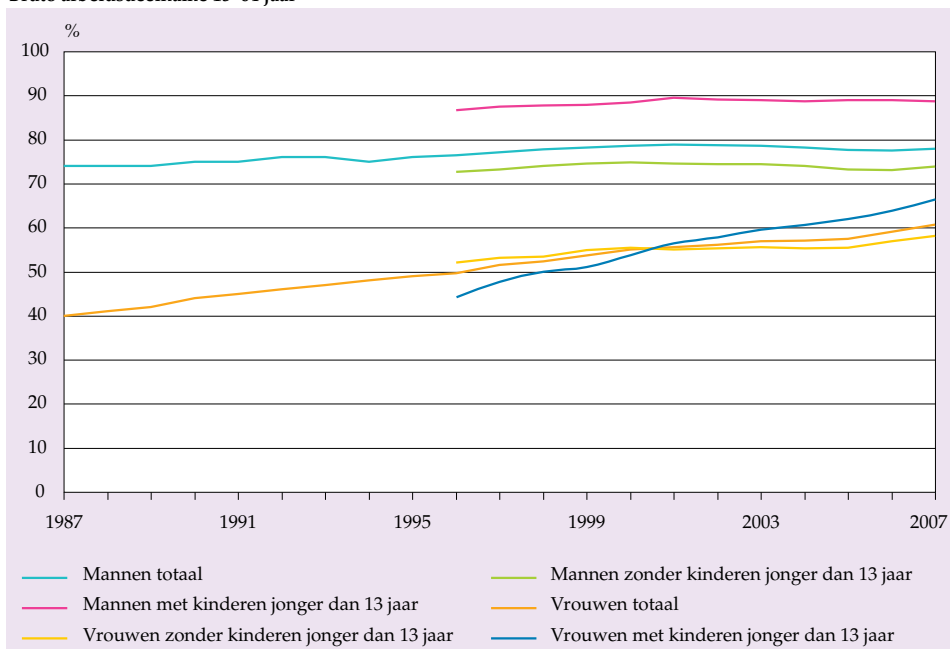
In de afgelopen jaren zijn er steeds meer vrouwen actief geworden op de arbeidsmarkt. In

Belangrijkste reden voor vrouwen van 15-64 jaar om niet te willen of kunnen werken

2007 was de bruto participatiegraad van vrouwen 61 procent. In 1987 was dat nog maar 40 procent. De toename van vrouwen op de arbeidsmarkt is zichtbaar bij bijna alle leeftijdsklassen en is het sterkst bij vrouwen van 45 tot 55 jaar. Alleen onder jonge vrouwen bleef de bruto arbeidsdeelname gelijk. Onder de mannen steeg de bruto deelname alleen

Bruto arbeidsdeelname 15-64 jaar

onder 55- tot 65-jarigen. Dit heeft te maken met het afschaffen van verschillende VUT- en prepensioenregelingen. In de overige leeftijdsklassen is de bruto deelnamegraad van mannen min of meer stabiel.

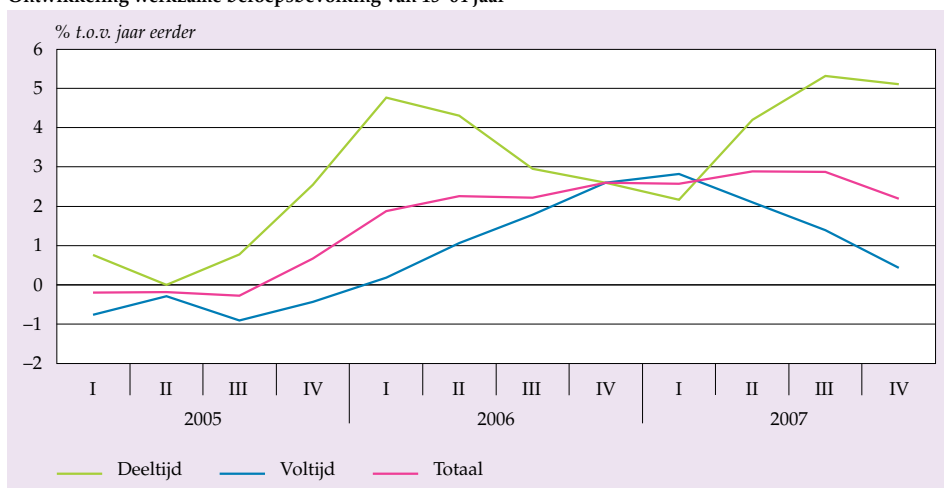
Aangezien zorg steeds minder een reden is om niet te werken, zijn er meer vrouwen die de zorg voor het gezin of huishouden willen of kunnen combineren met een baan, of op zoek zijn naar een baan. Vooral vrouwen met (jonge) kinderen hebben de zorg voor het gezin als reden om niet te werken. De arbeidsdeelname is daarom ook met name bij deze groep vrouwen sterk toegenomen. In 1996 participeerden vrouwen met jonge kinderen nog duidelijk minder dan vrouwen zonder jonge kinderen. In 2001 was de deelnamegraad van vrouwen met kinderen jonger dan 13 jaar al gelijk aan die van vrouwen zonder jonge kinderen. Sinds 2001 zijn juist de vrouwen met jonge kinderen vaker actief zijn op de arbeidsmarkt.

3. Aantal deeltijders groeit harder dan aantal voltijders

- 2,8 miljoen deeltijders
- Deeltijdwerkers steeds ouder

Met de toenemende arbeidsdeelname van vrouwen stijgt ook het aantal deeltijders harder dan het aantal voltijders. Het aantal mannen dat in deeltijd werkt, groeide de afgelopen jaren ongeveer even hard als het aantal in deeltijd werkende vrouwen. Vrouwen werken echter veel vaker in deeltijd dan mannen. Zeven op de tien vrouwen en slechts 15 procent van de mannen werken in deeltijd.

Ontwikkeling werkzame beroepsbevolking van 15-64 jaar

Bron: CBS

Sterke toename oudere deeltijders

In 2007 waren er 2,8 miljoen deeltijders, 112 duizend meer dan een jaar eerder, en een groei van 4,2 procent. Het aantal voltijders steeg in diezelfde periode met 1,7 procent tot 4,5 miljoen. Toch is het aantal voltijders nog altijd veel groter dan het aantal deeltijders.

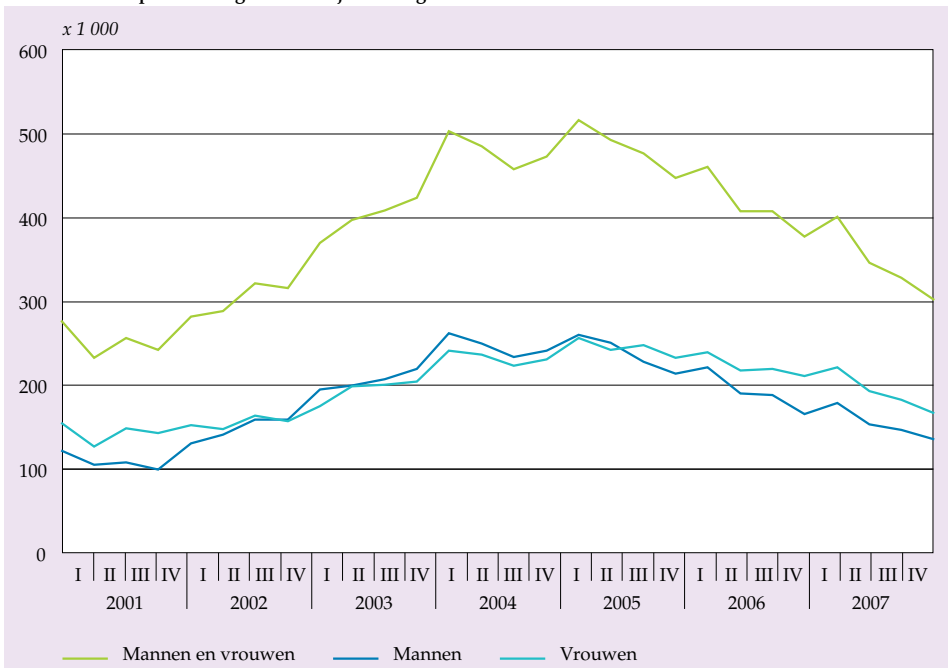
Het aantal deeltijders van 45 jaar en ouder is veel harder gegroeid dan het aantal jongere deeltijders. In 2007 werkten ruim 1 miljoen 45-plussers in deeltijd. Dat is 7,9 procent meer dan een jaar eerder. Vanaf het eerste kwartaal van 2006 lag de jaarlijkse groei van deze groep bijna elk kwartaal boven de 6 procent. Ook het totale aantal werkzame 45-plussers groeide fors. In 2007 bedroeg hun aantal 2,7 miljoen. Dat is 5,4 procent meer dan een jaar eerder.

4. Minder werklozen

- Grootste daling werkloosheid onder niet-westerse allochtonen
- Meer vrouwen dan mannen werkloos

Vanaf 2005 daalt de werkloze beroepsbevolking, procentueel het sterkst (ruim 25 procent) onder niet-westerse allochtonen. Ook daalde bij mannen de werkloosheid sterker dan onder vrouwen. Sinds 2005 zijn er meer vrouwen werkloos dan mannen. Tussen 2001 en 2005 was dat nog andersom. Eind 2007 waren 135 duizend mannen en 166 duizend vrouwen werkloos.

Werkloze beroepsbevolking van 15-64 jaar naar geslacht

Werkloosheid mannen volgt nauwkeurig de conjunctuurbeweging

Vooral bij mannen is er in de periode 2001–2007 sprake van een cyclus, waarbij het aantal werklozen duidelijker de conjunctuur volgt dan bij vrouwen. Ook de duur van de werkloosheid verloopt vanaf 2002 bij mannen anders dan bij vrouwen. De ontwikkeling van het aantal langdurig werklozen (langer dan 12 maanden werkloos) in de periode 2001–2007 loopt achter bij de ontwikkeling van het totale aantal werklozen. Het aantal werklozen is vooral tussen 2002 en 2004 flink toegenomen. Het percentage langdurig werklozen groeit echter pas vanaf 2003, terwijl die groei tot en met 2006 aanhoudt.

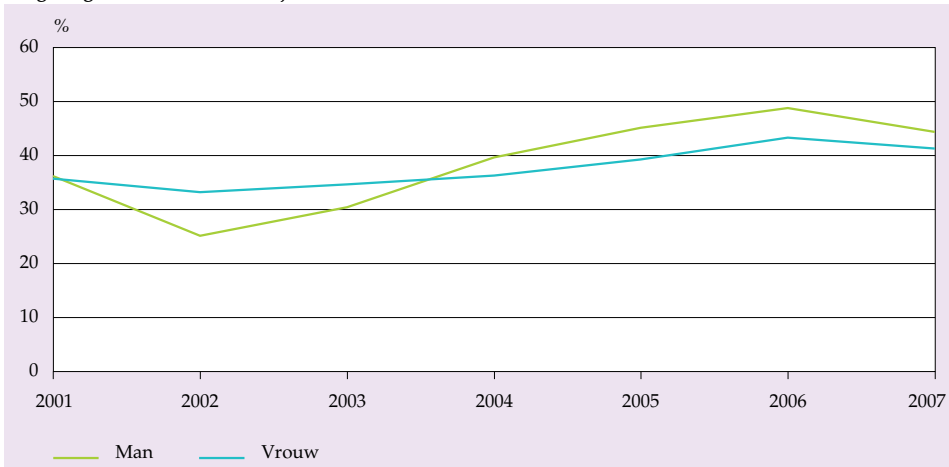
Dat het aantal langdurig werklozen in de tijd achterloopt op de conjuncturele ontwikkeling mag worden verwacht. Het aantal mensen dat een baan verliest, begint te stijgen op het moment dat de omstandigheden op de arbeidsmarkt minder gunstig worden. Hierdoor neemt in eerste instantie vooral het aantal kortdurig werklozen toe. Pas later zal ook het aantal langdurig werklozen toenemen. Het omgekeerde gebeurt als de situatie op de arbeidsmarkt verbetert (De Vries, 2006).

Hoger opgeleiden profiteren sneller van de opleving van de conjunctuur dan laagopgeleiden. De arbeidsdeelname van middelbaar- en hoogopgeleiden herstelt zich al vanaf 2005, bij de laagopgeleiden begint het herstel een jaar later, in 2006. Vanaf 2006 stijgt de arbeidsdeelname van de middelbaar- en hoogopgeleiden met 0,9 en 0,5 procentpunt, tot 85,3 procent en 74 procent in 2007. Bij laagopgeleiden stijgt de arbeidsdeelname pas in 2007 met 0,6 procentpunt, tot 50,5 procent.

Mannen profiteren sneller van conjunctuuropleving dan vrouwen

Het aantal langdurig werklozen heeft zich in de periode 2001–2007 bij mannen bovendien anders ontwikkeld dan bij vrouwen. In 2002 was voor mannen het aandeel langdurig werklozen nog relatief laag. Vervolgens nam het aantal langdurig werklozen onder mannen sterk toe. Het aandeel langdurig werklozen onder vrouwen veranderde meer geleidelijk dan bij mannen.

Langdurig werklozen van 15–64 jaar

Mannen lijken dus sneller te reageren op conjuncturele ontwikkelingen dan vrouwen. Een mogelijke verklaring is, dat mannen vaker dan vrouwen werken in de conjunctuurgevoelige ICT-sector, de sector techniek en het bedrijfsleven. In die sectoren is het aantal banen vanaf 2001 gedaald en vanaf 2005 weer toegenomen, parallel aan de conjunctuur. Vrouwen zijn daarentegen oververtegenwoordigd bij de weinig conjunctuurgevoelige overheid, het onderwijs en de zorg.

Begrippen

Beroepsbevolking

Volgens deze definitie worden tot de beroepsbevolking gerekend:

- personen die ten minste 12 uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste 12 uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste 12 uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste 12 uur per week te vinden.

Van de beroepsbevolking worden personen die ten minste 12 uur per week werken tot de werkzame beroepsbevolking gerekend en degenen die niet of minder dan 12 uur per week werken tot de werkloze beroepsbevolking.

Beschikbaar

Beschikbaar zijn alle personen die binnen twee weken in een nieuwe werkkring kunnen beginnen of die binnen drie maanden kunnen beginnen omdat een termijn van twee weken niet haalbaar is wegens een opzegtermijn van de huidige werkkring (als men werk heeft van minder dan twaalf uur), het afronden van vrijwilligerswerk, het moeten regelen van kinderopvang of wegens vakantie of ziekte.

Bruto arbeidsdeelname

Beroepsbevolking in procenten van de bevolking.

Kortdurig- en langdurig werkloos

Het aantal maanden dat een persoon werkloos is (werkloosheidsduur) betreft het aantal maanden tussen de startdatum van werkloosheid tot en met de enquêtedatum. Aan de hand hiervan is een onderscheid gemaakt tussen personen die kortdurig werkloos zijn en personen die langdurig werkloos zijn. Tot de kortdurig werklozen wordt iedereen gerekend die minder dan 12 maanden werkloos is. Tot de langdurig werklozen wordt iedereen gerekend die 12 maanden of meer werkloos is.

Werkloosheidspercentage

De werkloze beroepsbevolking in procenten van de beroepsbevolking.

Zoekactiviteiten

Van het ontplooiën van activiteiten om werk te vinden is sprake als betrokkene verklaart de afgelopen vier weken iets te hebben gedaan om werk te vinden. Personen die het afgelopen half jaar iets hebben gedaan om werk te vinden maar in de afgelopen vier weken niet vanwege het wachten op de uitslag van een sollicitatieprocedure worden eveneens tot de personen gerekend die activiteiten hebben ontplooid om werk te vinden.

Literatuur

Vries, R. de, 'Langdurige werkloosheid in Nederland', *Sociaal-economische trends* 3 (2006), nr. 4.

Kerncijfers: Arbeidsmarkt¹⁾

	Eenheid	1996	2000	2006	2007
Bruto participatiegraad	%	63,5	67,0	68,4	69,4
Netto participatiegraad		58,7	64,5	64,6	66,2
Werkloosheid		7,5	3,8	5,5	4,5
Bevolking 15-64 jaar	x 1 000	10 534	10 729	10 952	10 963
Werkzame beroepsbevolking		6 185	6 917	7 074	7 259
Arbeidsduur					
Parttime		1 741	2 223	2 668	2 781
Fulltime		4 443	4 694	4 406	4 479
Geslacht					
Man		3 870	4 162	4 085	4 146
Vrouw		2 315	2 755	2 989	3 114
Opleidingsniveau					
Laag		1 798	1 921	1 639	1 648
Middelbaar		2 829	3 074	3 136	3 223
Hoog		1 539	1 890	2 224	2 309
Herkomst					
Autochtonen		5 360	5 843	5 848	5 970
Westerse allochtonen		515	625	641	652
Niet-westerse allochtonen		308	449	585	638
Leeftijd					
15 tot 25 jaar		770	825	755	790
25 tot 35 jaar		1 965	2 000	1 706	1 694
35 tot 45 jaar		1 704	1 952	2 067	2 093
45 tot 55 jaar		1 360	1 605	1 750	1 809
55 tot 65 jaar		387	534	795	874
Werkloze beroepsbevolking		501	270	413	344
Geslacht					
Man		228	114	191	153
Vrouw		273	157	222	190
Opleidingsniveau					
Laag		221	115	149	126
Middelbaar		191	100	175	145
Hoog		87	53	81	68
Herkomst					
Autochtonen		359	181	268	231
Westerse allochtonen		55	34	47	40
Niet-westerse allochtonen		85	55	98	73
Leeftijd					
15 tot 25 jaar		112	59	91	80
25 tot 35 jaar		149	69	83	61
35 tot 45 jaar		131	70	105	80
45 tot 55 jaar		92	55	86	73
55 tot 65 jaar		18	16	49	50
Niet beroepsbevolking		3 848	3 542	3 465	3 360

¹⁾ Onder werkzame personen vallen alle mensen die in Nederland werken. Onder de werkzame beroepsbevolking vallen 15-64-jarigen die een baan hebben van 12 uur of meer in de week en die in Nederland wonen.

Explosieve groei onvolledige AOW-uitkeringen

Een op de zes ouderdomspensioenen gekort

- 450 duizend gekorte AOW-uitkeringen
- Toename aantal gekorte AOW-pensioenen door internationale migratie

Hoogste kortingspercentages voor niet-westerse allochtonen

- In helft van onvolledige pensioenen is de korting meer dan 50 procent
- Meest gekorte AOW-uitkeringen naar pensioengerechtigden in buitenland

Steeds meer gepensioneerd in bijstand

- Groei bijstandsonderden voornamelijk uit groep niet-westerse allochtonen
- Onder bijstandsonderden relatief veel alleenstaande vrouwen

Steeds meer ouderen hebben een inkomen onder het sociale minimum. Onder hen zijn vele arbeidsmigranten die vanaf de jaren zestig naar ons land zijn gekomen. Omdat migratie vaak op volwassen leeftijden plaatsvindt, bouwen migranten geen volledige AOW-rechten op. Zij ontvangen daardoor slechts een deel van het pensioen en zijn genoodzaakt een beroep te doen op de bijstand.

1. Een op de zes ouderdomspensioenen gekort

- 450 duizend gekorte AOW-uitkeringen
- Toename aantal gekorte AOW-pensioenen door internationale migratie

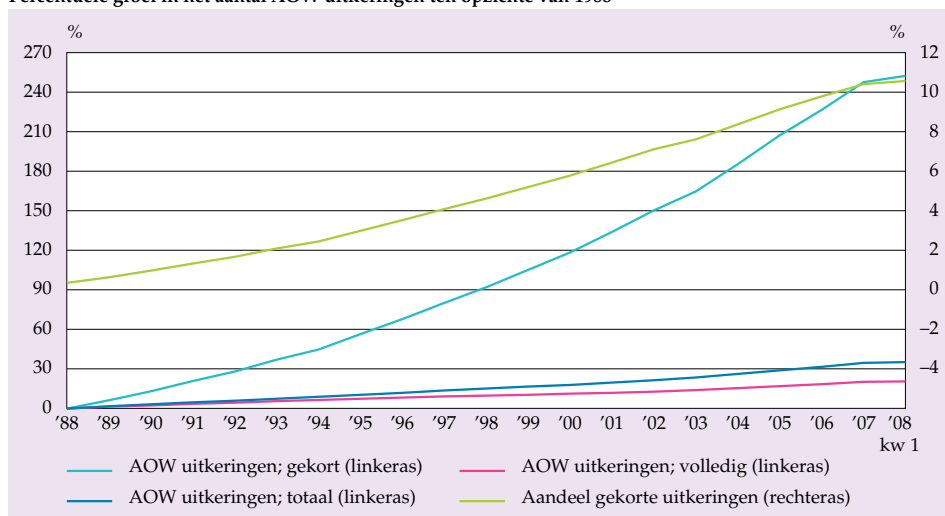
In 1957, het jaar van de introductie van de AOW, werden ruim 700 duizend AOW-pensioenen uitgekeerd. In 2007 zijn het er al meer dan tweeënhalfmiljoen. Naar verwachting zal dit aantal in de komende tien jaar blijven groeien tot 3,9 miljoen in 2022 (SVB 2008).

Het ouderdomspensioen varieert met het aantal opgebouwde jaren en de gezinssituatie. Samenwonenden krijgen een kleiner pensioen dan alleenstaanden omdat de eerste groep van een gezamenlijk huishouden profiteert. Zij hebben bijvoorbeeld maar één keer woonlasten, terwijl ze wel twee ouderdomspensioenen ontvangen.

Bij het toekennen van een AOW-uitkering wordt uitgegaan van het aantal verzekerde jaren die zijn opgebouwd tussen het 15de en het 65ste levensjaar. Elk verzekerd jaar is 2 procent AOW-uitkering waard. Voor elk niet verzekerd jaar wordt het ouderdomspensioen met 2 procent gekort.

Verzekerd is iedere ingezetene van Nederland. Volgens het werklandbeginsel is iedereen die in het buitenland woont en in Nederland werkt ook verzekerd voor de AOW. Nederlandse ingezetenen die in een ander land arbeid verrichten, zijn niet in Nederland verzekerd. Zij vallen onder de sociale wetgeving van het land waar zij werken. Daarnaast bouwen personen die een periode door eigen schuld geen premie hebben betaald, voor die tijd geen AOW-aanspraken op. Dit laatste komt overigens incidenteel voor: in 2007 betrof het iets meer dan tweeduizend personen (SVB 2008). Onverzekerde jaren zijn in andere gevallen bovenal ontstaan door een verblijf in het buitenland.

Percentuele groei in het aantal AOW uitkeringen ten opzichte van 1988

Het aantal onvolledige AOW-uitkeringen is in twintig jaar tijd spectaculair gegroeid. Begin 2008 zijn er bijna 450 duizend gekorte uitkeringen, 3,5 keer zoveel als in 1988. Het aandeel onvolledige uitkeringen in het totale aantal AOW-uitkeringen is de afgelopen jaren dan ook aanzienlijk gegroeid, van 6 procent in 1988 naar 17 procent in 2007. De groei is voornamelijk toe te schrijven aan de toegenomen internationale migratie. Enerzijds gaat het om mensen die op volwassen leeftijd naar Nederland emigreren en geen volledig pensioen kunnen opbouwen. Anderzijds betreft het mensen die Nederland voor kortere of langere tijd verlaten, zich elders vestigen, geen AOW-premie meer betalen en hun AOW-opbouw onderbreken. Grensarbeid is hiervan een voorbeeld.

Sterke toename AOW-uitkeringen naar niet-westerse landen

Iets meer dan de helft van de onvolledige uitkeringen, 53 procent, wordt uitgekeerd in het buitenland. Het aandeel van deze zogeheten exportuitkeringen in de totale AOW is gestegen van 5 procent (1998) tot 9 procent (2008).

Van de gekorte exportuitkeringen wordt bijna de helft (49 procent) overgemaakt naar België, Spanje, en Duitsland. Het aantal AOW'ers in deze landen is in de afgelopen jaren snel toegenomen. De toename is voor een groot deel toe te schrijven aan het toenemende aantal gepensioneerden dat in Spanje is gaan wonen. Het betreft hier Spaanse arbeidsmigranten die in de jaren zestig naar Nederland zijn gekomen en nu de pensioenleeftijd bereiken. Het aantal AOW-uitkeringen naar Spanje is in twintig jaar meer dan verdubbeld.

Het aandeel dat deze drie landen hadden in het totale aantal gekorte buitenlandse AOW-uitkeringen is vanaf 1998 geslonken met 6 procent. Dit komt vooral door een grote toename van het aantal AOW-uitkeringen naar niet-westerse landen. In het eerste kwartaal 2008 gingen er meer dan 28 duizend ouderdomspensioenen naar Turkije en Marokko, driemaal zoveel als in 1998.

Meer exportuitkeringen door retournigratie

De grote stijging van het aantal exportuitkeringen weerspiegelt migratieontwikkelingen. De immigratiegolf van gastarbeiders in de jaren zestig en zeventig is er een van. Het overgrote deel van de gastarbeiders uit Marokko en Turkije heeft zich permanent in Nederland gevestigd en zij lieten hun gezinnen overkomen. Een deel van deze arbeidsmigranten, ongeveer 56 duizend Turken en 40 duizend Marokkanen, is teruggekeerd naar het land van herkomst (CBS 2003). Nu deze groep mensen de pensioenleeftijd bereikt, groeit het aantal gekorte uitkeringen naar deze landen. Opmerkelijk is dat Turken relatief vaker terugkeren dan Marokkanen. Het aandeel van de sinds 1972 in Nederland gevestigde Turken dat Nederland heeft verlaten is 35 procent, tegenover 25 procent van Marokkanen. Dit verklaart het grotere aandeel exportuitkeringen naar Turkije in het totale aantal AOW-exportuitkeringen.

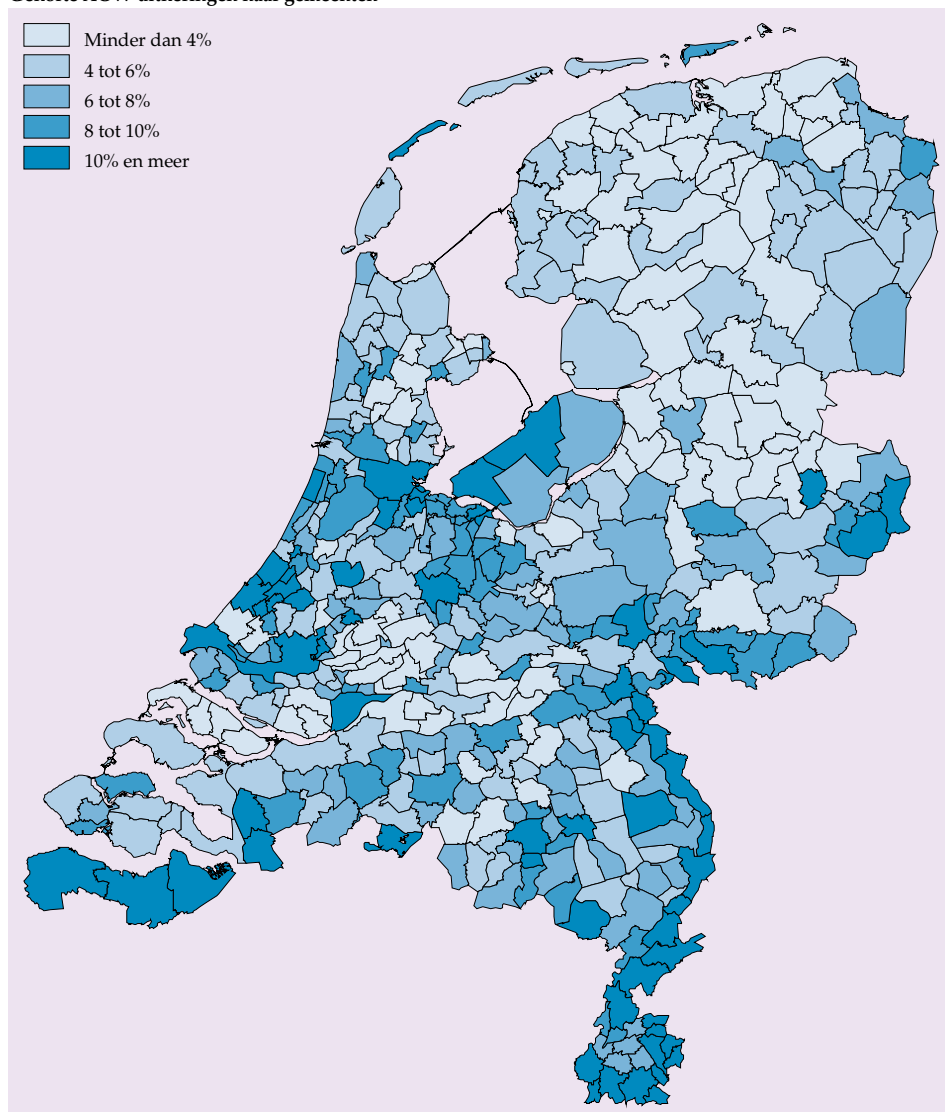
Een kleiner gedeelte van de in het buitenland uitgekeerde AOW-uitkeringen betreft Nederlanders die na de Tweede Wereldoorlog naar Canada en Australië zijn geëmigreerd (Van Dalen, Henkens en Nicolaas 2008). Ook hier geldt dat het aantal AOW-uitkeringen

naar deze landen stijgt, nu deze groep mensen de pensioenleeftijd bereikt. In tien jaar tijd is het aantal exportuitkeringen naar deze landen gestegen met respectievelijk 60 en 50 procent.

Regionale verschillen door patronen van grensoverschrijdend verkeer

In het eerste kwartaal van 2008 zijn 207 duizend onvolledige ouderdomspensioenen uitgekeerd in Nederland, waarvan 44 procent aan autochtonen, 28 procent aan westerse allochtonen, en 28 procent aan niet-westerse allochtonen.

Gekorte AOW-uitkeringen naar gemeenten

In sommige provincies worden meer onvolledige AOW-pensioenen uitgekeerd dan in andere. Limburg springt eruit: maar liefst 12 procent van alle gekorte uitkeringen wordt hier uitgekeerd. Het betekent dat een op de vijftig bewoners in Limburg (2 procent) een onvolledig AOW-pensioen heeft. De provincie is relatief vergrijsd en er wonen naar verhouding veel gepensioneerden. Daarnaast kent Limburg een lange geschiedenis van grensarbeid, pendel en een hoge concentratie van internationale migratie vanuit en naar België en Duitsland. Limburgers steken vaker de grens over voor werk of om te wonen (Van Agtmaal-Wobma en Harmsen 2008).

Het patroon van pendel en grensoverschrijdend gedrag is niet alleen kenmerkend voor Limburgse gemeenten. Vrijwel alle gemeenten die aan België en Duitsland grenzen, hebben te maken met een hogere concentratie gekorte AOW-uitkeringen, vooral de grensstreken in het zuiden van Zeeland en het oosten van Gelderland (grafiek 2).

Het hoge aandeel gekorte AOW-pensioenen in de Randstad en Flevoland kan worden verklaard uit de vele immigranten die er wonen. Meer dan 12 procent van de bewoners in deze provincies is allochtoon.

De bijzondere regionale verdeling van gekorte AOW-pensioenen kan ook worden verklaard uit de vestigingspatronen van westerse en niet-westerse allochtonen. Westerse allochtonen met een gekort AOW-pensioen wonen, net als autochtonen, vaker in de Randstad en in de grensgebieden. Niet-westerse allochtonen wonen daarentegen meer verspreid over het land, met concentraties in en rond drie grote steden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam.

2. Hoogste kortingspercentages voor niet-westerse allochtonen

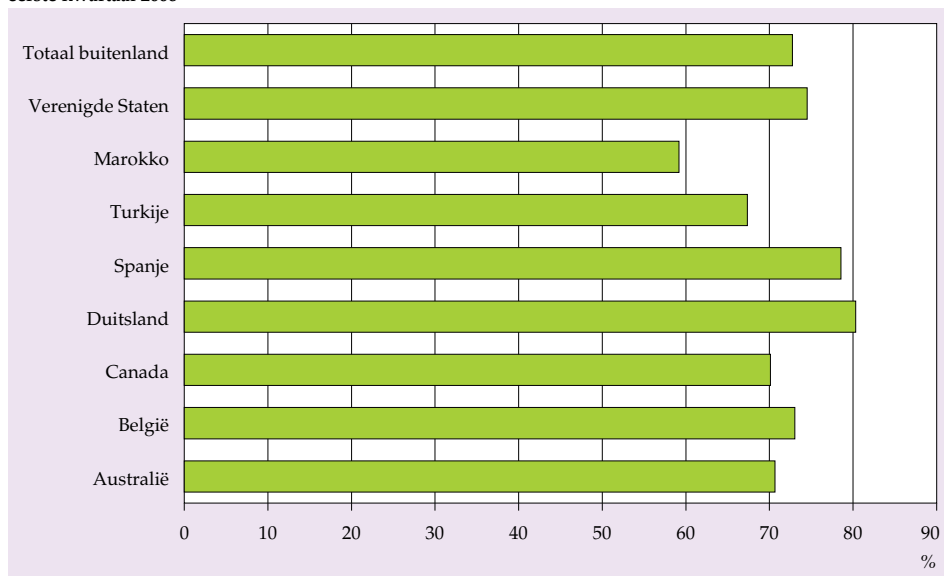
- In helft van onvolledige pensioenen is de korting meer dan 50 procent
- Meest gekorte AOW-uitkeringen naar pensioengerechtigden in buitenland

Elk onverzekerd jaar geeft 2 procent korting op het ouderdomspensioen. Het aandeel van de AOW-uitkering dat in verband met onvolledige aanspraken wordt ingehouden, vormt de percentagekorting.

Bij 48 procent van alle onvolledige AOW-pensioenen is de korting 50 procent of meer. Het overgrote deel van deze pensioenen wordt in het buitenland uitgekeerd. De uitkeringen naar westerse landen zijn het sterkst gekort. Het gaat hier dan ook om mensen die decennialang in het buitenland woonen en slechts een klein aandeel AOW-aanspraken hebben opgebouwd.

Het kortingspercentage van de in het buitenland gevestigde AOW-gerechtigden hangt niet alleen af van het aantal opgebouwde jaren, maar wordt voor een deel ook beïnvloed door de overgangsregeling. Terwijl Nederlandse ingezetenen onverzekerde jaren vóór 1957 vergoed krijgen, komen AOW-gerechtigden die Nederland hebben verlaten hier niet langer voor in aanmerking (zie toelichting).

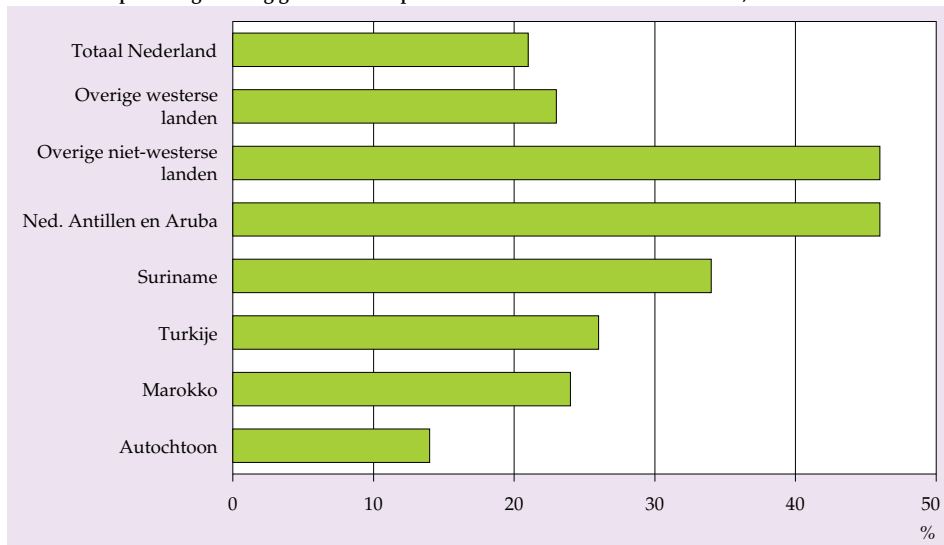
Gemiddelde percentagekorting van uitgekeerde gekorte AOW-pensioenen in het buitenland, eerste kwartaal 2008

AOW-uitkeringen in Nederland het laagst bij niet-westerse allochtonen

Slechts voor 10 procent van de in Nederland uitgekeerde onvolledige AOW-uitkeringen is het kortingspercentage 50 procent of meer. Het gaat hier om een selecte groep niet-westerse allochtonen die vaak voor hun komst naar Nederland al een groot deel van hun leven in

Gemiddelde percentagekorting gekorte AOW pensioenen in Nederland naar herkomst, eerste kwartaal 2008

het buitenland hebben doorgebracht. De hoogste kortingspercentages van de in ons land uitgekeerde ouderdomspensioenen worden toegepast bij mensen uit Turkije, Suriname en Nederlandse Antillen en Aruba (grafiek 4).

Ook voor ontvangers in Nederland is de overgangsregeling van invloed op het kortingspercentage, maar dan in positieve zin. Iedereen die in Nederland verblijft, krijgt eventuele onverzekerde jaren voor 1957 cadeau. Een grote groep mensen die zich na deze datum in Nederland heeft gevestigd, krijgt daarom een hoger pensioen dan is opgebouwd. Het effect van deze regeling neemt echter af: jongere generaties ouderen kunnen in steeds mindere mate van de regeling profiteren, waardoor de percentage-korting in de toekomst zal blijven stijgen.

3. Steeds meer gepensioneerd in bijstand

- Groei bijstandsonderen voornamelijk uit groep niet-westerse allochtonen
- Onder bijstandsonderen relatief veel alleenstaande vrouwen

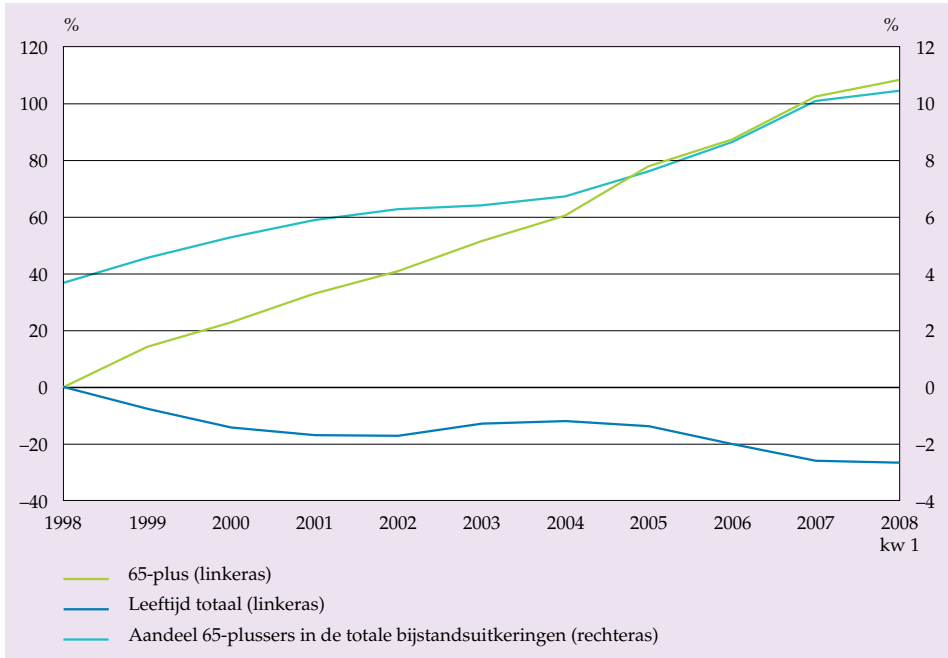
Ouderen met een onvolledige AOW-uitkering en onvoldoende andere inkomsten zoals een aanvullend pensioen, lopen de kans om onder het bestaansminimum te komen. Deze groep mensen kan een beroep doen op de Wet werk en bijstand.

Als gevolg van het groeiende aantal gekorte AOW-uitkeringen neemt de aanspraak op de bijstand de laatste jaren toe. Dit betekent dat steeds meer ouderen financieel afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering. Het aantal 65-plussers met een bijstandsuitkering is in de afgelopen tien jaar verdubbeld, terwijl de totale bijstandspopulatie met 25 procent is geslonken. Begin 2008 is een op de tien bijstandontvangers ouder dan 65 jaar.

De groei van het aantal bijstandsonderen komt voornamelijk uit de groep niet-westerse allochtonen. Was de bijstandspopulatie van 65 jaar en ouder in het jaar 1998 voor meer dan 75 procent allochtoon, in 2008 is dit 89 procent. Deze groeiende groep 65-plussers heeft geen volledige AOW-rechten kunnen opbouwen omdat ze op latere leeftijd naar Nederland zijn gekomen. Zij hebben ook minder tijd gehad om een aanvullend inkomen te verwerven. Een groot deel van deze mensen heeft dan ook geen toereikend aanvullend pensioen kunnen opbouwen.

Het aantal 65-plussers uit Turkije en Marokko dat een aanvulling op de AOW uit de bijstand ontvangt, is sinds 1998 met respectievelijk 280 en 300 procent toegenomen. Het aantal aanvullingen uit de bijstand voor andere bevolkingsgroepen nam ook toe, maar minder sterk, en varieerde van 34 procent bij autochtone Nederlanders tot 180 procent bij mensen uit de Nederlandse Antillen en Aruba.

Groei aantal bijstandsuitkeringen 1998–2008 (1e kwartaal)

Oud en bijstand: minder alleenstaande vrouwen

In 1998 bestond de gepensioneerde bijstandspopulatie voor ruim de helft uit alleenstaande vrouwen. Begin 2008 is dit aandeel afgenomen van 57 procent naar 54 procent. Naar alle verwachting zal deze trend doorzetten, zodat steeds minder alleenstaande vrouwen op hun oude dag aanspraak zullen maken op de bijstand. De voornaamste reden hiervoor is dat vrouwen de laatste jaren steeds meer zijn gaan werken en een aanvullend pensioen hebben opgebouwd. Hoewel er nog steeds een verschil in pensioensopbouw tussen mannen en vrouwen bestaat, wordt dit verschil met de jaren kleiner (De Rooij en Hellenthal 2007).

De meeste alleenstaande gepensioneerde vrouwen met bijstand komen uit Suriname (27 procent). Het grote aandeel alleenstaande Surinaamse vrouwen in de totale populatie gepensioneerde bijstandsgerechtigden is opmerkelijk. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat Surinaamse vrouwen op een latere leeftijd naar Nederland emigreren.

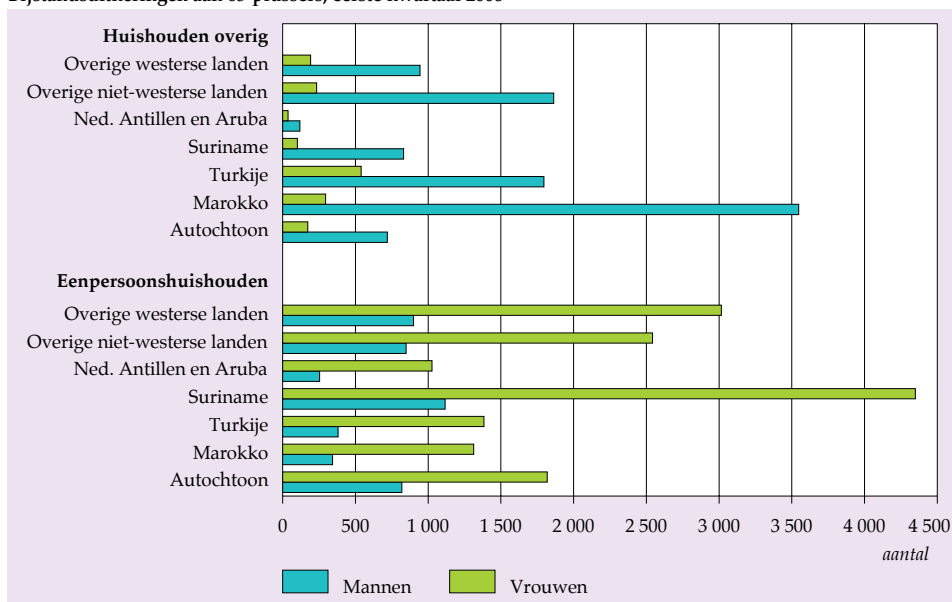
Meer gepensioneerde allochtone gezinnen in de bijstand

Terwijl het percentage alleenstaande gepensioneerde vrouwen in de bijstand in de afgelopen tien jaar langzaam afneemt, is het aandeel van de groep niet-westerse allochtonen sterk gegroeid. De grootste groei heeft plaatsgevonden onder gezinnen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Vooral onder Marokkaanse aanvragers is het aandeel gezinnen hoog: 70 procent, tegen 55 procent van de Turkse aanvragers. Ter vergelijking: het percentage gezinnen onder

gepensioneerde bijstandsgerechtigden van de andere herkomstcategorieën ligt tussen 15 en 24 procent.

Naarmate het aandeel niet-westerse allochtonen met een gekorte uitkering blijft toenemen, zal ook het aantal bijstandsgerechtigden uit deze groep blijven groeien, evenals het aandeel gezinnen onder de gepensioneerde bijstandontvangers.

Bijstandsuitkeringen aan 65-plussers, eerste kwartaal 2008

Toelichting

Overgangsregeling AOW

De Algemene Ouderdoms Wet (AOW) is op 1 januari 1957 geïntroduceerd. Voor personen die op deze datum ouder dan 15 jaar en jonger dan 65 jaar waren, worden de jaren vóór 1 januari 1957 als onafgebroken verzekerde jaren beschouwd. Dit op voorwaarde dat de desbetreffende personen ingezetene zijn in Nederland en vanaf hun 59ste minstens zes jaar al of niet onderbroken in Nederland, de Nederlandse Antillen of Aruba hebben gewoond.

Bijstandsuitkeringen

Het aantal bijstandsuitkeringen dat verstrekt wordt in het kader van de Wet Werk en Bijstand (WWB), de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte werkloze werknemers (IOAW) en de Wet inkomensvoorziening oudere en gedeeltelijk arbeidsongeschikte gewezen zelfstandigen (IOAZ) en de Wet Werk en Inkomen Kunstenaars (WWIK). Het betreft hier uitkeringen aan huishoudens.

Literatuur

Agtmaal-Wobma, E. van, en C. Harmsen, 'België in trek bij Nederlanders', *CBS Webmagazine* (januari 2008)

Dalen, H. van, K. Henkens en H. Nicolaas, 'Emigratie: de spiegel van Hollands ongenoegen', *Bevolkingstrends* 53 (2008), nr. 1

Jong, A. de, en M. Alders, 'Demografie van allochtonen: historie en prognose', *Allochtonen in Nederland*. (Voorburg/Heerlen 2003)

Latten, J., en H. Nicolaas, 'Grote vertrek overschot uniek in Europa', *CBS Webmagazine* (mei 2006)

Rooij, W. de, en A. Hellenthal, 'Vrouwen lopen achterstand in pensioenopbouw nog niet in', *CBS Webmagazine* (november 2007)

SVB, 'Prognose van het aantal gerechtigden AOW, Anw en AKW tot en met 2022'. (maart 2008)

Kerncijfers: AOW-uitkeringen in het eerste kwartaal 2008 naar geslacht, leeftijd en burgerlijke staat

	AOW-uitkeringen			AOW-uitkeringen; volledig			AOW-uitkeringen; gekort		
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen
65 jaar en ouder									
Totaal	2 677 330	1 174 070	1 503 190	2 233 050	941 170	1 291 810	444 280	232 900	211 380
Gehuwd	1 619 750	914 930	704 760	1 330 190	731 570	598 570	289 550	183 360	106 190
Ongehuwd	1 057 590	259 140	798 430	902 860	209 600	693 240	154 730	49 540	105 190
65 tot 75 jaar									
Totaal	1 482 660	721 890	760 690	1 176 680	552 270	624 350	305 980	169 630	136 340
Gehuwd	1 086 120	596 720	489 350	866 410	458 920	407 440	219 710	137 800	81 910
Ongehuwd	396 530	125 180	271 340	310 270	93 350	216 910	86 270	31 830	54 430
75 tot 85 jaar									
Totaal	900 940	369 370	531 570	785 440	313 680	471 760	115 500	55 690	59 820
Gehuwd	468 770	275 180	193 590	404 820	233 680	171 140	63 960	41 510	22 450
Ongehuwd	432 170	94 180	337 980	380 620	80 000	300 620	51 550	14 180	37 370
85 tot 95 jaar									
Totaal	276 220	79 860	196 360	254 630	72 480	182 150	21 580	7 380	14 200
Gehuwd	63 960	42 330	21 620	58 150	38 340	19 810	5 810	3 990	1 820
Ongehuwd	212 260	37 530	174 730	196 490	34 140	162 340	15 770	3 390	12 390
95 jaar of ouder									
Totaal	17 520	2 950	14 570	16 300	2 740	13 560	1 220	200	1 020
Gehuwd	890	690	200	820	640	180	70	60	20
Ongehuwd	16 630	2 260	14 370	15 480	2 110	13 370	1 150	150	1 000

Kerncijfers: Gekorte AOW uitkeringen, eerste kwartaal 2008

Buitenland	Nederland (naar afkomst)		
België	52 060	Autochtonen	90 140
Spanje	39 640	Westerse allochtonen	59 340
Duitsland	32 910	Marokko	13 460
Turkije	17 990	Turkije	14 620
Verenigde Staten	16 600	Suriname	15 440
Canada	13 390	Nederlandse Antillen en Aruba	3 410
Australië	12 360	Overige niet-westerse landen	10 160
Marokko	10 110		
Overig	57 380		
Totaal	252 440	Totaal	206 570

Koopkracht fors gestegen, ongelijkheid licht gestegen

Gemiddeld inkomen bijna 23 duizend euro

- Half miljoen personen heeft een inkomen van meer dan 50 duizend euro
- Meeste welvaart in het westen van het land

Koopkracht in 2006 en 2007 flink gestegen

- Koopkracht goed hersteld na lichte dip in 2005
- Koopkrachtverbetering onder andere door toename aantal werkenden

Inkomensongelijkheid licht gestegen

- Rijkste 20 procent heeft ruim viermaal zoveel inkomen als armste 20 procent
- Ongelijkheid in 2006 en 2007 licht toegenomen

Inkomensongelijkheid in Nederland lager dan in Europa

- Nederland behoort tot de landen met de laagste ongelijkheid
- Ongelijkheid het grootst in Zuid-Europa, het kleinst in Noord-Europa

De inkomensongelijkheid in Nederland ligt een stuk lager dan gemiddeld in de Europese Unie, ondanks de lichte stijging sinds het begin van de jaren negentig. De koopkracht is sinds 2006 flink toegenomen. Dit kwam onder meer door de toename van de werkgelegenheid. Mensen met de hoogste inkomens zijn geconcentreerd in het westen van het land, mensen met de minste welvaart wonen vooral in het noorden.

1. Gemiddeld inkomen bijna 23 duizend euro

- Half miljoen personen heeft een inkomen van meer dan 50 duizend euro
- Meeste welvaart in het westen van het land

In 2007 bedroeg het gemiddelde gestandaardiseerd inkomen bijna 23 duizend euro per jaar. Het gaat hierbij om het aan de persoon toegekende (gestandaardiseerd) besteedbaar huishoudensinkomen. Dit vormt het uitgangspunt bij het in kaart brengen van de inkomenspositie van personen. De mediaan, het inkomen waar de ene helft van de bevolking onder en de andere helft boven zit, lag met 20 duizend euro onder het gemiddelde. Dit komt omdat er relatief meer (extreem) hoge dan lage inkomens zijn. Zo hadden bijna 85 duizend personen in 2007 een negatief jaarinkomen. Dit zijn voornamelijk zelfstandigen die verlies hebben geleden. Aan de andere kant waren er in 2007 bijna een half miljoen personen die meer dan 50 duizend euro te besteden hadden. Van deze groep beschikten 14 duizend mensen zelfs over een inkomen boven de twee ton.

Hoogste inkomens in Noord-Holland

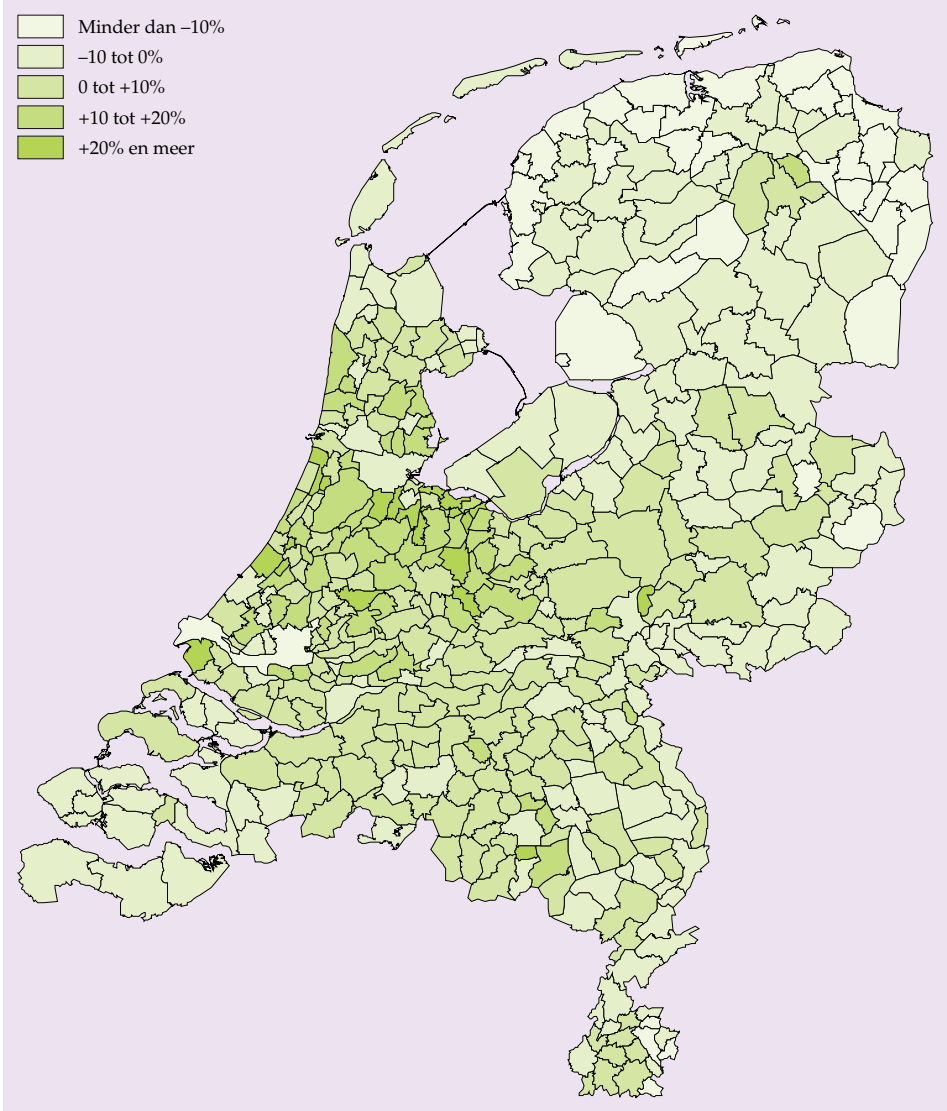
Mensen met hogere inkomens zijn vooral geconcentreerd in het westen en midden van Nederland. Het aandeel werkende personen is hier een stuk hoger dan gemiddeld. Bovendien liggen er verscheidene plaatsen waar van oudsher veel welgestelden wonen. De inwoners van Bloemendaal hadden in 2005 de hoogste welvaart. Het gemiddelde gestandaardiseerd inkomen per inwoner was hier 35,4 duizend euro. Dat is bijna 1,7 keer het inkomen van de doorsnee Nederlander, ofwel nagenoeg 70 procent boven het landelijke gemiddelde. Inwoners van Wassenaar en Blaricum volgden met 33,5 duizend euro en 32,3 duizend euro. Rozendaal en Abcoude behoorden eveneens tot de topvijf. In deze vier gemeenten lag het inkomen per inwoner 58 tot 45 procent hoger dan het landelijke gemiddelde.

Minder welvarende mensen wonen voornamelijk in gemeenten in het noorden. Inwoners van de Groningse gemeenten Reiderland (gemiddeld inkomen 16,4 duizend euro), Pekela, Eemsmond, Vlagtwedde en het Friese Ferwerderadiel waren het minst welvarend. Het inkomen per inwoner lag daar ongeveer 20 procent onder het landelijke gemiddelde. Het welgestelde Groningse Haren vormt een uitzondering in het overwegend minder welvarende noorden van het land.

Inkomen neemt toe tot aan pensioenleeftijd

Het inkomen verandert gedurende de levensloop. In de kinderjaren is het inkomen relatief laag. Dit komt doordat binnen huishoudens met thuiswonende kinderen het besteedbaar inkomen van de ouders gedeeld moet worden met alle gezinsleden. Rond het 20ste levensjaar gaan veel jongeren op zichzelf wonen en hun inkomen neemt toe naarmate de carrière vordert. In de leeftijd van 30 tot 40 jaar stagneert de groei van het inkomen echter. Veel mensen krijgen op deze leeftijd kinderen en vooral vrouwen gaan dan vaak minder werken. Tussen het vijfenveertigste en vijfenvijftigste levensjaar beleven veel mensen qua

Gemiddeld inkomen per gemeente, naar afwijking van het landelijk gemiddelde, 2005

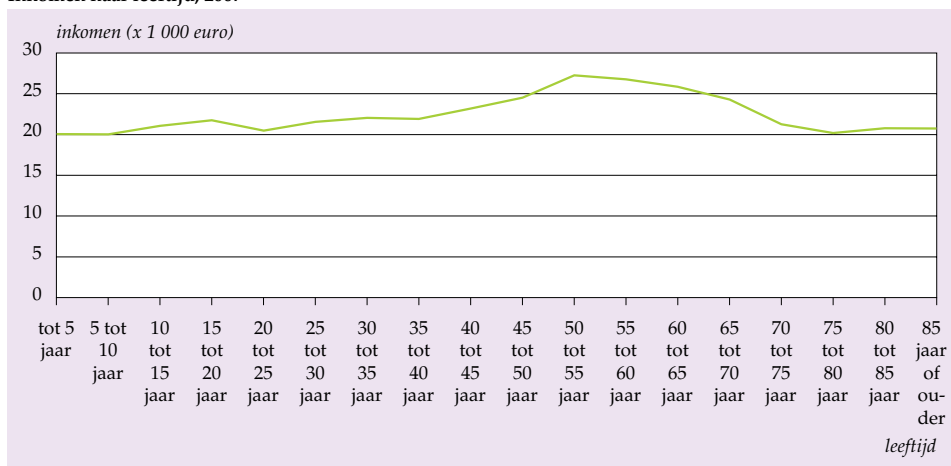

inkomen het hoogtepunt van hun carrière. Daarna gaan mensen met vervroegd pensioen, waardoor het inkomen vanaf het 55ste jaar flink afneemt. Mensen van 65 jaar en ouder hebben relatief weinig te besteden. De meesten hebben een volledige AOW-uitkering, al dan niet met een aanvullend pensioen.

Eenoudergezinnen minst welvarend

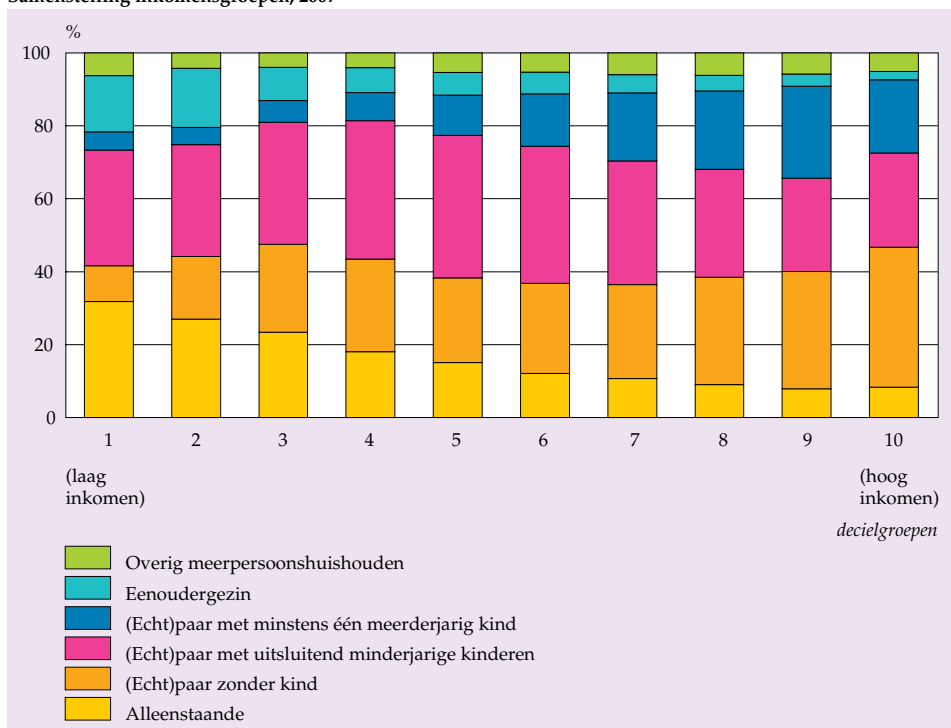
Naast leeftijd is ook de gezinssamenstelling een bepalende factor voor het inkomen. Personen in huishoudens met meer dan een verdiener zijn doorgaans beter af dan personen die van één kostwinner afhankelijk zijn. Bijvoorbeeld, doordat vaak beide partners werken,

Inkomen naar leeftijd, 2007*

hebben (echt-)paren, met of zonder kinderen, gemiddeld hogere inkomens dan alleenstaanden en mensen uit eenoudergezinnen. Paren met minstens één meerderjarig kind hebben dikwijls ook een hoger inkomen dan paren met alleen minderjarige kinderen.

Samenstelling inkomensgroepen, 2007*

Naast de ouders wordt in sommige gevallen immers ook nog door thuiswonende meerderjarige kinderen gewerkt. Daar komt bij dat het aantal uren dat door de ouders wordt gewerkt bij gezinnen met jonge kinderen gemiddeld iets lager ligt dan bij gezinnen met oudere kinderen.

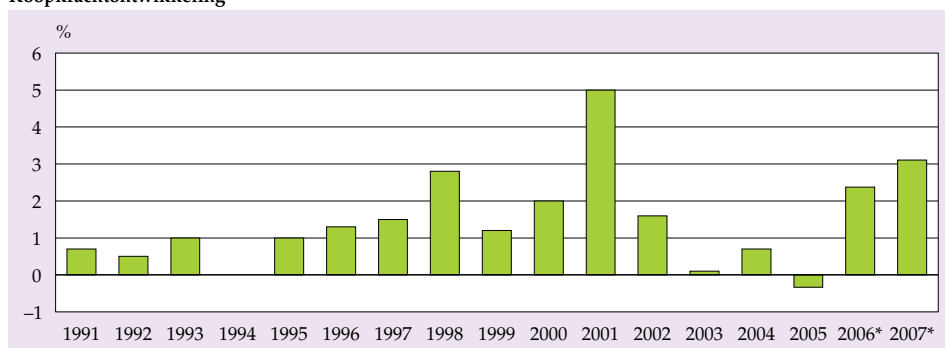
In doorsnee hebben mensen uit eenoudergezinnen het laagste inkomen. In deze groep bevinden zich relatief veel (gescheiden) vrouwen die afhankelijk zijn van een bijstandsuitkering.

2. Koopkracht in 2006 en 2007 flink gestegen

- Koopkracht goed hersteld na lichte dip in 2005
- Koopkrachtverbetering onder andere door toename aantal werkenden

De koopkracht is in 2006 en 2007 fors verbeterd en die vooruitgang is ook in historisch opzicht opvallend groot. In de periode 1991–2007 is in de meeste jaren de koopkracht verbeterd, al is de omvang daarvan aanvankelijk beperkt of onbetekenend (1994) geweest. Na 1995 nam de koopkracht fors toe, met een hoogtepunt in 2001. Dit is het jaar van de belastingherziening die gepaard ging met een flinke lastenverlichting. Na 2001 begon de verbetering in koopkracht te dalen, met zelfs een achteruitgang in 2005. In 2006 en 2007 kwam de economie flink op stoom. Het positieve economische tij had zijn weerslag op de ontwikkeling van de koopkracht. Dankzij de groei van de economie kregen veel mensen met een uitkering betaald werk. Ook zelfstandigen zagen hun winsten toenemen.

Koopkrachtontwikkeling¹⁾

¹⁾ Vanwege een definitiewijziging in de Inkomensstatistieken is de reeks vanaf 2000 niet helemaal vergelijkbaar met voorgaande jaren.

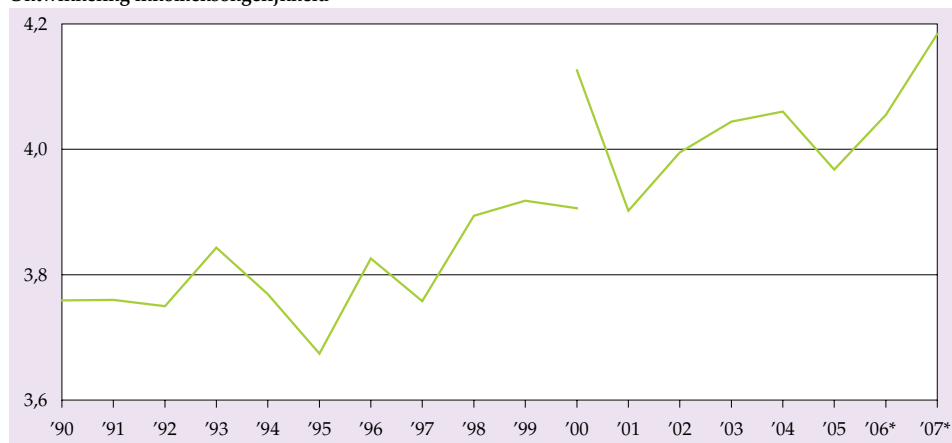
3. Inkomensongelijkheid licht gestegen

- Rijkste 20 procent heeft ruim viermaal zoveel inkomen als armste 20 procent
- Ongelijkheid in 2006 en 2007 licht toegenomen

Er bestaan verschillende maten die gebruikt kunnen worden om de inkomensongelijkheid weer te geven. Eén ervan is de zogenoemde 80/20-ratio. Deze ratio wordt berekend als de verhouding van de totale inkomenssom van de 20 procent personen met de hoogste inkomens en de totale inkomenssom van de 20 procent met de laagste inkomens. Als alle inkomens gelijk verdeeld zouden zijn, zou deze ratio gelijk zijn aan 1. Hoe groter deze ratio is, hoe groter de afstand is tussen hoge en lage inkomens en hoe groter de ongelijkheid.

De 80/20-ratio was in 2007 gelijk aan 4,2. Dat wil zeggen dat de rijkste 20 procent van de mensen in totaal meer dan vier keer zoveel inkomen had als de armste 20 procent. De inkomensongelijkheid nam begin jaren negentig per saldo licht af, maar liet na 1995 een licht stijgende tendens zien. Dit kwam enerzijds door een flinke toename van het aandeel vrouwen op de arbeidsmarkt, waardoor het aantal tweeverdieners steeg. Anderzijds was er, mede door vergrijzing, een groeiende groep alleenstaanden, met doorgaans minder inkomen dan meerpersoonshuishoudens. Deze combinatie van zowel een groeiend aantal relatief rijke tweeverdieners als een groter aandeel relatief arme alleenstaanden, heeft de inkomensongelijkheid doen stijgen. In 2001 daalde de ongelijkheid flink als gevolg van de belastingherziening in dat jaar. In de jaren daarna was weer sprake van een licht opwaartse trend met een kleine daling in 2005. De geringe groei van de ongelijkheid in 2006 en 2007 vindt zijn oorzaak in de florerende economie in die jaren.

Ontwikkeling inkomensongelijkheid ¹⁾

¹⁾ Vanwege een definitiewijziging in de Inkomensstatistieken is de reeks vanaf 2000 niet helemaal vergelijkbaar met voorgaande jaren. Voor het jaar 2000 worden twee verschillende cijfers gegeven: het eerste cijfer is berekend volgens de situatie vóór de wijziging, het tweede volgens de situatie erna.

Geringe ongelijkheid onder ouderen

Bij het onderscheiden van leeftijdsgroepen blijkt dat de ongelijkheid onder 65-plussers het minst groot is. Een verklaring hiervoor is dat de meeste ouderen met pensioen zijn en de verschillen in de hoogte van de pensioenen over het algemeen kleiner zijn dan de verschillen tussen andere inkomensbronnen. De inkomensongelijkheid verschilt ook met de samenstelling van het huishouden. Vooral bij de alleenstaanden is de ongelijkheid groter dan bij personen uit meerpersoonshuishoudens. Dit komt omdat onder alleenstaanden zich zowel veel jongeren als ouderen bevinden.

Onder zelfstandigen is de ongelijkheid veel groter dan in elke andere bevolkingsgroep, doordat de inkomens van zelfstandigen zowel (extreem) positief als negatief kunnen zijn. In het westen van het land is de ongelijkheid hoger dan in de rest van het land. De 80/20-ratio is in het westen gelijk aan 4,5. Dit is 0,3 hoger dan het landelijk gemiddelde. Deze hogere ongelijkheid wordt enerzijds veroorzaakt door het relatief grote aantal allochtonen en alleenstaanden in de grote steden. Deze groepen hebben doorgaans een lage welvaart. Anderzijds liggen in het westen verscheidene plaatsen waar veel welgestelden wonen.

4. Inkomensongelijkheid in Nederland lager dan in Europa

- Nederland behoort tot de landen met de laagste ongelijkheid
- Ongelijkheid het grootst in Zuid-Europa, het kleinst in Noord-Europa

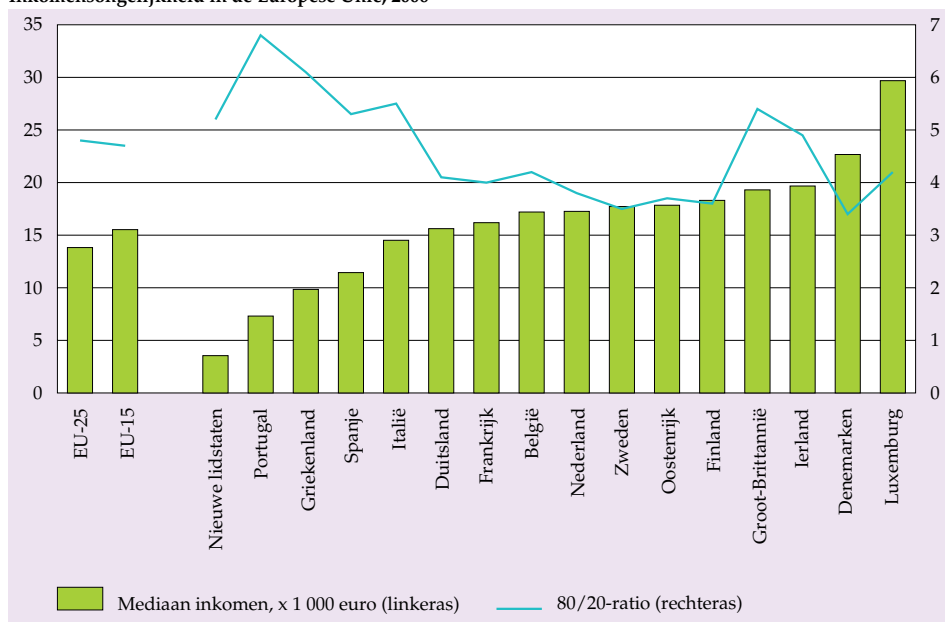
De inkomensongelijkheid in Nederland is lager dan gemiddeld in de landen van de Europese Unie. De gemiddelde inkomensongelijkheid (80/20-ratio) in de lidstaten van de EU-25 is 4,8. Nederland staat op de vijfde plaats met een ongelijkheidsratio van 3,8 (rekening houdend met een andere inkomensdefinitie). De ongelijkheid is het laagst in Denemarken en Zweden. In de zuidelijke lidstaten Portugal en Griekenland is de ongelijkheid het hoogst. Ook in Ierland en Groot-Brittannië is de ongelijkheid relatief hoog. In de EU-15, de landen die voor 1 mei 2004 lid waren van de Europese Unie, is de ongelijkheid lager dan in de nieuwe lidstaten (4,7 versus 5,2).

Om diverse redenen lopen de inkomensverhoudingen in de EU-landen zo sterk uiteen. In de Scandinavische landen, in Frankrijk, Duitsland en Nederland wordt relatief veel inkomen door de overheid herverdeeld, wat bijdraagt aan een geringe ongelijkheid. In de Angelsaksische landen en in de Zuid-Europese landen speelt de overheid op dit punt een kleinere rol. De Angelsaksische landen hebben, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Scandinavische landen, lage belastingen en een beperkt vangnet aan uitkeringen. Hierdoor is de kloof tussen rijk en arm groter dan in Scandinavië.

In de zuidelijke landen speelt de overheid een nog kleinere rol en vormt het gezin het voornaamste vangnet. Door de niet zo florerende economie met een hoge werkloosheid heerst in de zuidelijke landen ook daarom veel armoede. Tegelijkertijd is er een aanzienlijke

groep rijkere en een ontluikende middenklasse. Net als de zuidelijke landen combineren de nieuwe lidstaten van de EU, veelal landen die tot eind jaren tachtig een communistisch regime kenden, eveneens een lage welvaart met een hoge ongelijkheid. In deze landen hebben enerzijds veel mensen van de nieuwe economische mogelijkheden geprofiteerd, terwijl anderzijds de bestaanszekerheid voor veel mensen erop achteruit is gegaan.

Inkomensongelijkheid in de Europese Unie, 2006

Bron: Eurostat

Begrippen

Inkomenspositie van personen

De cijfers over de inkomenspositie van personen worden op basis van het Inkomenspanelonderzoek (IPO) gemaakt. Het IPO is gebaseerd op een steekproef van ca. 90 duizend huishoudens. Voor alle leden van het huishouden zijn inkomensgegevens verzameld. Deze zijn ontleend aan de administraties van de belastingdienst, de huursubsidie en de studiefinanciering. Verder zijn voor een aantal inkomensbestanddelen, zoals kinderbijslag, aanvullende berekeningen gemaakt. Het IPO is een panelonderzoek. In principe zijn dus van dezelfde personen over een aantal jaren gegevens verzameld.

Gestandaardiseerd besteedbaar inkomen

Het besteedbaar huishoudensinkomen is gelijk aan de som van het besteedbaar inkomen van alle huishoudensleden. Het is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen vermeerderd met ontvangen uitkeringen en andere toelagen, en verminderd met betaalde

premies en belastingen. Om de inkomens van de diverse typen huishouden vergelijkbaar te maken, is gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Het aldus gestandaardiseerde huishoudensinkomen wordt vervolgens toegekend aan iedere persoon van het huishouden. De persoon met het aan hem of haar toegekende inkomen is in dit hoofdstuk de eenheid voor verdere berekening.

Koopkrachtmutatie

Het gestandaardiseerde besteedbaar huishoudensinkomen toegekend aan de persoon wordt ook wel koopkracht van de persoon genoemd. De koopkrachtmutatie is de procentuele verandering van de koopkracht tussen twee jaren. Hierbij is het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor inflatie. De koopkrachtmutatie van de Nederlandse bevolking is hier de mediane koopkrachtmutatie. Dit is de middelste van de naar grootte gerangschikte verandering in koopkracht van personen. Dit betekent dat precies de helft van de populatie een lagere of even grote verandering in koopkracht ondervindt.

Decielgroepen

Een indeling in decielen wordt verkregen door personen oplopend te ordenen naar de hoogte van hun inkomen en vervolgens tien groepen personen van gelijke omvang te vormen.

Regionale inkomensverdeling

De cijfers over de regionale inkomensverdeling zijn gebaseerd op gegevens van het Regionaal Inkomensonderzoek. De basisgegevens komen van de Belastingdienst en de Gemeentelijke Basisadministratie. De regionale gegevens zijn gebaseerd op een steekproef van 5,0 miljoen personen en 1,9 miljoen huishoudens.

Europese vergelijking inkomensongelijkheid

De cijfers in deze paragraaf zijn afkomstig van Eurostat. Ze zijn ook gebaseerd op het aan de persoon toegekende gestandaardiseerde huishoudensinkomen. Er bestaan evenwel definitieverschillen tussen de inkomensdefinitie van Eurostat en het hier gehanteerde gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen. De cijfers over de Europese vergelijking zijn dan ook niet volledig vergelijkbaar met de andere cijfers uit dit hoofdstuk.

Kerncijfers: Gemiddeld gestandaardiseerd besteedbaar huishoudensinkomen

	2001	2003	2005	2007*
	<i>1 000 euro</i>			
Totaal	19,6	20,2	21,2	22,8
Leeftijd				
tot 25 jaar	18,0	18,3	19,3	20,7
25–44 jaar	19,7	20,1	20,9	22,2
45–64 jaar	22,5	23,2	24,2	26,1
65 jaar en ouder	17,7	19,2	20,1	21,9
Voornaamste inkomensbron				
Arbeid	20,4	21,2	21,9	23,4
Onderneming	24,6	23,2	26,8	28,4
Pensioenen	16,8	18,4	19,2	20,7
Overige uitkeringen	11,3	12,1	12,2	13,0
Samenstelling huishouden				
Eenpersoonshuishouden	16,0	16,6	17,2	18,5
Meerpersoonshuishouden	20,2	20,8	21,9	23,6
w.v.				
(Echt)paar zonder kinderen	22,2	23,3	24,2	26,1
(Echt)paar met uitsluitend minderjarige kinderen	18,2	18,6	20,0	21,7
(Echt)paar met minstens één meerderjarig kind	23,5	23,9	25,1	26,6
Eenoudergezin	15,6	16,0	16,2	17,2
Overig	20,1	20,5	21,8	22,8
Landsdeel				
Noord	17,8	18,4	19,5	20,8
Oost	19,0	19,8	20,6	22,1
West	20,4	20,9	21,9	23,6
Zuid	19,5	20,1	20,9	22,5

Banen niet gelijk verdeeld over het land

Banen van werknemers naar bedrijfstak soms regionaal sterk geclusterd

- Een op de zes banen in de financiële dienstverlening in Amsterdam
- Relatief veel onderwijsbanen in universiteitssteden

Aantal banen per inwoner verschilt regionaal

- Relatief weinig banen in het noorden
- Veel banen rondom de grootste steden

De werkgelegenheid in Nederland is op te splitsen in een aantal soorten banen. Mensen kunnen werkzaam zijn als zelfstandige, als zelfstandige zonder personeel (zzp'er) of als werknemer.

Banen van werknemers zijn niet gelijk verdeeld over het land. In de ene regio zijn meer banen beschikbaar dan in de andere. Bovendien is de spreiding van banen niet gelijk aan de spreiding van inwoners. Tussen regio's bestaan forse verschillen in het aantal banen per inwoner. Ook zijn er per regio verschillen in de verdeling van banen naar bedrijfstak.

1. Banen van werknemers naar bedrijfstak soms regionaal sterk geclusterd

- Een op de zes banen in de financiële dienstverlening in Amsterdam
- Relatief veel onderwijsbanen in universiteitssteden

In december 2006 telde Nederland bijna 7,7 miljoen banen van werknemers. Amsterdam is de grootste banenleverancier met ruim 525 duizend banen. Rotterdam volgt met 360 duizend banen.

De verdeling van de banen naar economische activiteit verschilt per gemeente. In veel gevallen is dit een afspiegeling van algemeen bekende verschillen in de economische structuur van steden, maar dit is geen regel. In Amsterdam zijn relatief veel banen in de financiële dienstverlening. Zestien procent van alle banen in de financiële dienstverlening in ons land is in Amsterdam geconcentreerd. In de hoofdstad vormen deze banen 11 procent van alle banen. Dat is veel: landelijk is het percentage 4. Ook Leeuwarden en Utrecht hebben een groot aandeel banen in de financiële instellingen.

Amsterdam kent ook een concentratie van horecabanen. Zes procent van alle banen in Amsterdam zijn banen in de horeca, het hoogste percentage van alle grootste gemeenten. De stad blijft daarmee Maastricht net voor.

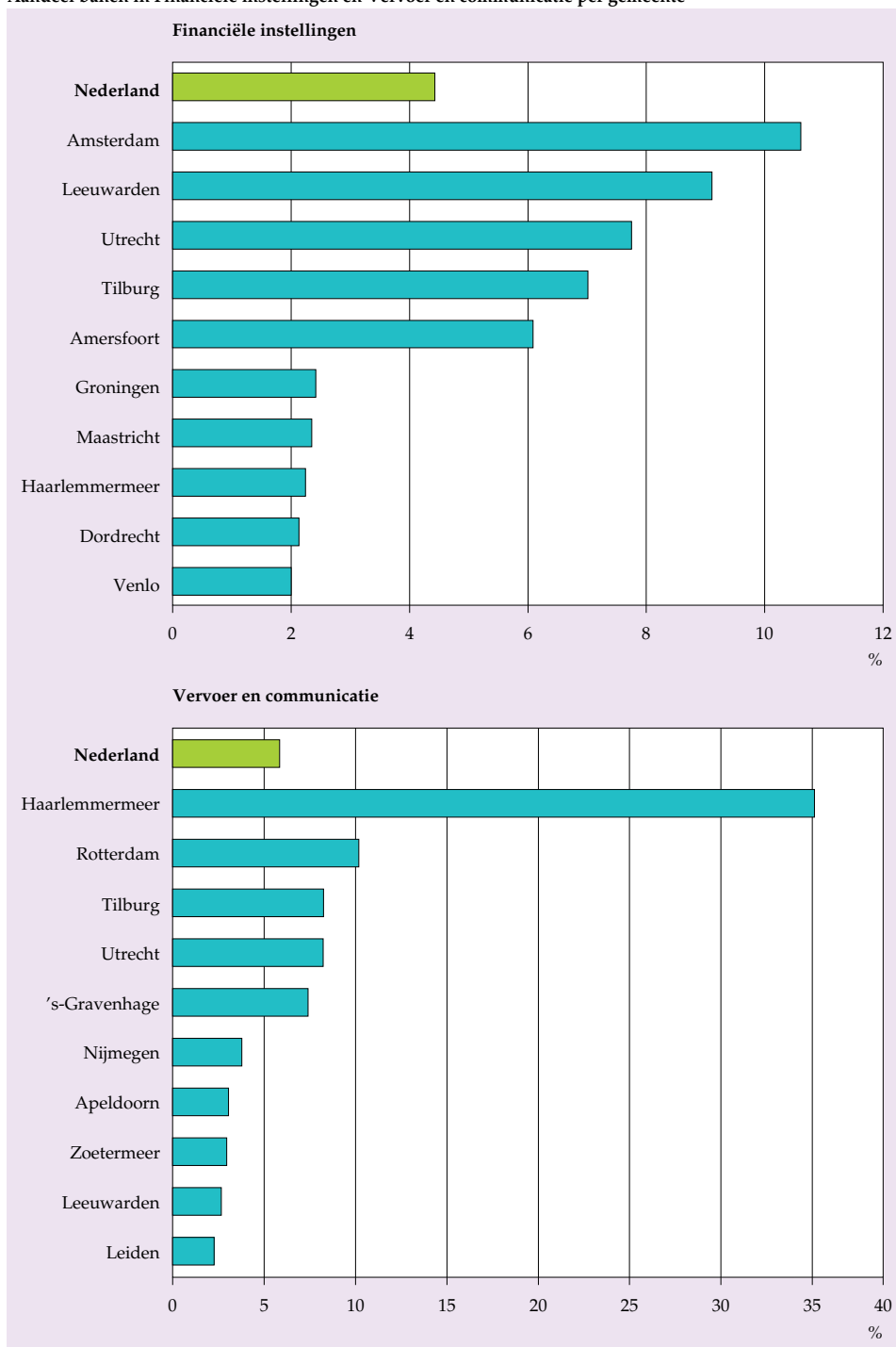
De invloed van de fysieke infrastructuur blijkt het duidelijkst in Haarlemmermeer en Rotterdam. De eerste gemeente had, dankzij Schiphol, 49 duizend banen in de sector vervoer en communicatie, ruim 35 procent van alle banen in de gemeente. Het aandeel banen in Nederland in deze bedrijfstak is nog geen 6 procent. Rotterdam heeft dankzij zijn havens meer banen dan gemiddeld in de vervoerssector: 36 duizend, 10 procent van alle banen in Rotterdam.

Openbaar bestuur in Den Haag

In Den Haag, de vestigingsplaats van veel rijksinstellingen, is het aandeel banen in het openbaar bestuur groot. Dit aandeel, 23 procent, ligt ruim boven het landelijk gemiddelde van 7 procent. Ook in Leeuwarden en Haarlem is het aandeel banen in het openbaar bestuur groot. Deze gemeenten hebben hun hoge positie (mede) te danken aan de provinciale overheid die in deze gemeenten is gevestigd. Haarlemmermeer had in 2006 het kleinste aandeel banen in het openbaar bestuur, te weten 2 procent. In deze gemeente zijn dan ook relatief weinig overheidsinstellingen.

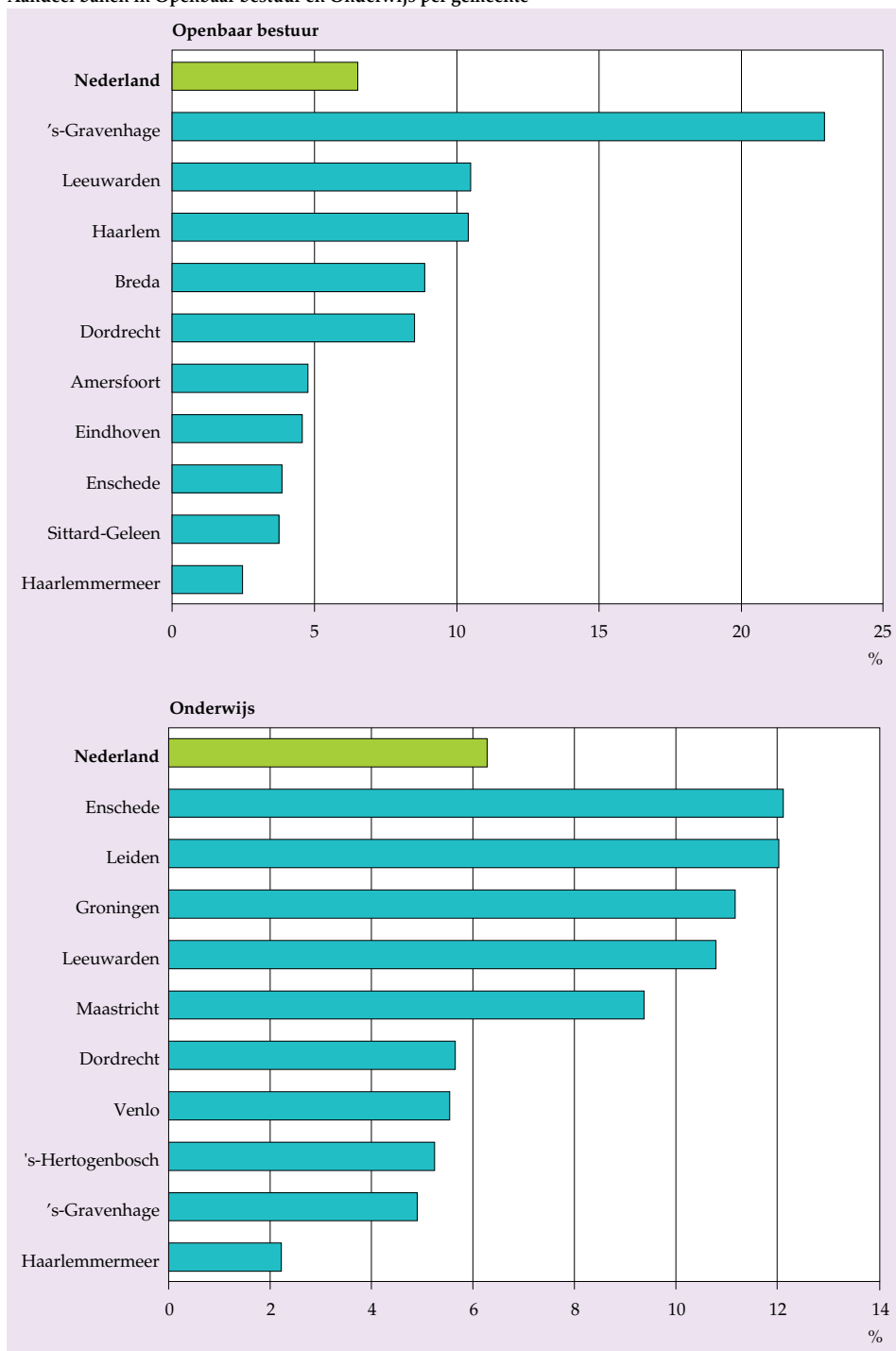
Gemeenten met een universiteit binnen hun grenzen hebben doorgaans bovengemiddeld veel banen in het onderwijs. Dit is vooral zichtbaar in gemeenten waar in totaal niet zo veel banen zijn. Koplopers met onderwijsbanen zijn Enschede en Leiden. In beide steden is meer dan 12 procent van de banen in het onderwijs te vinden. Ondanks de aanwezigheid van grote universiteiten is in Amsterdam, de gemeente met de meeste banen in heel Nederland, het aandeel onderwijsbanen op het landelijk gemiddelde van ruim 6 procent.

Aandeel banen in Financiële instellingen en Vervoer en communicatie per gemeente¹⁾

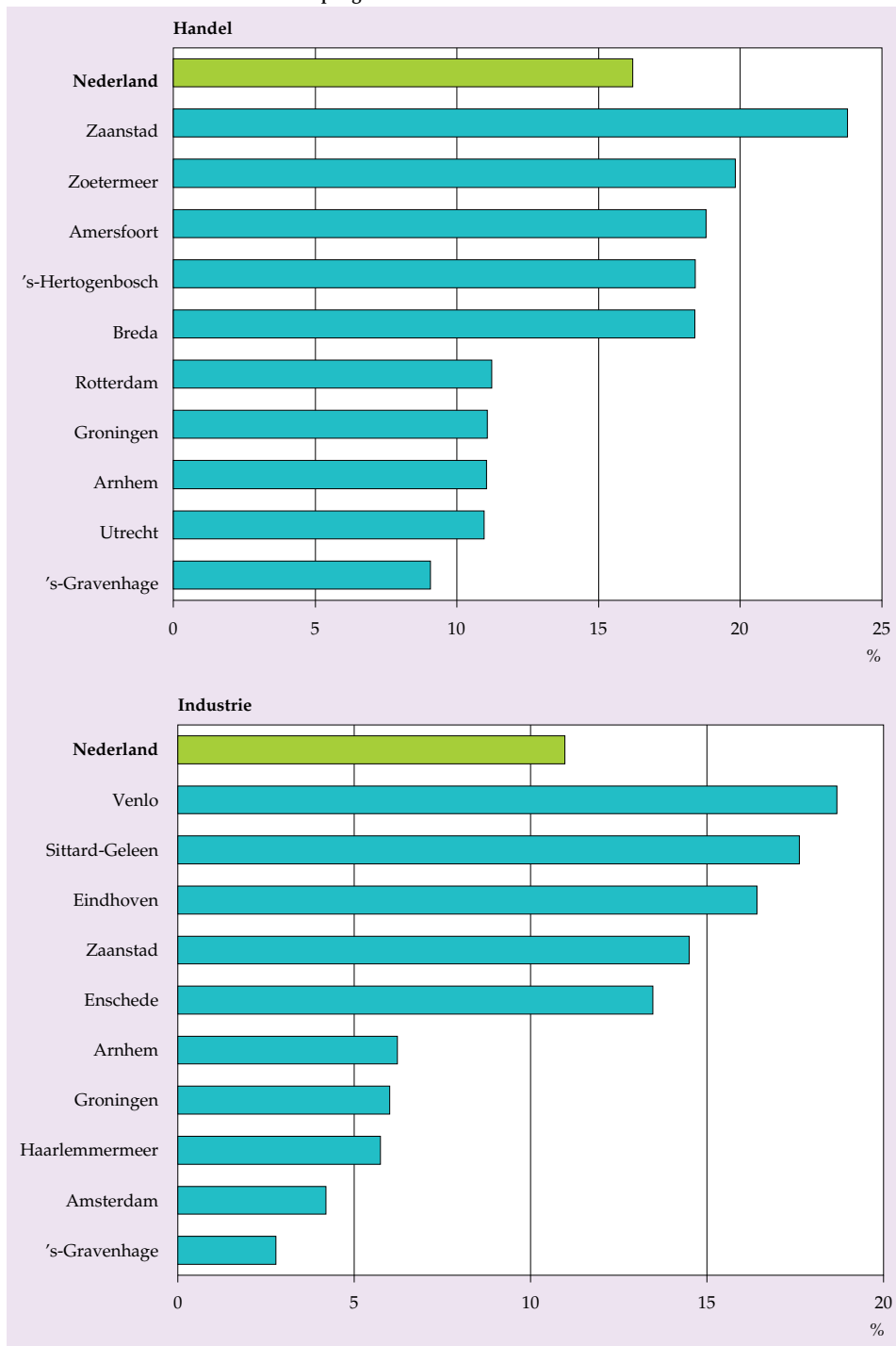
¹⁾ Gegeven zijn de gemeenten met de 5 hoogste en de 5 laagste aandelen onder de 25 grootste gemeenten in 2006.

Aandeel banen in Openbaar bestuur en Onderwijs per gemeente ¹⁾

¹⁾ Gegeven zijn de gemeenten met de 5 hoogste en de 5 laagste aandelen onder de 25 grootste gemeenten in 2006.

Aandeel banen in Handel en Industrie per gemeente¹⁾

¹⁾ Gegeven zijn de gemeenten met de 5 hoogste en de 5 laagste aandelen onder de 25 grootste gemeenten in 2006.

Venlo en Zaanstad opvallende gemeenten

Gemeenten met een opvallende verdeling van banen naar economische activiteit zijn Zaanstad en Venlo. Zaanstad valt op met een hoog aandeel banen (24 procent) in de handel (16 procent in Nederland), in Venlo is het aandeel banen (19 procent) hoog in de industrie (11 procent in Nederland). Ook in Sittard-Geleen en Eindhoven, vestigings-plaatsen van grote multinationals, is de industrie meer dan gemiddeld vertegenwoordigd. Den Haag had van de 25 grootste gemeenten het kleinste aandeel (nog geen 3 procent) banen in de industrie.

Banen in vervoer en communicatie het meest gespreid

De regionale spreiding van banen over het land is voor de ene bedrijfstak veel gelijkmatiger dan voor de andere. Voorbeelden van bedrijven die in iedere gemeente ongeveer in dezelfde relatieve omvang voorkomen, zijn supermarkten en basisonderwijsinstellingen. Bij andersoortige bedrijven of instellingen komt het aantal banen meer geconcentreerd voor in één of een klein aantal gemeenten. Voorbeelden zijn universiteiten en grote industriële ondernemingen. De voorbeelden zijn weliswaar onderdelen van bedrijfstakken, maar zoals uit de eerdere beschrijving blijkt, loopt ook op bedrijfstakniveau de mate van spreiding uiteen. Voor de zakelijke dienstverlening, de grootste bedrijfstak in ons land, was de spreiding het kleinst: de verhouding tussen Tilburg, de gemeente met het hoogste aandeel (30 procent) banen in de zakelijke dienstverlening, en Venlo, de gemeente met het laagste aandeel (16 procent) banen, is hier een factor 1,9. Ook voor de handel is de spreiding relatief klein, te weten een factor 2,6. De industrie kende een veel grotere regionale spreiding (spreidingsfactor 6,7). Echte uitschieters zijn de bedrijfstakken vervoer en communicatie (spreidingsfactor 15,5) en het openbaar bestuur (spreidingsfactor 9,2).

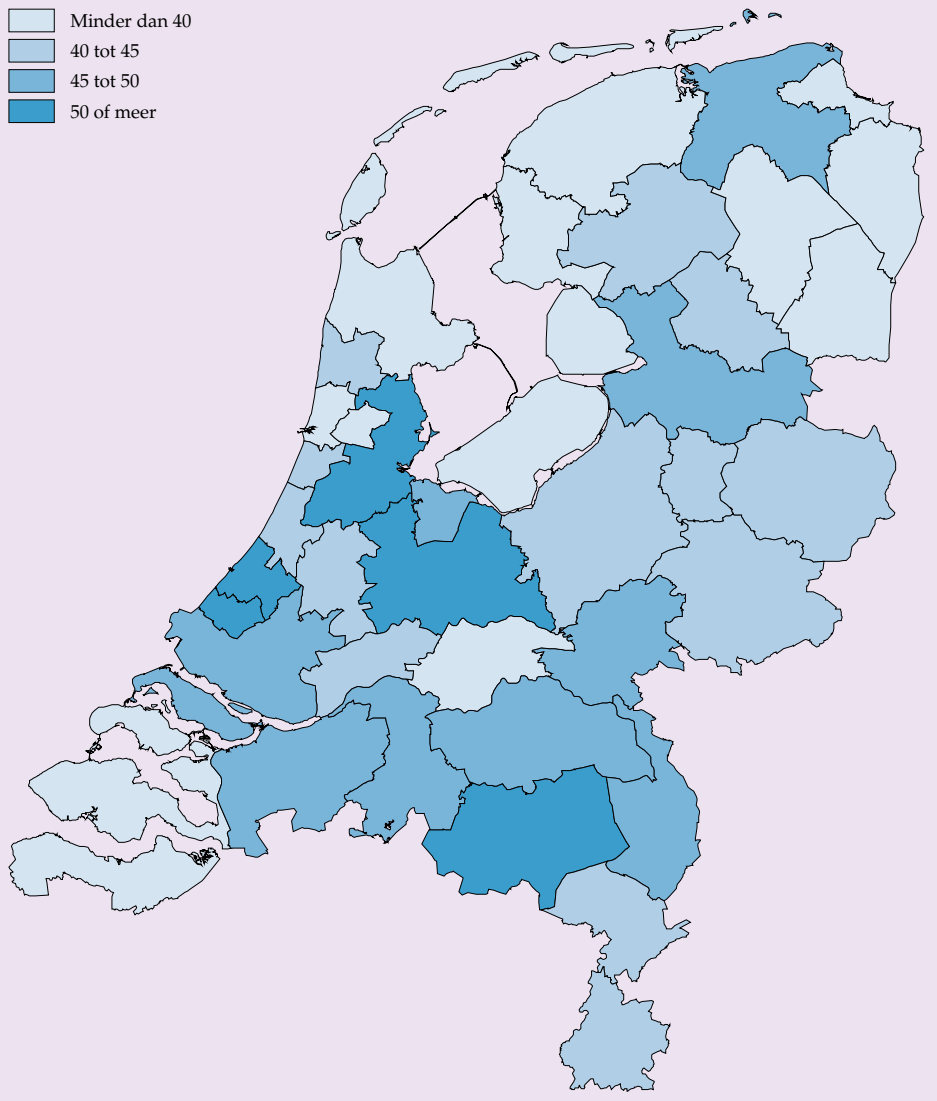
De kerncijfertabel achterin dit hoofdstuk geeft een overzicht van het absolute aantal banen in de 25 grootste gemeenten. Daarbij zijn deze banen onderverdeeld naar bedrijfstak. Ter vergelijking is ook het totaal aantal banen in Nederland in die bedrijfstak opgenomen.

2. Aantal banen per inwoner verschilt regionaal

- Relatief weinig banen in het noorden
- Veel banen rondom de grootste steden

Als de spreiding van het aantal banen over Corop-gebieden wordt vergeleken met de spreiding van de inwoners eind 2006, dan valt op dat deze fors van elkaar afwijken. Een eerste oorzaak hiervoor is dat veel inwoners van Nederland die niet deelnemen aan het arbeidsproces ook niet gelijkmatig over Nederland zijn verspreid. Dit geldt natuurlijk in de eerste plaats voor mensen die ouder zijn dan 65 jaar en voor de inwoners jonger dan 15 jaar. In sommige gebieden in Nederland zullen relatief meer gepensioneerden wonen, in andere gebieden wonen juist veel kinderen die nog leerplichtig zijn.

Aantal banen per 100 inwoners per Corop

Maar ook binnen de groep personen van 15 tot 65 jaar hebben veel mensen geen baan als werknemer. Een deel van de mensen werkt wel maar is niet in loondienst werkzaam. Dit zijn onder andere vrije beroepsbeoefenaars, zzp'ers, freelancers, andere soorten zelfstandige ondernemers, meewerkende gezinsleden en dergelijke. Een ander deel van deze groep mensen kan niet werken vanwege arbeidsongeschiktheid of heeft geen behoefte om betaald werk te verrichten. Daarnaast zou een deel van de personen van 15 tot 65 jaar wel willen werken maar heeft (nog) geen baan gevonden.

De genoemde verschillen tussen de begrippen baan van een werknemer en inwoners

verklaart een deel van de verschillen in de regionale spreiding maar lang niet volledig. Een derde verklaring voor de verschillen in spreiding is dat de baan van een werknemer wordt geteld op het adres waar de productie plaats vindt. Bij de regionale verdeling van inwoners worden deze geteld op het woonadres. Het saldo van het inkomende en het uitgaande woon-werkverkeer heeft dan ook invloed op de spreiding van de banen. Een hoog saldo inkomend woon-werkverkeer leidt tot een relatief hoog percentage banen van werknemers per inwoner.

Overigens is de locatie waar de productie plaats vindt niet altijd het werkadres waar de werkzaamheden plaatsvinden. Dit is met name het geval bij uitzendbureaus en schoonmaakbedrijven. De productie wordt namelijk toegerekend aan de plaats waar de vestiging van het uitzendbedrijf of het schoonmaakbedrijf staat. Alle uitzendkrachten die door een vestiging van een uitzendbureau worden bemiddeld, staan op het adres van die vestiging geregistreerd. In de praktijk kan het bedrijf waar ze daadwerkelijk werken in een andere gemeente liggen. Ditzelfde geldt voor schoonmaakbedrijven en soortgelijke ondernemingen, maar ook voor bepaalde typen personeel zoals vertegenwoordigers en thuiswerkers.

Veel forensen uit Flevoland

Als we het aantal banen per inwoner op Corop-niveau met elkaar vergelijken, dan valt op dat dit aantal met name in de noordelijke provincies erg laag is. Daar zijn dus relatief weinig banen ten opzichte van het aantal mensen dat er woont. Vier van de vijf gebieden met het laagste aantal banen per inwoner waren in 2006 daar te vinden. Het vijfde gebied was Flevoland. Dat heeft te maken met het feit dat veel mensen die in de regio-Amsterdam werken, in Flevoland wonen. Elke morgen vertrekken er veel forensen vanuit Flevoland om elders te gaan werken. In Flevoland zelf wordt vooral gewoond.

Niet alleen in de vijf eerdergenoemde gebieden, maar bij alle gebieden waar het aantal banen per honderd inwoners erg laag was (minder dan 40 banen per honderd inwoners) gingen er eind september 2005 relatief veel inwoners werken buiten het gebied waar ze woonden. Werken buiten de eigen leefomgeving gebeurde daar veel meer dan er banen werden bezet door inwoners uit andere gebieden. In absolute aantallen kwam dit naast het eerder genoemde Flevoland veel voor in de Kop van Noord Holland. Voor de dertien Corop-gebieden met minder dan 40 banen per honderd inwoners kwam het totale saldo van het uitgaande woon-werkverkeer uit op bijna 180 duizend banen.

Dagelijks 210 duizend forensen naar Groot-Amsterdam

Ook in de Corop-gebieden met meer dan 40 maar minder dan 45 banen per honderd inwoners werden minder banen bezet door inwoners van andere Corop-gebieden dan er door eigen inwoners bezet werden buiten het Corop-gebied. De enige uitzondering hierop was Zuid-Limburg. Wel is het saldo van het woon-werkverkeer in deze Corop-gebieden in absolute aantallen gemiddeld kleiner dan in de Corop-gebieden met minder dan 40 banen per honderd inwoners.

De Corop-gebieden met relatief veel banen per inwoner zijn met name de gebieden waarin de grootste gemeenten vallen. Het betreft de Corop-gebieden Groot-Amsterdam, Utrecht,

Zuidoost-Noord-Brabant en de agglomeratie 's-Gravenhage. Daarnaast behoort ook Delft en Westland tot de gebieden met meer dan 50 banen per honderd inwoners. Het totaal van deze vijf Corop-gebieden kende per saldo een instroom van ongeveer 355 duizend banen met als topper Groot-Amsterdam met een instroom van 210 duizend banen. Dit is dan ook het Corop-gebied waar de mensen die in de Kop van Noord Holland en in Flevoland wonen naartoe reizen.

Toelichting

De banen hebben betrekking op het gemiddeld aantal banen van werknemers in december 2006. Het betreft voorlopige cijfers. De banen zijn afgeleid uit de zogeheten Polisadministratie. Deze wordt beheerd door het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen en is gevuld met gegevens over werknemers. De gegevens komen uit de loonaangiften die werkgevers bij de Belastingdienst indienen. De Polisadministratie bevat gegevens van alle werknemers die in dienst zijn van bedrijven en instellingen die in Nederland loonbelasting- en premieplichtig zijn.

Corop-gebieden

Regionaal niveau tussen gemeenten en provincies in. In 1970 ontworpen door de Coördinatie Commissie Regionaal Onderzoeksprogramma, waaraan de indeling haar naam dankt. Nederland telt 40 Corop-gebieden.

Kerncijfers: Banen van werknemers naar bedrijfstak in de 25 grootste gemeenten, december 2006

	Totaal	Landbouw en visserij	Winning van delfstoffen	Industrie	Openbare voorzie- ning bedrijven	Bouwnijver- heid
	<i>x 1 000</i>					
Nederland	7 692,6	119,5	7,5	843,7	24,4	377,0
Amersfoort	81,0	0,1	x	5,5	.	x
Amsterdam	525,3	0,4	x	22,1	x	10,1
Apeldoorn	86,5	0,4	x	9,0	x	x
Arnhem	97,9	x	.	6,1	x	x
Breda	94,3	0,6	x	8,4	x	x
Dordrecht	56,8	0,1	x	6,1	x	2,9
Eindhoven	155,2	0,2	x	25,5	x	5,2
Enschede	73,4	0,1	.	9,9	x	x
's-Gravenhage	273,2	1,2	x	7,6	x	7,1
Groningen	129,0	0,0	x	7,8	x	x
Haarlem	70,1	0,1	.	6,6	x	x
Haarlemmermeer	140,8	1,4	x	8,1	x	4,3
's-Hertogenbosch	97,4	0,1	.	6,4	x	x
Leeuwarden	65,9	0,1	.	5,3	0,9	2,0
Leiden	66,2	0,0	x	5,1	x	x
Maastricht	77,2	0,2	x	7,8	x	1,7
Nijmegen	92,4	0,2	x	x	x	x
Rotterdam	359,4	0,5	.	24,3	1,7	13,4
Sittard-Geleen	51,4	0,1	.	9,1	0,3	1,9
Tilburg	124,2	0,3	x	13,3	x	x
Utrecht	225,6	0,3	.	14,4	0,2	7,5
Venlo	55,0	1,5	x	10,3	x	1,4
Zaanstad	55,8	0,2	x	8,1	x	x
Zoetermeer	46,1	0,3	x	3,5	x	x
Zwolle	91,8	0,1	.	6,7	x	x

Handel	Horeca	Vervoer en communi- catie	Financiële instellingen	Verhuur en zakelijke dienst- verlening	Openbaar bestuur	Onderwijs	Gezond- heids- en welzijns- zorg	Cultuur en overige dienst- verlening
1 246,2	304,0	449,5	340,7	1 539,7	501,6	483,2	1 139,5	316,1
15,2	2,2	4,5	4,9	20,0	3,9	6,1	11,6	3,7
60,7	31,1	31,3	55,7	146,7	31,1	32,8	67,6	31,4
12,3	3,2	2,7	5,2	16,1	x	5,8	14,3	x
10,8	3,0	x	x	26,6	x	6,8	17,2	5,7
17,4	3,0	3,9	3,8	18,6	8,4	7,0	15,1	3,1
10,4	1,6	3,1	1,2	10,3	4,8	3,2	10,9	2,0
17,7	4,6	7,7	8,2	43,3	7,1	11,4	19,0	4,9
10,7	2,0	3,3	2,3	17,2	2,8	8,9	10,6	2,6
24,8	9,2	20,3	12,0	60,4	62,6	13,4	36,1	17,9
14,3	4,7	6,0	3,1	33,3	x	14,4	24,5	x
10,6	2,7	3,4	2,4	13,2	7,3	4,6	13,4	4,1
20,7	6,7	49,4	3,2	29,9	3,5	3,1	6,8	3,7
17,9	3,8	4,5	5,6	23,0	7,6	5,1	14,3	3,8
7,6	1,7	1,8	6,0	11,8	6,9	7,1	12,1	2,8
7,4	2,7	1,5	1,6	13,7	4,3	8,0	16,5	2,8
9,0	4,5	5,5	1,8	17,7	5,0	7,2	14,3	2,1
11,4	3,1	3,5	2,8	18,3	5,0	7,1	27,7	3,0
40,4	12,9	36,6	19,1	84,4	30,4	24,6	56,3	14,8
6,6	1,2	2,1	1,5	12,0	1,9	3,3	10,0	1,4
16,5	2,8	5,7	8,7	37,7	x	9,7	18,4	x
24,7	7,5	18,6	17,5	56,3	13,1	20,4	32,8	12,4
9,8	1,7	4,5	1,1	8,7	3,2	3,1	8,2	1,6
13,3	1,2	2,4	1,4	11,1	x	x	6,7	x
9,2	1,4	1,4	1,5	10,0	x	x	5,6	3,6
11,6	2,8	5,2	4,0	24,3	6,8	6,5	17,6	2,1

Leefomgeving

Ergernis over jongeren, minder last van vliegtuigen

Buurtbewoners hebben vooral last van jongeren

- Jongeren en mensen met een laag inkomen melden de meeste problemen
- Ervaren overlast niet groter dan in 2005

Hinder door wegverkeer toegenomen

- Meer mensen storen zich aan verkeerslawaaï
- Mensen ervaren nauwelijks geluidshinder van bedrijven in de woonomgeving

Milieubewust gedrag aan het tanen

- Minder mensen met glas naar de glasbak, meer papier centraal ingeleverd
- Minder belangstelling voor scheiden van gft-afval

Eén op de zes inwoners geeft aan dat ten minste één vorm van overlast vaak voorkomt in de eigen woonbuurt. Het kan dan gaan om hinder van groepen jongeren, van dronken mensen op straat, drugs(gebruikers), overlast door omwonenden of van het lastig gevallen worden op straat. Problemen veroorzaakt door groepen jongeren wordt het vaakst gemeld. Een op de tien Nederlanders geeft aan dat dit vaak in hun woonbuurt voorkomt.

De laatste jaren zijn we ons steeds meer gaan ergeren aan het geluid van het wegverkeer. Van het geluid van het vliegverkeer hebben we daarentegen minder last gehad. Het ongerief van de geur van open haarden en allesbranders is ook toegenomen. Daar staat tegenover dat we ons minder druk hebben gemaakt over de stank die landbouwactiviteiten, industrieën en bedrijven met zich meebrengen.

Tegelijkertijd lijken we wat aan milieubewust gedrag te hebben verloren. Sinds 1997 gaan we minder vaak met afvalglas naar de glasbak en wordt het groente- en fruitafval minder vaak gescheiden. Het gescheiden inleveren van oud papier en karton is licht toegenomen.

1. Buurtbewoners hebben vooral last van groepen jongeren

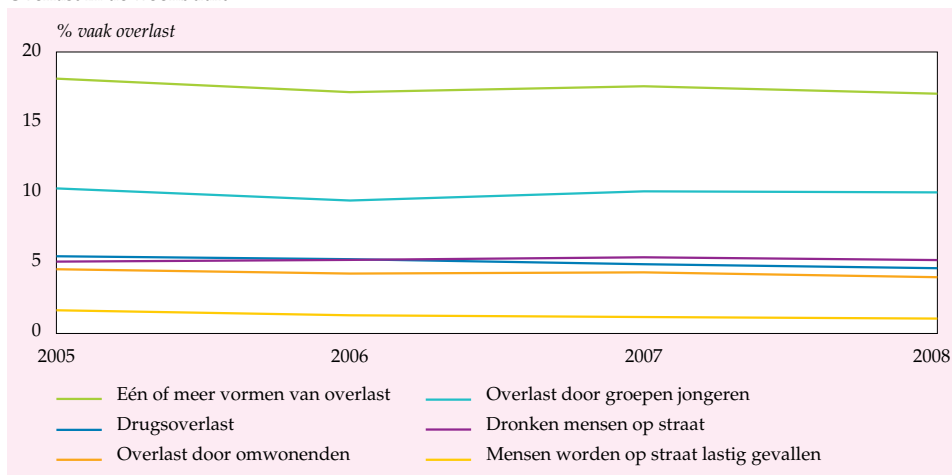
- Jongeren en mensen met een laag inkomen melden de meeste problemen
- Ervaren overlast niet groter dan in 2005

Het terugdringen van criminaliteit en slachtofferschap zorgt ervoor dat de woonbuurt veiliger wordt, terugdringen van overlast zorgt ervoor dat men zich in de woonbuurt veiliger voelt. De samenhang tussen veiligheid en veiligheidsbeleving is echter diffuus. Een woonbuurt kan objectief gezien veilig genoeg zijn, zonder dat de buurtbewoners het gevoel hebben dat ze kunnen gaan en staan waar ze willen.

Ongerief bijvoorbeeld, van groepen jongeren, van dronken mensen op straat, van drugsgebruik, van omwonenden, van lastig gevallen worden op straat. Elk jaar geeft circa 17 procent van de bevolking aan van ten minste één van bovengenoemde vormen vaak last te hebben.

Nederlanders ervaren in hun buurt het meeste ongemak van groepen jongeren. Landelijk ondervindt 10 procent van alle buurtbewoners hier vaak hinder van. Van drugsgerelateerde problemen en overlast door dronken mensen op straat heeft telkens 5 procent van de inwoners vaak last. Andere bronnen van hinder geven minder ergernis. Sinds 2005 neemt de ervaren last niet toe.

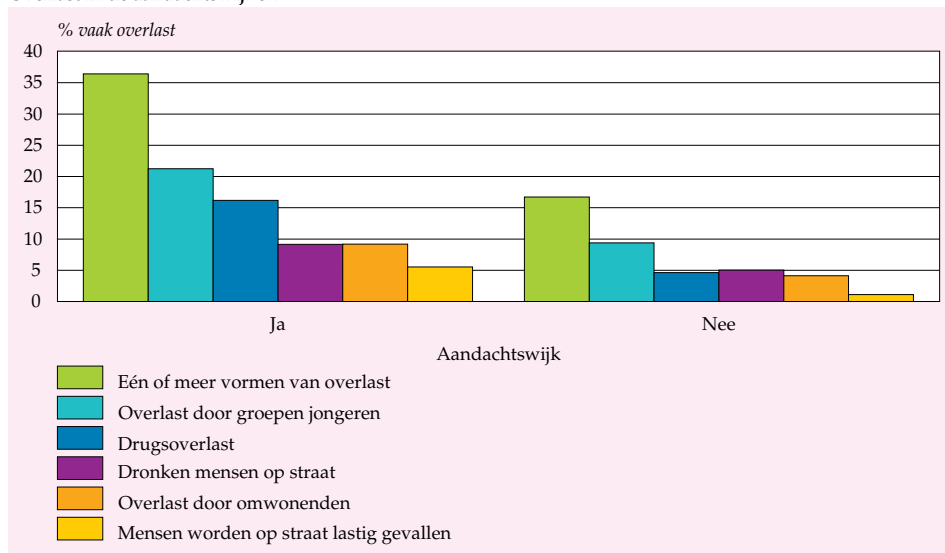
Overlast in de woonbuurt

In de aandachtswijken wordt meer dan twee keer zo vaak overlast gemeld dan in andere wijken. In de eerstgenoemde wijken geeft 36 procent van de bevolking aan vaak hinder te hebben van één of meerdere vormen van overlast. In de overige wijken is dit 17 procent. Alle vormen van overlast komen in de aandachtswijken vaker voor dan in andere wijken, maar die van drugs(gebruikers) is relatief gezien het grootste probleem. In deze wijken worden ruim drie keer zo vaak drugsgerelateerde problemen gerapporteerd dan elders

(16 procent versus 5 procent). Bij nadere analyse van het probleem blijkt echter dat het hoge ongerief in de aandachtswijken niet te wijten is aan het wonen in een aandachtswijk, maar wel aan de samenstelling van de wijk. De aandachtswijken zijn stadswijken met relatief veel niet-westerse allochtonen, veel huurwoningen, een gemiddeld lage woningwaarde en naar verhouding meer mensen met een bijstandsuitkering.

Overlast in de aandachtswijken

Meer overlast waargenomen in multiculturele buurten

In zeer sterk stedelijke buurten meldt 29 procent van de bewoners ongemakken te ervaren. Zij klagen vooral over groepen jongeren (15 procent), dronken mensen op straat (11 procent) en drugsdealers en/of -gebruikers (11 procent). Vergeleken daarmee lijkt het platteland een oase van rust: niet meer dan 8 procent van de mensen in deze landelijke buurten rapporteert dit soort ernstige ongemakken.

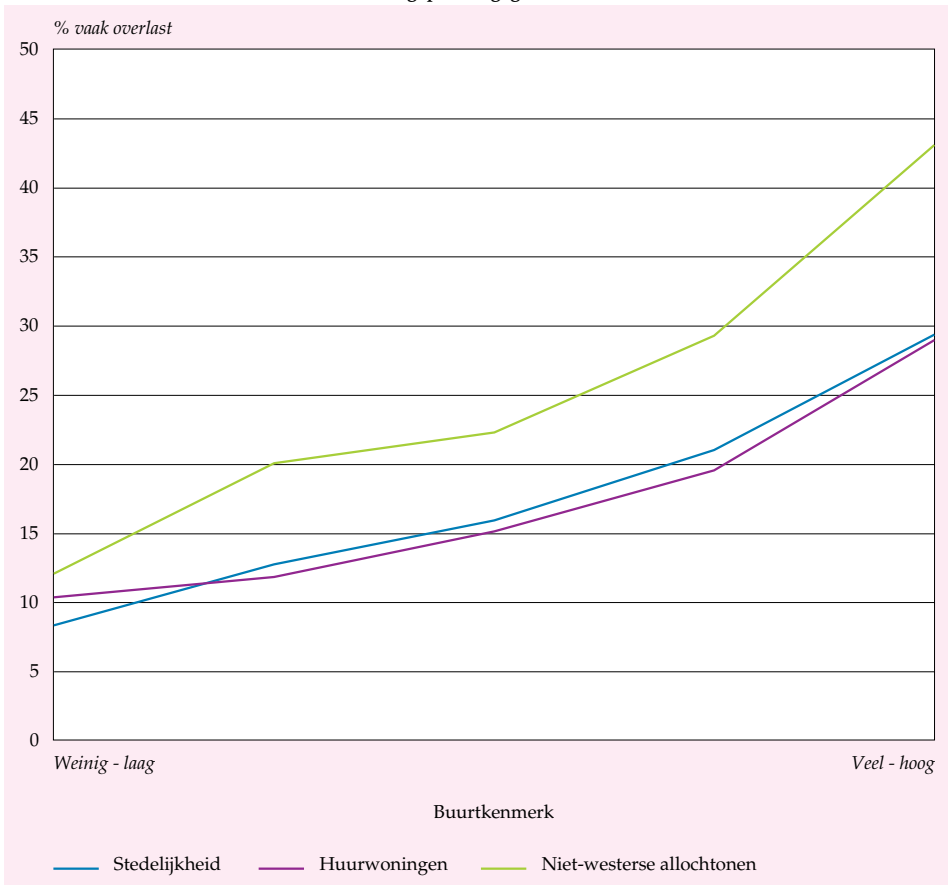
Bewoners van buurten met veel huurwoningen ervaren meer ernstige hinder dan andere buurtbewoners. In de eerstgenoemde buurten is het percentage 29, het gemiddelde percentage is 17. Ernstige overlast van drugs, van omwonenden en lastig gevallen worden op straat komen in buurten waar veel huurwoningen staan meer dan tweemaal zo vaak voor als gemiddeld.

Ook wordt meer ongerief ervaren in 'multiculturele' buurten. In buurten met meer dan 50 procent niet-westerse allochtonen heeft 43 procent van de bewoners vaak hinder van één of meer vormen van overlast, in buurten met minder dan 5 procent niet-westerse allochtonen is dit percentage 12.

Ouderen rapporteren minder overlast

Hoe ouder de bewoners, hoe minder ongerief ze rapporteren. Jongeren (15–24 jaar) ervaren de meeste hinder (23 procent), ouderen (65 jaar en ouder) de minste (12 procent). Jongeren

Overlast in de woonbuurt naar buurtkenmerk (gepoolde gegevens 2005–2007)

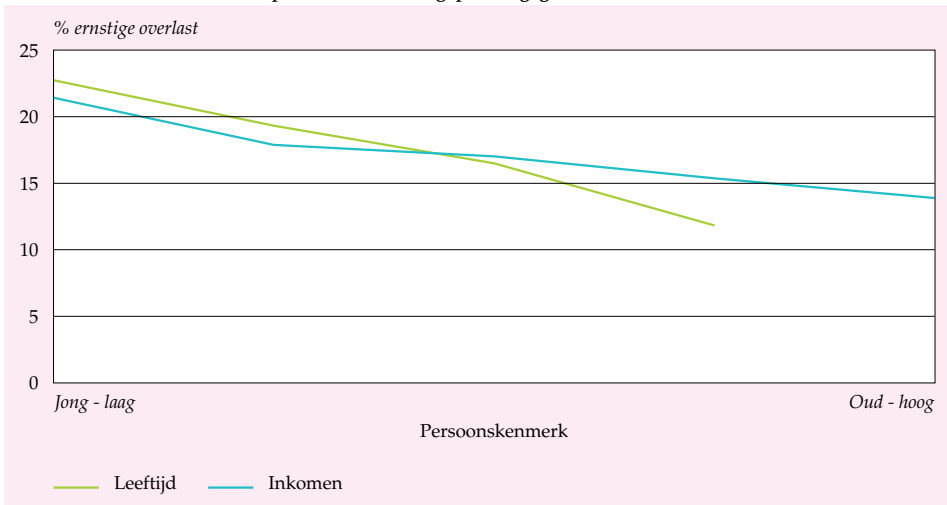
hebben vooral vaak last van andere groepen jongeren (12 procent) en van dronken mensen op straat (8 procent), 65-plussers hebben het vaakst hinder van groepen jongeren (7 procent) en van drugsdealers en/of -gebruikers (3 procent).

Personen met een laag inkomen ondervinden naar eigen zeggen meer overlast dan personen met een hoog inkomen. Bij de laagste inkomens is dit 21 procent en bij de hoogste inkomens 14 procent.

Verder blijkt dat er meer overlast voorkomt in buurten waar veel eenpersoonshuishoudens zijn, in buurten waar veel mensen met een bijstandsuitkering wonen en in buurten met een gemiddeld lage woningwaarde. Gescheiden personen en nooit-gehuwden melden vaker overlast dan gehuwden en verweduwen.

Niet-westerse allochtonen rapporteren vaker hinder dan allochtonen. Dit verschil verdwijnt echter volledig als ook naar andere buurtkenmerken zoals het aandeel niet-westerse allochtonen in de buurt wordt gekeken. Geslacht en opleiding zijn nauwelijks van invloed.

Overlast in de woonbuurt naar persoonskenmerk (gepoolde gegevens 2005–2007)

2. Hinder door wegverkeer toegenomen

- Meer mensen storen zich aan verkeerslawaaï
- Mensen ervaren nauwelijks geluidshinder van bedrijven in de woonomgeving

De toegenomen verkeersdrukke en de daarmee gepaard gaande filevorming van de laatste jaren hebben bijgedragen aan een toename van het percentage personen dat zegt geluidshinder te ervaren van het wegverkeer. In 1997 meldde 27 procent van de volwassen bevolking in de woonomgeving last te hebben gehad van het lawaai van auto's, vrachtauto's, motoren of brommers. Dit percentage is tussen 1997 en 2007 toegenomen tot 32 procent.

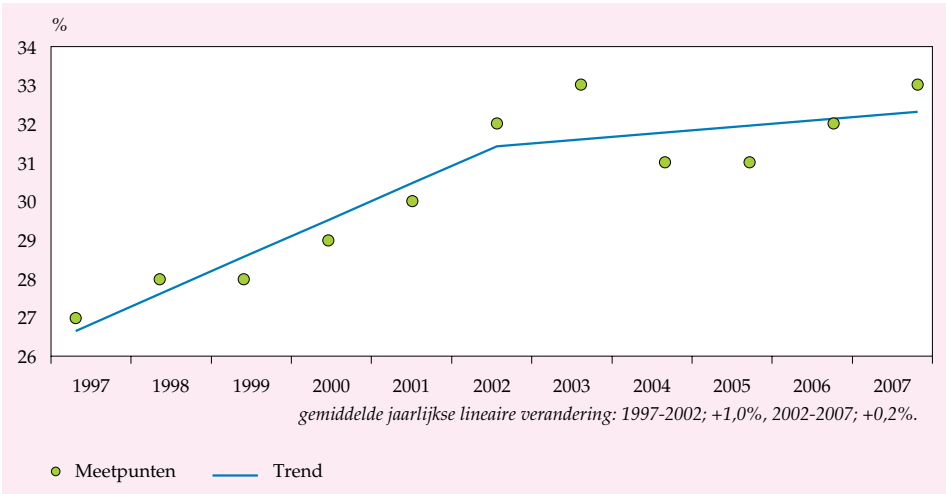
Het vliegverkeer is de tweede bron van omgevingslawaaï. In 1997 antwoordde 19 procent van de volwassen bevolking in de woonomgeving last te hebben van het geluid van vliegverkeer. Sindsdien is dit cijfer gedaald tot 17 procent in 2007. Het lijkt erop dat beleidsmaatregelen om de geluidsbelasting door het vliegverkeer te beperken, zoals het stimuleren van het gebruik van stillere vliegtuigen, het verbod om na 23.00 uur te vliegen en het aanpassen van vliegroutes en vliegprocedures, effect sorteren.

Maar 6 procent van de bevolking heeft in de woonomgeving last van het geluid van treinen, trams of metro's, en niet meer dan 3 tot 4 procent van de bevolking heeft last gehad van lawaai van industrie of bedrijven.

Open haarden belangrijkste bron van stank

Behalve van omgevingslawaaï kan men in de woonomgeving ook last hebben van een aantal vormen van stank, bijvoorbeeld van de geur van de landbouw of industrie. Deze vorm van overlast is in de woonomgeving in het algemeen geringer dan van lawaai.

Percentage personen (18 jaar en ouder) dat last heeft van geluid van wegverkeer

De belangrijkste bron van stank in de woonomgeving vormen de open haarden en allesbranders. Dit soort stank ontstaat doordat in de open haarden verkeerde materialen worden verbrand of niet op de juiste wijze worden verbrand, of doordat de rookafvoer niet op de juiste wijze plaatsvindt. De rook kan, afhankelijk van de soort brandstof, ook voor de volksgezondheid schadelijke stoffen bevatten.

In 1997 zei bijna 9 procent van de bevolking geplaagd te worden door de stank van open haarden en allesbranders. Vanaf dat jaar stijgt dit cijfer tot bijna 12 procent in 2007.

Over stank van de landbouw klagen steeds minder mensen. In 1997 meldde 14 procent van de bevolking daar last van te hebben, in 2007 nog maar 10 procent. Het lijkt er op dat recente maatregelen om de uitstoot van ammoniak, fijn stof en broeikasgassen te beperken en het toepassen van emissiearme stalsystemen, hun vruchten afwerpen. Een andere reden dat maar weinig mensen hierover klagen, is dat dit landbouwactiviteiten in het algemeen niet in dichtbevolkte omgevingen plaatsvinden. Van stank van industrie, bedrijven of het wegverkeer hebben maar weinig mensen last.

3. Milieubewust gedrag aan het tanen

- Minder mensen met glas naar de glasbak, meer papier centraal ingeleverd
- Minder belangstelling voor scheiden van gft-afval

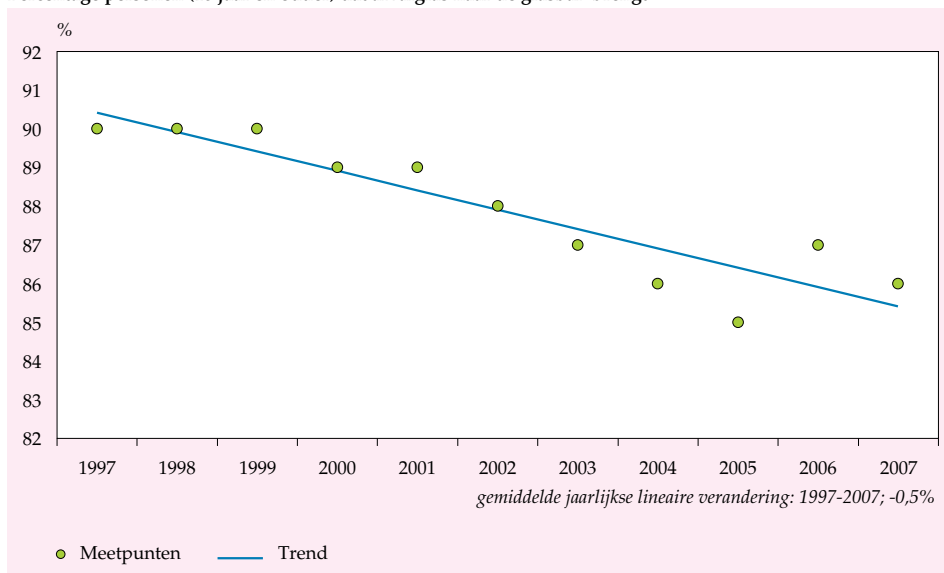
Het lijkt erop dat het milieubewust gedrag wat aan het tanen is. In de eerste plaats brengen minder mensen hun glas naar de glasbak, Aan het eind van de jaren negentig deed 90 procent van de bevolking dit nog, in 2007 is dit nog 85 procent, wat nog steeds een relatief hoog percentage is. De laatste jaren gaan steeds meer gemeenten ertoe over om afvalglas

op kleur gescheiden in te zamelen. Mogelijk dat dit op kleur inzamelen van glas mensen ervan weerhoudt om het afvalglas naar de glasbak te brengen.

Ook de animo om het groente- en fruitafval gescheiden in te leveren is de laatste jaren wat teruggelopen. In 1997 scheidden namelijk nog acht op de tien huishoudens het groente- en fruitafval. In de loop der jaren is dit cijfers geleidelijk afgenomen tot 68 procent (2007). Hierbij dient opgemerkt te worden dat het tot compost verwerken of het aan beesten voeren van gft-afval ook als het scheiden van afval wordt beschouwd. Vanaf 1994 zijn gemeenten wettelijk verplicht om gft-afval gescheiden in te zamelen. Uit milieustudies bleek evenwel dat gft-afval vanuit milieuoogpunt net zo goed samen met het restafval verbrand kon worden. Daarop kwam de inzamelplicht ter discussie te staan. Dit heeft ertoe geleid dat gemeenten als Rotterdam en Den Haag, geheel of gedeeltelijk, met de gescheiden inzameling zijn gestopt. Deze ontwikkeling kan de daling van het percentage huishoudens dat gft-afval scheidt, verklaren.

In het gescheiden inleveren van tuinafval is tussen 1997 en 2007 geen ontwikkeling aan te geven. Zowel in 1997 als in 2007 leverde ruim 91 procent van de huishoudens het tuinafval gescheiden van het andere afval in.

Percentage personen (18 jaar en ouder) dat afvalglas naar de glasbak brengt

Wel meer papier en karton centraal ingeleverd

Het inleveren van chemisch huishoudelijk afval is een andere indicator voor positief milieuge drag. Het blijkt dat veel huishoudens hun chemisch afval (batterijen, verfresten) consequent naar een speciaal inzamelpunt, zoals de chemokar brengen. Tussen 1997 en 2007 is dit percentage tamelijk stabiel op een niveau van 84 à 85 procent. In 1997 leverde 88 procent van de huishoudens oud papier en karton altijd of vaak gescheiden in. In 2007 is dat zelfs 90 procent.

Toelichting

Overlast in de eigen woonbuurt is gemeten met behulp van de *Veiligheidsmonitor Rijk*. De vragen naar ongemakken in de woonbuurt zijn toegespitst op aspecten van overlast. Ernstige overlast betekent dat de respondenten aangeven dat ten minste één van deze vormen van overlast vaak voorkomt in hun woonbuurt.

Er zijn acht buurtkenmerken geselecteerd, te weten: in een aandachtswijk wonen, stedelijkheid op buurtniveau, percentage niet-westerse allochtonen, percentage eenpersoonshuishoudens, percentage huurwoningen, gemiddelde woningwaarde, percentage uitkeringsgerechtigden tot 65 jaar en het percentage inwoners met een bijstandsuitkering. Van al deze kenmerken is in een gezamenlijk model onderzocht hoe krachtig ze ernstige overlast in de eigen woonbuurt voorspellen. Na correctie voor de overige kenmerken blijken de mate van stedelijkheid, het percentage huurwoningen en het percentage niet-westerse allochtonen in de woonbuurt de beste voorspellers te zijn. De meeste hinder wordt waargenomen in de stad, in buurten met veel huurwoningen en in buurten met veel niet-westerse allochtonen.

Op dezelfde wijze zijn zes persoonskenmerken geselecteerd en geanalyseerd. Deze zijn: burgerlijke staat, inkomen, herkomst, leeftijd, geslacht en opleidingsniveau. Leeftijd van de respondenten en inkomen blijken de krachtigste voorspellers van betreffende klachten.

De gegevens over aspecten van geluid-, geurhinder en milieuedrag komen uit het CBS-onderzoek *Maatschappelijke Participatie & Milieu*. In deze enquête is een aantal vragen opgenomen waarmee een indruk kan worden verkregen van ontwikkelingen in een tweetal milieuaspecten. Deze vragen worden sinds 1997 elk jaar voorgelegd aan een aselechte steekproef van ca. vijfduizend uit de bevolking van 18 jaar of ouder. Tot 2005 gebeurde dat in een *face to face* benadering van respondenten, in 2005 zijn respondenten telefonisch bevraagd. Deze gewijzigde onderzoeksmethode heeft in 2005 tot een methodebreuk geleid. De cijfers vanaf 2005 zijn hiervoor gecorrigeerd, zodat toch betrouwbare ontwikkelingen beschreven kunnen worden.

Hinder van omgevingslawaai is in het onderzoek geïndiceerd met vragen over het ervaren van lawaai van vliegtuigen, railverkeer, wegverkeer en industrie. Geurhinder is geïndiceerd aan de hand van vragen over last hebben van stank van verkeer, industrie, landbouw en open haarden en/of allesbranders. Respondenten konden op deze vragen antwoorden met 'ja', 'soms' of 'nee'. In deze bijdrage zijn personen die 'ja' of 'soms' antwoordden, aangemerkt als personen die overlast ervaren.

Milieubewust gedrag van de Nederlander is aan de hand van een vijftal items geïndiceerd: afvalglas naar de glasbak brengen, groente- en fruitafval scheiden, tuinafval scheiden, chemisch afval inleveren en oud papier en karton gescheiden inleveren.

Respondenten werd bij elk item gevraagd hoe vaak men betreffend milieubewust gedrag vertoont. De bijbehorende antwoordcategorieën waren: altijd, vaak, soms, zelden en nooit. Om personen met positief milieubewust gedrag te kunnen onderscheiden van personen met minder milieubewust gedrag zijn de antwoordcategorieën 'altijd' en 'vaak' samen-gevoegd. In de kerncijfertabel zijn de percentages persoon vermeld die op betreffende vraag 'altijd' of 'vaak' hebben geantwoord.

Veiligheidsmonitor Rijk

De *Veiligheidsmonitor Rijk* is een enquête onder personen van 15 jaar en ouder over onveiligheidsgevoelens, overlast en verloedering, sociale cohesie, slachtofferschap, preventiemaatregelen, contact met politie en mening over het functioneren van de politie in de buurt. In 2005 hebben vijfduizend mensen de enquête beantwoord, in 2006, 2007 en 2008 waren dit per jaar ongeveer 20 duizend personen.

De geïnterviewden is onder meer gevraagd of bepaalde voorvallen en misdrijven naar hun eigen idee 'vaak', 'soms', 'nooit' of 'bijna nooit' in hun buurt voorkomen. De items die op overlast betrekking hebben, zijn: (1) dronken mensen op straat, (2) mensen die op straat lastig worden gevallen, (3) drugsgerelateerde problemen, (4) overlast door omwonenden en (5) overlast door groepen jongeren.

Onderzoek Maatschappelijke Participatie & Milieu

Doelgroep van het onderzoek Maatschappelijke Participatie & Milieu is de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder, exclusief de institutionele bevolking. De vragen over het milieu worden alleen aan personen van 18 jaar of ouder voorgelegd.

Tot 2005 werden vraaggesprekken voor dit onderzoek mondeling en face-to-face afgenomen. Vanaf 2005 worden de vraaggesprekken telefonisch afgenomen in de maanden september, oktober en november. De resultaten vanaf 2005 zijn gecorrigeerd voor de effecten van deze gewijzigde onderzoeksmethode. De responsgroep bedraagt elk jaar ca. 5 000 personen.

Naast aspecten van maatschappelijke participatie als vrijwilligerswerk, bezoek aan concerten, disco, pretparken, etc. wordt in het onderzoek ook de overlast van geluid en geuren in de woonomgeving vastgesteld. Het betreft hier onder meer geluidsoverlast van weg- en vliegverkeer en geluidshinder van bedrijven. Wat de overlast van geuren betreft wordt in het onderzoek nagegaan of men in de woonomgeving last heeft van stank van bijvoorbeeld landbouw of industrie of van open haarden of allesbranders.

Ook wordt in het onderzoek het milieubewust gedrag van de bevolking vastgesteld. Hierbij valt te denken aan het gebruik van de glasbak, het gescheiden inleveren van oud papier, GFT-afval en chemisch afval.

Literatuur

Houben, A.P.M., 2008, 'Ernstige overlast en verloedering in de eigen woonbuurt', *Bevolkingstrends* 56 (2008), nr. 3.

Kerncijfers: Overlast in de eigen woonbuurt

	Eén of meer vormen van overlast	Overlast door jongeren	Drugs-overlast	Dronken mensen op straat	Overlast door omwonenden	Mensen worden op straat lastig gevallen
	%					
2005	18,1	10,3	5,5	5,1	4,5	1,6
2006	17,2	9,4	5,3	5,2	4,2	1,2
2007	17,6	10,1	4,9	5,4	4,3	1,1
2008	17,1	10,0	4,6	5,2	4,0	1,0
Overlast naar kenmerk (gepoolde gegevens 2005 t/m 2007)						
Stedelijkheid						
zeer sterk stedelijk	29,4	15,1	10,8	10,9	7,2	3,2
sterk stedelijk	21,0	12,7	6,1	5,4	5,4	1,8
matig stedelijk	16,0	9,6	3,9	3,7	4,2	0,8
weinig stedelijk	12,8	7,5	2,9	3,5	2,9	0,5
niet stedelijk	8,3	4,0	2,0	2,5	1,8	0,2
Huurwoningen						
1e kwintiel (weinig)	10,4	6,5	2,2	2,8	1,8	0,5
2e kwintiel	11,8	6,6	2,5	3,0	2,9	0,5
3e kwintiel	15,1	8,7	3,4	4,5	3,4	0,8
4e kwintiel	19,5	11,0	5,9	5,8	4,7	1,4
5e kwintiel (veel)	29,0	15,7	10,7	8,9	8,1	3,1
Niet-westerse allochtonen						
minder dan 5%	12,1	6,9	2,9	3,9	2,5	0,5
5-10%	20,1	10,8	5,3	6,4	4,8	1,5
10-25%	22,3	12,4	7,0	5,5	6,5	2,1
25-50%	29,3	16,6	10,1	8,5	8,4	2,9
meer dan 50%	43,1	26,2	20,5	11,9	10,7	6,0
Leeftijd						
15-24 jaar	22,7	12,1	5,1	8,3	5,0	2,1
25-44 jaar	19,3	10,8	5,4	6,1	5,1	1,3
45-64 jaar	16,5	9,4	6,0	4,3	4,0	1,2
65 jaar en ouder	11,8	7,3	3,4	2,4	2,8	1,1
Inkomen						
1e kwintiel (weinig)	21,4	11,0	7,4	7,3	6,0	1,8
2e kwintiel	17,9	10,1	5,1	5,2	5,1	1,3
3e kwintiel	17,0	9,8	4,7	4,8	4,0	1,0
4e kwintiel	15,4	9,1	4,0	3,9	3,3	0,9
5e kwintiel (veel)	13,9	8,2	3,6	4,6	2,5	0,8
Aandachtswijk						
ja	36,41	21,2	16,2	9,2	9,2	5,5
nee	16,7	9,4	4,6	5,0	4,1	1,1

Kerncijfers: Personen (18 jaar en ouder) naar ervaren geluids- en geurhinder en milieuge drag

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	%										
<i>Geluidshinder van</i>											
Wegverkeer	27	28	28	29	30	32	33	31	31	32	33
Vliegverkeer	19	19	18	19	18	19	18	18	17	18	17
Railverkeer	5	5	6	7	6	7	6	6	6	7	6
Industrie	3	4	4	4	3	4	4	3	4	3	3
<i>Geurhinder van</i>											
Open haarden en/of allesbranders	10	10	9	9	9	8	11	11	11	12	12
Landbouw	14	12	11	11	10	10	12	11	11	10	10
Industrie	11	9	10	10	10	9	9	9	8	8	8
Verkeer	8	7	7	7	7	7	7	7	7	6	7
<i>Milieuge drag</i>											
Afvalglas naar de glasbak brengen	90	90	90	89	89	88	87	86	85	87	86
Groente-, fruitafval gescheiden van overig afval inleveren	80	78	76	75	74	73	72	70	68	67	68
Tuinafval gescheiden van overig afval inleveren	92	92	92	90	92	91	91	91	90	93	93
Chemisch afval naar speciaal inzamelpunt brengen	86	85	84	83	85	85	83	83	81	88	85
Oud papier en karton gescheiden van overig afval inleveren	89	89	89	88	89	88	89	89	90	91	91

Samenhang en diversiteit binnen de stad

17

Grote gemeenten niet alleen sterk stedelijk

- Alleenstaanden in het centrum
- Gezinnen aan de rand

Woningwaarde verschilt binnen gemeenten

- Lager inkomen in buurten met lage gemiddelde woningwaarde
- Meer huishoudens met bijstandsuitkering in buurten met lage woningwaarde

Minder autobezit als stedelijkheid toeneemt

- Meer auto's per huishouden in buurten met veel gezinnen met kinderen
- Autobezit ook afhankelijk van inkomen

Landelijk 770 duizend personen in aandachtswijken

- Concentratie van bewoners met slechte sociaal-economische positie
- Veel goedkope woningen in aandachtswijken

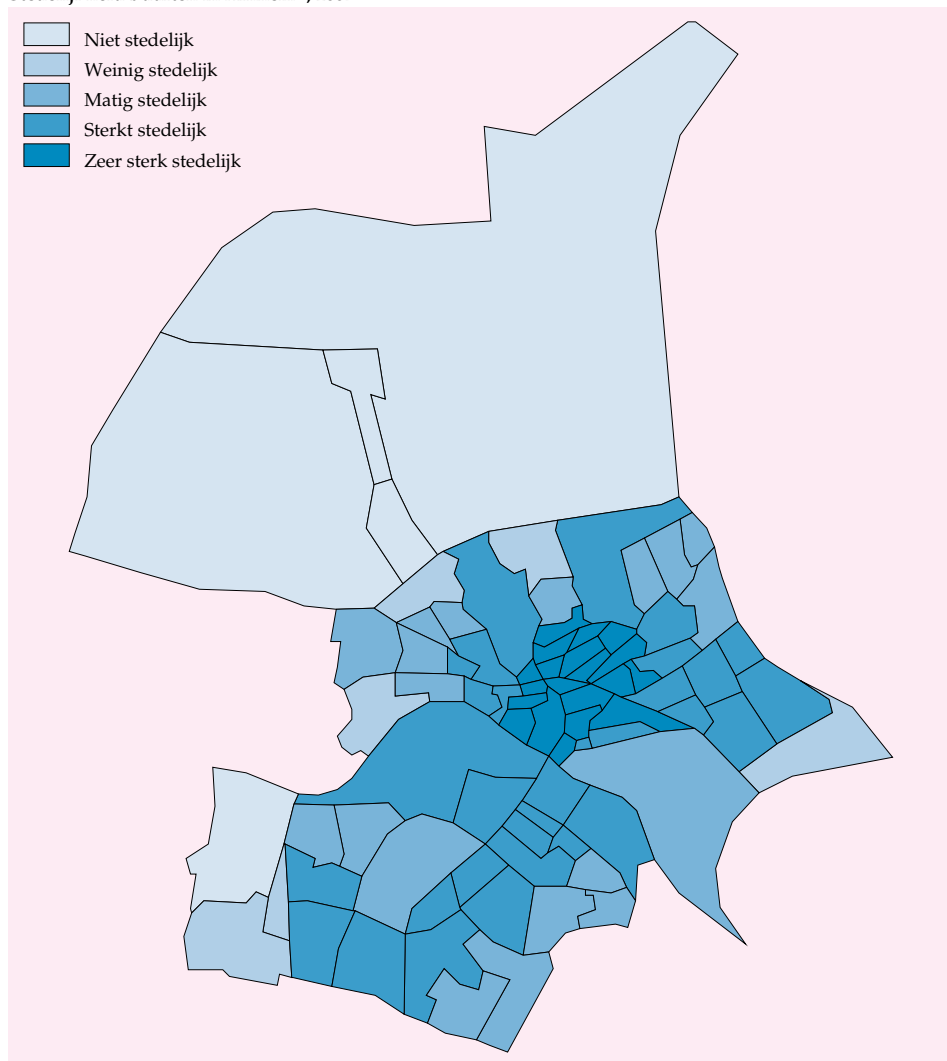
Buurten variëren naar stedelijkheid, typen huishouden, woningwaarde, inkomen, autobezit enzovoorts. Vaak hangen deze kenmerken met elkaar samen. Sommige kenmerken laten een duidelijk patroon zien binnen gemeenten. Eenpersoonshuishoudens bijvoorbeeld zijn in veel gemeenten vooral in het centrum te vinden. Voor andere kenmerken is het patroon minder duidelijk. In dit hoofdstuk wordt dit geïllustreerd, waarbij de gemeente Arnhem als voorbeeld dient.

1. Grote gemeenten niet alleen sterk stedelijk

- Alleenstaanden in het centrum
- Gezinnen aan de rand

Een beeld dat veel mensen van grote steden hebben is dat het er druk en volgebouwd is. Veel mensen wonen er op een klein oppervlak. Dit komt inderdaad voor, maar geldt zeker niet voor alle buurten in grote steden. Net zoals landelijke gemeenten soms stedelijke buurten kennen, zo hebben stedelijke gemeenten ook landelijke buurten.

Stedelijkheid buurten in Arnhem ¹⁾, 2007

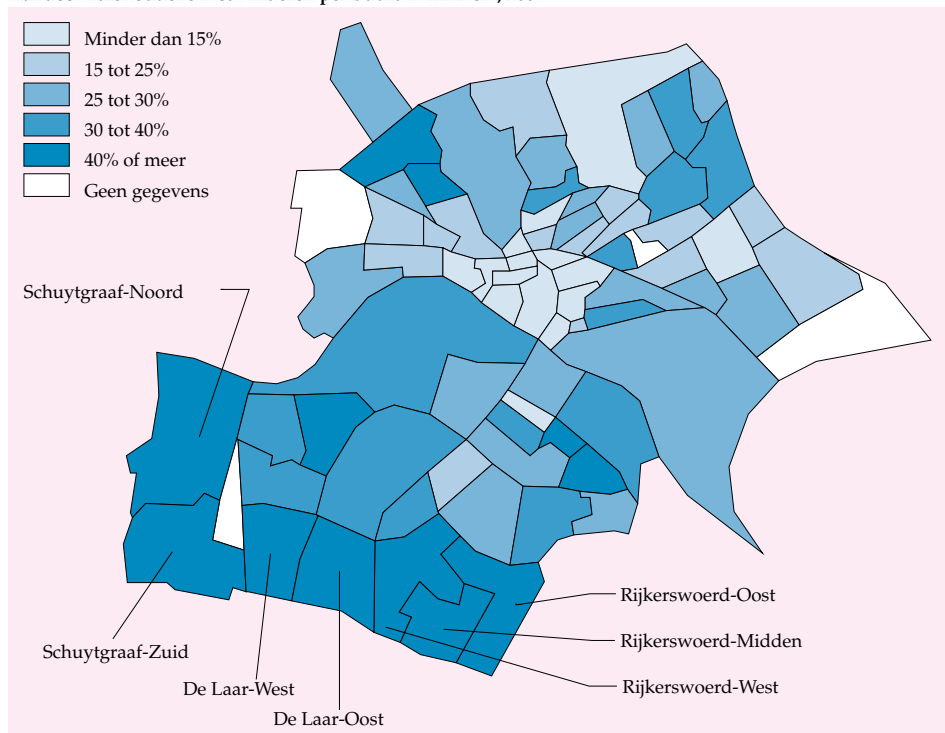

¹⁾ Om een duidelijk beeld te kunnen geven van binnengemeentelijke patronen zijn in de overige kaarten van Arnhem de landelijke buurten in het noorden (Schaarsbergen, Westelijk van Schaarsbergen en Noordoostelijk van Schaarsbergen) niet weergegeven.

Neem bijvoorbeeld de vijftientig gemeenten met meer dan 100 duizend inwoners (G25). Drie op de vijf zeer sterk stedelijke buurten in ons land liggen in deze gemeenten. Van alle buurten in de G25 is bijna een derde zeer sterk stedelijk en nog eens ruim een kwart is sterk stedelijk. Toch kan bijna een vijfde van de buurten getypeerd worden als niet stedelijk. De zeer sterk stedelijke buurten liggen veelal van oudsher in en rond het centrum, de landelijke buurten zijn gelegen in een meer open omgeving aan de rand van de stad. In de gemeente Arnhem, één van de vijftientig grootste gemeenten, is dit patroon duidelijk te zien.

De stedelijkheid van een buurt is gerelateerd aan de typen huishoudens die er te vinden zijn. Over het algemeen zijn eenpersoonshuishoudens oververtegenwoordigd in zeer sterk stedelijke buurten. Binnensteden kennen dan ook hoge aandelen eenpersoonshuishoudens. Huishoudens met kinderen zijn juist meer buiten het centrum te vinden. In Arnhem is dat patroon herkenbaar. Het aandeel huishoudens met kinderen is laag in de stedelijke buurten in het centrum. De buurten met een hoog aandeel gezinnen met kinderen zijn vooral te vinden in het zuiden van de stad. Het betreft hier relatief jonge buurten. De buurten Rijkerswoerd-West, -Midden en -Oost zijn ontwikkeld in de jaren negentig van de vorige eeuw. De buurten De Laar-West en -Oost zijn iets ouder. De buurten in het zuidwesten vormen de VINEX-locatie Schuytgraaf. Hier worden nog volop nieuwe woningen ontwikkeld.

Aandeel huishoudens met kinderen per buurt in Arnhem, 2007

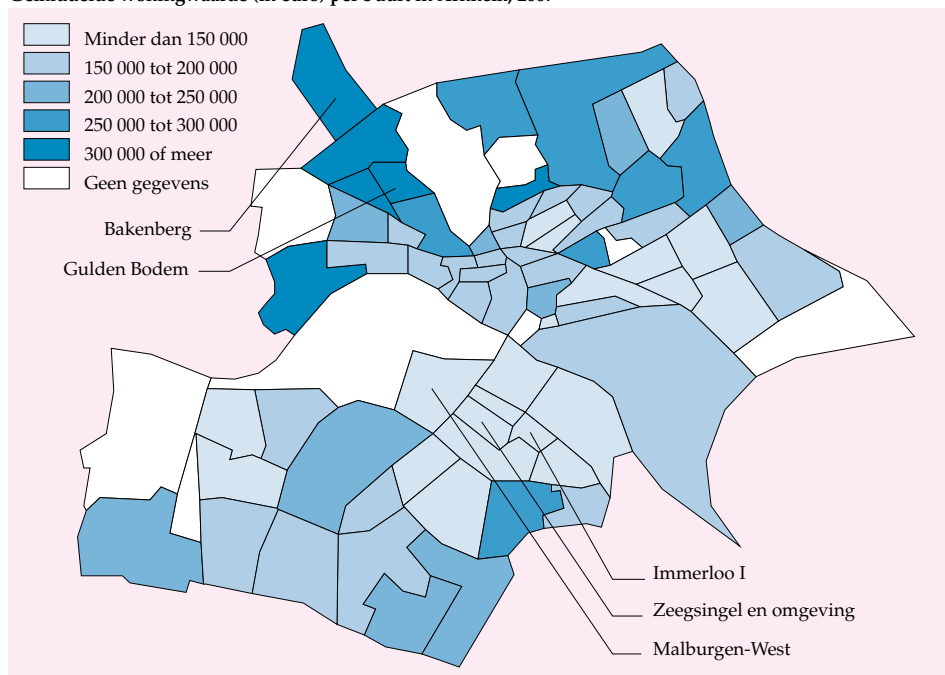

2. Woningwaarde verschilt binnen gemeenten

- Lager inkomen in buurten met lage gemiddelde woningwaarde
- Meer huishoudens met bijstandsuitkering in buurten met lage woningwaarde

Buurten in Nederland verschillen ook in gemiddelde woningwaarde (WOZ-waarde). In sommige buurten staan veel goedkope woningen, in andere juist dure woningen. In 2007 varieerde de gemiddelde woningwaarde tussen 125 duizend euro in Reiderland en 624 duizend euro in Bloemendaal. In de grotere gemeenten (G25) was dit verschil beduidend kleiner, hoewel daar op buurtniveau toch ook een behoorlijke variatie te vinden was. De buurten Landzicht in Rotterdam en Moerwijk-Zuid in 's-Gravenhage kenden met 67 duizend euro de laagste waarde. Daarentegen was de hoogste waarde in een buurt 839 duizend euro. Dit betrof de buurt Karpén in Eindhoven. In de G25 had 15 procent van alle buurten in 2007 een gemiddelde woningwaarde onder 150 duizend euro. In ongeveer één op de acht buurten waren de woningen gemiddeld 300 duizend euro of meer waard. Op de kaart laat de gemiddelde woningwaarde een divers patroon zien. In Arnhem zijn het de buurten Bakenberg en Gulden Bodem in het noorden waar de woningwaarde in 2007 met meer dan 480 duizend euro het hoogst was. In Zeegsingel en omgeving, Immerloo I en Malburgen-West, alle gelegen ten zuiden van het centrum, waren de woningen gemiddeld het goedkoopst. De woningwaarde lag in deze buurten onder de 120 duizend euro.

Gemiddelde woningwaarde (in euro) per buurt in Arnhem, 2007

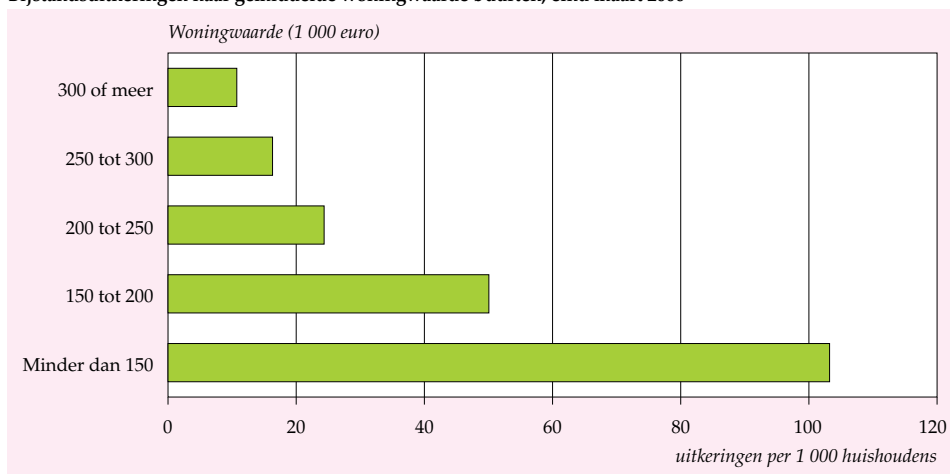

Lagere inkomens in buurten met veel goedkope woningen

In Nederland hangt de woningwaarde in een buurt samen met het inkomen in die buurt. In buurten waar veel goedkope woningen staan, is ook het inkomen (per inkomensontvanger) over het algemeen lager. Dit is het meest duidelijk te zien in buurten met een gemiddelde woningwaarde onder 150 duizend euro. In bijna al deze buurten in Nederland, 90 procent, lag in 2005 het inkomen per inkomensontvanger lager dan het landelijke gemiddelde van 17,7 duizend euro. In buurten waar de woningen gemiddeld 300 duizend euro of meer waard zijn was dit aandeel 29 procent.

In buurten met een gemiddelde woningwaarde onder 150 duizend euro zijn veelal ook de meeste huishoudens met een bijstandsuitkering te vinden. In deze buurten in Nederland was eind maart 2006 ruim één op de tien huishoudens afhankelijk van een bijstandsuitkering. Hun aandeel was hier twee keer zo hoog als landelijk. In 2006 was in Nederland namelijk ongeveer één op de twintig huishoudens afhankelijk van een bijstandsuitkering.

Bijstandsuitkeringen naar gemiddelde woningwaarde buurten, eind maart 2006

3. Minder autobezit als stedelijkheid toeneemt

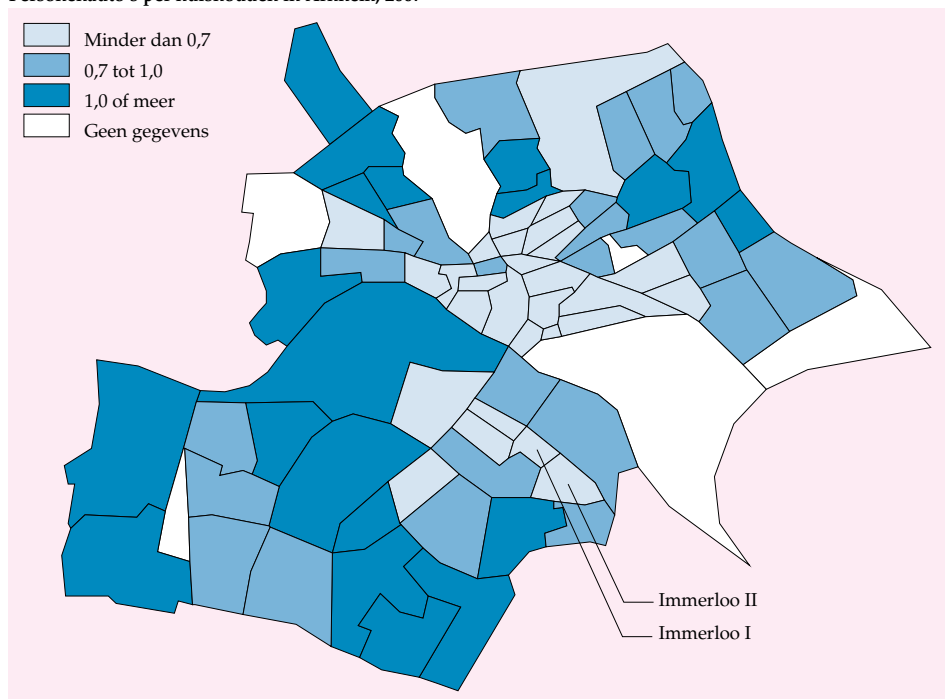
- Meer auto's per huishouden in buurten met veel gezinnen met kinderen
- Autobezit ook afhankelijk van inkomen

Kenmerken van buurten en hun bewoners kunnen op vele manieren met elkaar samenhangen. Van autobezit is bijvoorbeeld bekend dat huishoudens met kinderen meer auto's hebben. Ook naarmate het inkomen hoger is of meer mensen werken, hebben huishoudens meer personenauto's (RPB, 2008). In buurten waar deze groepen oververtegenwoordigd zijn, ligt het autobezit hoger. Daarnaast is ook de stedelijkheid van een buurt gerelateerd aan autobezit. In stedelijke buurten hebben huishoudens over het algemeen minder auto's. Dit komt onder meer door de aanwezigheid van eenpersoons-

huishoudens die minder auto's bezitten. Daarnaast kunnen zaken als gebrek aan parkeer-ruimten en aanwezigheid van alternatieve vervoerwijzen een rol spelen.

Dit is ook in Arnhem zichtbaar. De buurten in het centrum kenden in 2007 een zeer laag aantal personenauto's per huishouden. Eerder is al geconstateerd dat hier veel eenpersoonshuishoudens wonen. In het zuiden van Arnhem, waar veel gezinnen met kinderen wonen, lag het autobezit veelal boven de 1,0 auto's. Immerloo I en Immerloo II zijn ook buurten waar veel gezinnen met kinderen wonen. Het aantal personenauto's per huishouden ligt daar echter met 0,6 auto's beduidend lager. Mogelijk komt dit doordat in deze buurten het inkomen per inkomensontvanger er (veel) lager is.

Personenauto's per huishouden in Arnhem, 2007

4. Landelijk 770 duizend personen in aandachtswijken

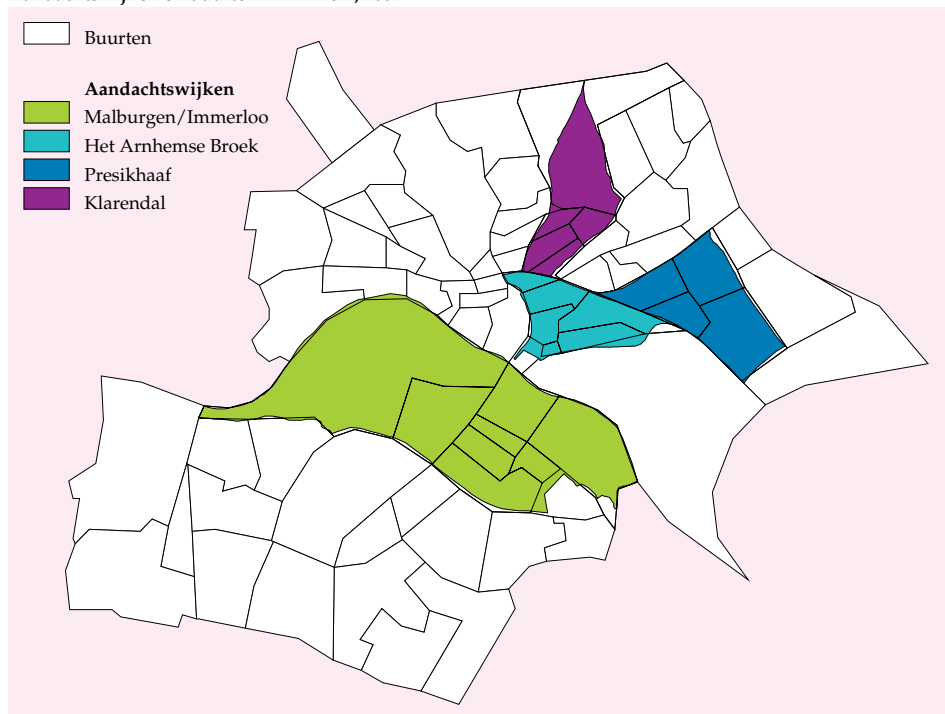
- Concentratie van bewoners met slechte sociaal-economische positie
- Veel goedkope woningen in aandachtswijken

Om bepaalde beleidsdoelen te realiseren, kiezen gemeenten of andere overheden soms voor een ruimtelijke invalshoek. Het Actieplan Krachtwijken is hiervan een actueel voorbeeld. In 2007 heeft minister Vogelaar van Wonen, Wijken en Integratie veertig aandachtswijken geselecteerd waar sprake is van een cumulatie van problemen.

De helft van deze aandachtswijken ligt in Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht. De andere aandachtswijken zijn te vinden in veertien middelgrote steden verspreid over heel Nederland. In 2007 woonden in totaal 770 duizend personen in de aandachtswijken. In Arnhem zijn vier wijken als aandachtswijken aangewezen: Klarendal, Presikhaaf, Het Arnhemse Broek en Malburgen/Immerloo. Daar woonde bijna 30 procent van de Arnhemmers.

Aandachtswijken hebben andere grenzen dan buurten¹⁾. Toch is er wel enige vergelijking mogelijk met de andere kaartjes in dit hoofdstuk. De aandachtswijken in Arnhem zijn allemaal opgebouwd uit sterk stedelijke of zeer sterk stedelijke buurten. Een andere overeenkomst is de lage gemiddelde waarde van de woningen (met uitzondering van het noordelijk deel van Klarendal). Het kaartje van het aandeel huishoudens met kinderen laat echter duidelijke verschillen zien tussen de aandachtswijken. In de aandachtswijk Malburgen/Immerloo wonen veel gezinnen, en in grote delen van de wijken Het Arnhemse Broek en Klarendal juist weinig. Het Arnhemse Broek is, net als Presikhaaf, een wijk waar relatief veel studenten wonen.

Aandachtswijken en buurten in Arnhem, 2007

¹⁾ Bij de vaststelling van de wijken is uitgegaan van postcodegebieden (de eerste vier posities van de postcodes). Dit is een andere indeling dan de wijk- en buurtindeling die het CBS en gemeenten hanteren en die ook in de eerste paragrafen van dit hoofdstuk is gebruikt. In een aantal gebieden is de wijkindeling op basis van postcodes, zoals die voor het beleid van minister Vogelaar wordt gehanteerd, gelijk aan de buurtindeling, maar meestal is er sprake van een gedeeltelijke overlap. In Arnhem is dat ook het geval.

In de vier aandachtswijken is het aandeel niet-westerse allochtonen hoger dan in de andere Arnhemse wijken. De bewoners ervan hebben over het algemeen een slechtere sociaal-economische positie dan de bewoners in andere wijken: meer mensen hebben een uitkering, minder mensen hebben een betaalde baan en meer huishoudens moeten rondkomen van een laag inkomen. Verder staan in deze wijken meer kleine woningen, meer sociale huurwoningen en minder koopwoningen. De verkoopprijs van de woningen is er gemiddeld een stuk lager. Uitzonderingen zijn er ook. Het Arnhemse Broek valt op door de relatief hoge gemiddelde verkoopprijs van woningen. De gemiddelde verkoopprijs van zowel de eengezinswoningen als de appartementen is in deze wijk hoger dan in de niet-aandachtswijken in Arnhem.

De bewoners van de aandachtswijken zijn over het algemeen negatiever over de veiligheid, overlast en de leefbaarheid in hun wijk, dan bewoners van andere wijken in Arnhem.

Begrippen

Buurten naar stedelijkheid

De omgevingsadressendichtheid vormt de basis voor de indeling van buurten naar stedelijkheid. Allereerst is voor ieder adres binnen een buurt de adressendichtheid vastgesteld van een gebied met een straal van 1 km rondom dat adres. De omgevingsadressendichtheid van een buurt is de gemiddelde waarde hiervan voor alle adressen binnen die buurt.

De volgende klassenindeling is gehanteerd:

1. zeer sterk stedelijk: 2 500 of meer adressen per km²
2. sterk stedelijk: 1 500 tot 2 500 adressen per km²
3. matig stedelijk: 1 000 tot 1 500 adressen per km²
4. weinig stedelijk: 500 tot 1 000 adressen per km²
5. niet stedelijk: minder dan 500 adressen per km²

Inkomen per inkomensontvanger

Hieronder wordt het gemiddeld besteedbaar inkomen verstaan per individu met 52 weken inkomen in het voorgaande jaar. Het besteedbaar inkomen is het totaal aan inkomsten van een individu, verminderd met betaalde premies en belastingen. Individuen met 52 weken inkomen hebben het gehele voorgaande jaar inkomsten genoten, al dan niet in deeltijd. Groepen inkomensontvangers die buiten deze definitie vallen zijn bijvoorbeeld seizoenwerkers en oproepkrachten.

Literatuur

Ruimtelijk Planbureau, *Parkeerproblemen in woongebieden. Oplossingen voor de toekomst.* (Rotterdam 2008)

Kerncijfers: Aandeel buurten met inkomen boven of onder Nederlands gemiddelde naar woningwaarde buurt, 2005

	Inkomen per inkomensontvanger		
	minder dan 17,7 duizend euro	17,7 duizend euro of meer	geen gegevens
	<i>% buurten</i>		
Gemiddelde woningwaarde			
Minder dan 150 duizend euro	90	6	4
150 tot 200 duizend euro	68	27	4
200 tot 250 duizend euro	42	52	6
250 tot 300 duizend euro	33	56	11
300 duizend euro of meer	29	53	18
Geen gegevens	3	1	96
Totaal	40	30	30

Kerncijfers: Aandachtswijken in Arnhem

	Neder- land	Aan- dachts- wijken	Arnhem	Klarendal	Presik- haaf	Het Arnhemse Broek	Malbur- gen/ Immerloo	Overige PC4- gebieden Arnhem ¹⁾	
Peiljaar 2007									
	<i>aantal</i>								
Bevolking op 1 januari	1 635 430	770 700	142 570	6 440	9 550	11 380	13 860	101 350	
	<i>%</i>								
Niet-westerse allochtonen		11	48	17	29	39	23	37	11
Kleine woningen (3 of minder kamers)		28	55	37	36	38	44	35	36
Koopwoningen		57	24	42	36	22	38	34	45
Sociale huurwoningen		33	61	42	63	77	51	61	33
Peiljaar 2006									
	<i>1 000 euro</i>								
Gemiddelde verkoop- prijs woningen		236	152	197	156	133	189	133	214
Gemiddelde verkoop- prijs eengezinswoningen		260	200	231	178	157	295	140	246
Gemiddelde verkoop- prijs meergezinswoningen		178	139	161	144	127	172	122	170
	<i>aantal</i>								
Studenten hoger onderwijs	554 600	39 550	6 650	370	820	1 130	570	3 750	
	<i>score</i>								
Score overlast en veiligheid	0	-44	-32	-45	-39	-46	-46	-27	
Leefbaarheidsscore	5	3	4	3	3	4	3	5	
Peiljaar 2005									
	<i>% in potentiële beroepsbevolking</i>								
Personen met inkom- sten uit arbeid		69	56	65	58	54	64	53	69
	<i>%</i>								
Huishoudens met laag inkomen		40	59	47	65	62	58	67	41

Bron: CBS (outcomemonitor), VROM, Kadaster.

¹⁾ 4-cijferige postcodegebieden.

Medewerkers aan deze publicatie:

Redactie:

Ingrid Beckers, Ronald van der Bie, Wim de Goede, Evert Janissen en Wim van Nunspeet

Auteurs:

1. **Meer inwoners door natuurlijke groei**
Joop Garssen
2. **Integratie een kwestie van generatie**
Ko Oudhof en Rik van der Vliet
3. **Ervaren gezondheid verandert weinig**
Ingeborg Deerenberg, Kim Knoops en Marleen Wingen
4. **Hogere zorguitgaven, meer mensen wanbetaler**
Kim de Bruin, Mirthe de Groot en Jan Smit
5. **Onderwijs: keuzes maken voor de toekomst**
Lieke Stroucken
6. **Meer contacten, meer vertrouwen**
Hans Schmeets
7. **Jeugd gezonder, fitter en actiever, maar ook vaker verdacht**
Moniek Couman, Kim Knoops, Francis van der Mooren, Martijn Souren en Tanja Traag
8. **Beroepsbevolking vergrijst snel**
Jan Willem Bruggink
9. **Conjunctuur in 2008 over hoogtepunt heen**
Ben van Cleef en Karin van der Ven
10. **Krappe koopwoningenmarkt in het westen**
Hermanus Rietveld, Linda Slikkerveer en Erna van der Wal
11. **Buitenlandse ondernemingen in Nederland presteren goed**
Fabienne Fortanier en Martin Luppés

- 12. Steeds meer mensen melden zich op de arbeidsmarkt**
Boukje Janssen en Martijn Souren
- 13. Explosieve groei onvolledige AOW-uitkeringen**
Katja Chkalova
- 14. Koopkracht fors gestegen, ongelijkheid licht gestegen**
Marion van den Brakel en Reinder Lok
- 15. Banen niet gelijk verdeeld over het land**
Leen Roosendaal en Mark Zuiderwijk
- 16. Ergernis over jongeren, minder last van vliegtuigen**
Leanne Houben en Henk Swinkels
- 17. Samenhang en diversiteit binnen de stad**
Caroline van Houwelingen en Gelske van Daalen